Szépirodalmi Könyvtár

FRANKLIN-TÁRSULAT BUDAPESTEN

Szélesend alatt

Ma

Jókai Mór

II.

PH
3261
S92
1907
kot.2

Könyvtárából
BUDAPEST FRANKLIN TÁRSULAT

A **Franklin-Társulat** kiadásában **Budapesten** megjelent és minden könyvkereskedésben kapható:

VAS GEREBEN ÖSSZES MUNKÁI

illusztrált kiadásban:

1. köt. **A régi jó idők.** (117 képpel). V. kiadás 4 K.
Vászonkötésben 5 K 60 f.

2. « **Nagy idők nagy emberek.** (97 képpel).
V. kiadás 4 K.
Vászonkötésben 5 K 60 f.

3. « **Pörös atyafiak.** (108 képpel). IV. kiadás 4 K.
Vászonkötésben 5 K 60 f.

4. « **A nemzet napszámosai.** (95 képpel).
III. kiadás 4 K.
Vászonkötésben 5 K 60 f.

5. « **Egy alispán.** (100 képpel) IV. kiadás 4 K.
Vászonkötésben 5 K 60 f.

6. « **Garasos arisztokráczia.** (98 képpel) IV. kiad. 4 K.
Vászonkötésben 5 K 60 f.

7. « **Tekintetes urak.** (133 képpel). III. kiadás 4 K.
Vászonkötésben 5 K 60 f.

8. « **Jurátus élet.** (107 képpel). III. kiadás 4 K.
Vászonkötésben 5 K 60 f.

9. « **Életunt ember.** (137 képpel). III. kiadás 4 K.
Vászonkötésben 5 K 60 f.

10. « **Dixi. — Adomák.** (94 képpel). IV. kiadás 4 K.
Vászonkötésben 5 K 60 f.

11. « **II. József császár kora** Magyarországban.
Regény, Neogrády Antal 92 rajzával. II. kiad. 4 K.
Vászonkötésben 5 K 60 f.

12. « **Parlagi képek. — Tormagyökerek.** Goró
Lajos 43 rajzával. IV. kiadás 4 K.
Vászonkötésben 5 K 60 f.

Pótköt. **Vas Gereben élete.** Irta *Barabás Ábel* II. kiad. 4 K.
Vászonkötésben 5 K 60 f.

A Franklin-Társulat kiadásában Budapesten megjelent és minden könyvkereskedésben kapható:

JÓKAI MÓR MUNKÁI.

Népszerű kiadás. — Egy-egy szám ára 80 fill.

50 díszes vászonkötetbe kötve 180 K.

1. A varchoniták.
2. Fortunatus Imre. — Shirin.
3. Kalóz-király.
4. Sonkoly Gergely. — A drága kövek. — Marce Záre.
5—9. Török világ Magyarországon.
10. A bűntárs. — Nepean sziget.
11—12. A kétszarvu ember. — Az egyiptusi rózsa.
13. Koronát szerelemért. — A Hargita. — A kalmár és családja.
14. Petki Farkas leányai. — Háromszéki leányok. — A két szász.
15. Regék.
16. Carinus. — A nagyenyedi két fűzfa.
17. A serfőző. — A nyomorék naplója. — Fekete világ.
18—20. Erdély aranykora.
21—23. Csataképek 1848 — 1849-ből.
24. Bujdosó naplója. — Megölt ország.
25—26. A fehér rózsa. — Humoristikus papirszeletek.
27. Magyarhon szépségei.
28—29. Szomorú napok.
30—31. A janicsárok végnapjai.
32—37. Kárpáthy Zoltán.
38—43. Egy magyar nábob.
44—47. Az uj földesúr.
48—53. Szegény gazdagok. Az utolsó budai basa.
54—55. A magyar előidőkből.
56—59. Hétköznapok.
60—63. A régi jó táblabirák.
64—65. Délvirágok.
66—67. Milyenek a nők?
68—71. Véres könyv.
72—73. A magyar nép élcze szép hegedüszóban.
74—76. Árnyképek.
77—82. A kőszivü ember fiai.
83. Milyenek a férfiak?
84—89. Politikai divatok.
90—93. Mire megvéntülünk.
94. Oceania. Egy elsülyedt világrész története.
95—97. Az elátkozott család.
98—99. Felfordult világ.
100. Elbeszélések.
101-112. Dekameron. Száznovella.
113. Egy asszonyi hajszál.
114. Az életből ellesve.
115-119. Névtelen vár.
120-121. Népvilág. Elbeszélések.
122-124. Szélcsend alatt. Elbeszélések.
125. Észak honából. Muszka rajzok.
126-131. Egy az isten. Regény.
132. A debreczeni lunátikus.
133-134. Egy ember, a ki mindent tud.
135-136. Asszonyt kisér — Istent kisért.
137-141. Szinmüvek I. kötet.
142-146. Szinmüvek II. kötet.
147-151. Szinmüvek III. kötet.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

JÓKAI MÓR.

SZÉLCSEND ALATT.

ELBESZÉLÉSEK.

MÁSODIK KÖTET.

ÖTÖDIK KIADÁS.

BUDAPEST.
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA
1907.

PH
3261
S92
1907
Köt. 2

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

A debreczeni kastély.

Az ezerhatszázas években, ha valaki Nagy-Kállóról Debreczen felé utazott, egy kastélyt látott elmaradni az út mellett, pár ezer lépésnyi távolban, s ha kiváncsi volt megtudakozni fuvarosától: kié az a kastély, bizonyosan azt a választ nyerte rá, hogy «nem tudatik».

S ha kiváncsisága megmaradt a Fejfájató csárdáig, a hol megitattak, s ott újra föltette a kérdést a csaplárnak, attól is azt a választ vette, hogy «nem tudatik».

S ha ekkor még inkább üldözőbe vette a tudnivágy, s elkezdett magában Debreczenben végig vallatni ismerőst, ismeretlent, a kit elől-utól talált: kié az a kastély? végtől végig azt nyerte rá «nem tudatik, nem tudatik, nem tudatik». Senki még csak abban sem térvén el a másiktól, hogy a szenvedőleges igealak nyelvszépítő «tatik»-ját egy szerényebb «bíz én nem tudom»-mal váltotta volna föl.

El kellett mennie Telegdig, vagy Böszörményig, ha azt akarta, hogy valamit beszéljenek neki a debreczeni kastélyról, a miről a közel környékben senki sem akart tudni. Ott azután hallhatott is annyit, hogy ki nem igazodott belőle, mi az igaz, mi a költemény.

Ha szabolcsvármegyei nemes embert kérdezett meg, az elbeszélte felőle, hogy az a kastély valaha az Ónody úri családé volt, a kik a kuruczokkal tartottak; az utolsó Ónody a labanczokhoz áttért unokaöcscsét kirekesztve, minden vagyonát Debreczen városának hagyományozta. Öcscse azonban egy éjjel a labanczokkal rajta ütött, minden cselédjével együtt legyilkolá, s megizente Debreczen tanácsának, hogy úgy próbáljon valaki beülni az ő kastélyába, hogy mind így fog járni. A debreczeniek már most azt restelik, hogy nem merték azóta elfoglalni a kastélyt; úgy hagyták üresen.

Ha pedig biharvármegyei nemest hallgatott ki a tudnivágyó, ettől azt hallotta, hogy valamikor ecsedi tolvajok ütöttek a kastélyra, azok ölték meg az öreg Ónodyt, mind öcsöstől együtt, a ki soha sem szolgált a labanczoknál. Azóta is nagyon gyanús hely az egész kastély, s abban a hírben áll, hogy orvok tanyáznak benne; de nem lehet ellenük erélyesen közreműködni, mert a kastély maga határvillongás tárgya a két vármegye között. A debreczeniek azért nem akarnak a kastély felől tudni, nehogy határozott nyilatkozatot adva, vagy az egyik, vagy a másik vármegyét megsértsék.

A böszörményi hajduktól azt a fölvilágosítást nyerhette, hogy az öreg Ónodyt hamis pénzverők fojtották meg az ágyában, s azóta is ott űzik mesterségüket a kastély pinczéiben; de bírák uraimék nem igen üldözik őket, mert bizonyosan osztoznak a nyereségben. Ezért hallgatnak olyan nagyon felőle.

Arra fölfelé az oláhság közt aztán egyre tüneményesebb változatok adtak helyet egymásnak a kastély felől. Tündérek, boszorkányok, mátkaágyban meghalt menyasszonyok tanyája volt az; a miről a vastag nyakú debreczeniek csak azért nem akarnak tudni semmit, mert szégyenlik, hogy kálvinista létükre nem bírnak kifogni a lidérczeken, boszorkányokon.

S ha azután a tudnivágyó utazó, mind ezen mendemondákkal meg nem elégedve, egyszer ismét arra utazván, újra megpillantá a rejtélyes kastély tetejét, mely alig látszott ki a terebély gesztenyefák közül, s itt azt mondta kocsisának, hogy csapja ki addig a lovait a fűre, míg ő a puskával egyet fordul a vidéken: abban a flegmatikus matyó semmi rendkívülit nem talált, mert hiszen szárcsát lehet itten lőni eleget. S engedte magára útitársát.

Elhagyott útaknak az a szokásuk, hogy azokat egyszerre benövi a széles útilapú, mellékeiket pedig a rózsaszín fürtű réti füzény. Az elhagyott útat még ötven év múlva is meg lehet ismerni saját növényzetéről.

Ha az utas követte ez útmutató növényzetet, ez elvezette őt egy pagonyon keresztül a kastélyárokig, mely egyrészt a védelemre szolgálhatott valaha, másrészt pedig a vadaskert körülzárására szolgált, a mit gyaníttat a korhadt palánk ittamott összetákolt maradványa; most azonban a vízárok helylyel-közzel kiszakadozva, csak az ingoványt növeli, mely be is van nőve magas, buzogányos fejű náddal; egy zöld sánczforma mutatja, merre lehetett valaha az út az árkon

keresztül, hanem már a fahídnak csak a vízbe vert czölöpjei láthatók, s azon lépkedhet végig a túlsó partra, a ki ért hozzá, s a feje nem szédülős.

A túlpartra érve, egy gyönyörű liget emelkedik ki a lankás lapályból, csupa sötétzöld szelid gesztenyefákból, miknek gyümölcsével ősz tájon terítve az alj; egész vadkan-csordák legelésznek rajta, még nem is igen engedik magukat zavartatni egyes ember közeledése által.

Az út füve itt is tapodatlan; pedig az egyenes fasor középett épen neki visz a kastély kapujának, az egymásra boruló gesztenyelombok eltakarják az épület homlokzatát, s épen csak a kapubejárást engedik láttatni.

Fél szárnya a kapunak még fennáll, másik fele sarkaiból kidűlve, régen a földön heverhet már, mert hasadékain keresztül nőtt a vadsóska szára s a moh és sárgavirágú szaka egészen otthonossá tették magukat korhadó deszkáin.

Semmi erőszakos pusztítás nincsen a kastélyon; csak úgy magában válik neki a múlandóságnak.

Teteje nincs leégve, hanem csak elrongyolva, csendes korhadással nyitva útat esőnek, szeleknek, ablakai még a déli oldalon tartják magukat ólomkarikáik között, itt nem törhette úgy össze a szél, hanem egészen megvakultak már és szivárványt játszanak a déli verőfényben.

Az udvar fűvel és vadbokrokkal van benőve, egy furcsa, kőből faragott vízi nimfa, egy oldalán sárga rozsdával belepve, hajdani szökőkút csigahéját tartja feje fölé, melyből most víz-

sugár helyett folyondár csügg alá; alant a medenczében még van valami víz, mely a kövek közül szivárog elé, hanem a szép arany halacskák tanyáját már elfoglalták a zöld hátú békák, s azok az undok gyíkforma vízi szirének, piros tenyerekkel fejükön, a minőket ezeredik ember látott életében; annyira magánykeresők.

A tompán visszhangzó folyosón vastagon fekszik mindenütt a por, apró egér és patkány lábnyomokkal keresztül-kasúl futkározva.

Az ajtók mindenütt nyitva, mert küszöbeik leszálltak idővel s ha valaki egyet kinyitott erővel, be nem tudta aztán tenni.

A szobákban még állanak nyitott és üres szekrények, belső szegleteikbe különös fekete foltok tapadva: alvó denevérek. Halom elavúlt írás végig döntve a pallón, s összerágva tudatlan egerektől. A főteremben, melynek egyedűl van nyitható, csukható ajtaja, még ott áll a hevenyészett deszkaravatal, melyen a meggyilkolt földesúr neje feküdt kiterítve; onnan lehet tudni, hogy ő fekhetett itt, mert a palló körül most is csupa viaszfoltos, a mint a gyertyák lecsepegtek; s tudnivaló, hogy az úrnő katholika hitű volt, az úr református; . . . őt nem illették meg az égő gyertyák. Egy csoport méh most is bejár a terembe, s szedegeti össze a viaszmorzsákat. Miután a terem ablakai még mind épek, alig lehet kitalálni, honnan jönnek ide a kis döngő bogárkák. Röpteiket követve meglelni a toronyba fölvezető kötelet, mely e szobába csügg alá; hanem a kötelet hiába rángatná a harang szavára kiváncsi ember, miután a méhek

azt a harangot választották odújoknak, s azóta telerakták léppel és mézzel; legföljebb egy harapós rajt zuditana fejére onnan fölül.

Ez volt az a csengetyű, mely sok év előtt egy éjfélen fölzavarta a környéket vészkongásával. Mire a segitség ide érkezett, már le voltak gyilkolva: az úrnő ágyában; egy csatlós a kútba fojtva; az úr a csengetyű alatt, keze is levágva, melylyel a kötelet fogta. Még most is csupa fekete a kötél vége. A túlsó falban látszik a golyó nyoma, melylyel elhibázta a rárohanó gyilkost.

A mi vászon- és selyemféle volt a házban, azt a por és a moly rongygyá ette már; a faneműt összeőrlötte a szú, s a téli nyirok, az északi oldalon csak az ablakok rámái voltak még meg, az üveg és ólom mind kihulladozott, s a nagyobb termek padmalyait meggörbité a beázott tetőről lecsorgó esővíz. Egy-egy zöld repkényinda benyúlt az ablakon át a szobákba s szétterjedt kúszó ágbogaival a belső falrepedéseken.

Sehol semmi nyoma annak, hogy itt emberek tanyáznának. Minden úgy látszik elhagyva lenni, a hogy a birtokos temetése után maradt. A mit akkor, az általános ripsraps alkalmával el nem hordtak, azontúl oly módon ott maradt, s nem látszott, hogy valaki valaha mozdított volna rajta.

Maguk a pinczebejáratok kőhulladékkal félig el voltak már temetve, a beléjök vezető vasajtók erősen berozsdásodva; mesterség lett volna azokat kinyitni.

Az volt a léleknyomasztó kérdés, hogy ez erősen épült, szép helyen fekvő kastélyt miért nem

foglalja el senki? Ha Debreczen városáé, miért nem teszi rá a kezét? ha igénylő örökösök vannak hozzá, miért nem szállják meg? Kisértetek járják talán? Hiszen ha ez a híre volna, minden héten vállalkoznék egy-egy tógátus Debreczenből, a ki egy szál jámbor gerundiummal ellátva, idejőne éjszakán át, kipróbálni a kisértet virtusait; a mi a fiatalság által mindig a különösen áhított kalandok közé tartozott.

Ha pedig rablók tanyája volna e kastély, hogy nem látszik sem körüle, sem benne emberi lény közellétének, ittjártának semmi tanujele?

*

A XVII. század zavargós éveiben Debreczen városának sajátszerű önálló szerep jutott, melyet csodálatos házi bölcseséggel végig le tudott játszani, a nélkül, hogy csak egyszer is belesült volna.

Közepében a kenyértermő Kanahánnak, útjában töröknek és tatárnak, kurucznak és labancznak, nem védve semmitől, csupán egy betöviskelt ároktól, a min nádtetejű sártornyok álltak őrt, meg tudott maradni jó időben, rossz időben, egyedül saját bölcseségével gázolva ki minden veszedelemből.

Pedig nem mondhatni, hogy a harczvágyó férfiak mind kihaltak volna belőle.

Ép oly tüzes fiatalsága volt, mint bármely felföldi megyének, s a mely öreg ember csimoókra kötötte az üstökét kétfelől, épen olyan kurucz tudott lenni, mint a milyenek koronkint Erdélybe menekültek.

Török Bálint, kit a debreczeni krónikák «kegyelmes urunknak» neveznek, még a XVI. század első felében az egész várost a reformált hitre vezette át s már e század közepe táján phlegmatikus közönynyel vezették a jegyzőkönyvbe, hogy János deák, Mátyás biró, kegyelmes urunk Török János (Bálint nagyobbik fia) parancsából eladott a plébániából egy darabot Csintalan Ambrus özvegyének négy forintért; meg hogy a Szent Erzsébet kápolnája körüli elhagyott telek eladatik a bíró s 46 senator által Hatvany Jánosnak, öt évig 100 dénárt köteleztetvén fizetni a kórházi szegényeknek; sőt néhány évvel beljebb a század második felében már a Szent Miklós kápolnájához tartozó pénzek, réz- és ezüst poharak, hasonló ércztálak és keresztek, misemondó ruhákkal együtt, átadattak Litteráti Gergely bírónak, Telegdi Szabó János esküdt és Litteráti Márton főjegyző jelenlétében -- a város régiségtárában leendő megőriztetés végett.

Ez idők óta Debreczen a reformátusok Jeruzsáleme lett s a magyarországi tudományosság középpontja.

1564-ben borzasztóan leégett, még pedig két izben; másodizben a híres Szent András temploma is elhamvadt, mely nem rég cserélte fel a keresztet a kakassal; nagy emphasissal jegyezvén meg felőle a krónika: hogy «a kakas, mely sok év óta hőségben, hidegben, szelek dühöngési között álomtalanúl, nappal úgy, mint éjjel, éhgyomorral, mindenfelé vigyázva, a tűz lángjait tovább nem állhatván, akaratlanúl le-

repülni, leszállani, megszokott helyét elhagyni kényszerült, ennyi vészen elbúsulva, végtelen fájdalomtól elnémúlva, a torony hegyéről leugrása közben, kitört nyakkal esvén a földre, nem kedvezvén saját életének, hű lelkét kiadta, stb.» (Latin szerkezetből fordítva.)

Ugyanekkor órák és harangok is elpusztultak.

Csak 1628-ban épült fel újra teljesen az elhamvadt Szent András-templom, melynek nevét ekkorig a kálvinista világ is megtartotta, s nov. 26-án pro æterna memoria följegyezteték, hogy Bochio János bírósága alatt az egész város örvendezései között Kassa, Tarczal, Ecsed, Zilah, Bátor, Nánás s több máshonnan jött lelkipásztorok jelenlétében versek, éneklések, szent beszédek, imádságok közben, úri szent vacsora kiosztása után — elhagyatván régi nevezete — a «mindenható Istennek» ajánltatván, felszenteltetett.

Egy poros, hetivásáros napon szokás szerint ki volt tűzve a debreczeni városház kapuja fölé a pallost viselő kéz, annak hírmondójául, hogy a nemes tanács e napon törvényt tart elevenek és halottak fölött.

Erős napok járnak! A külső tanács jónak látta a végrehajtó hatalmat egészen bíró uramra ruházni, jegyzőkönyvbe iktatván, hogy «mivel az úr Isten a hadakat rajtunk hozta, szabadságunkkal úgy, a mint kellene, nem élhetünk, minthogy mintegy táborban, sőt ugyanabban vagyunk; a mi előadja magát, tegyen törvényt felőle bíró uram».

Első bíró uram, nemes Bachio János, ezen

megtiszteltetésre mindjárt megbetegedett, s mint a kenő asszony jövendölé, aligha szándékozik az idők jobbra fordultáig elhagyni a házat: az egész nagy teher nemzetes Keresztszegi Illés, második bíró uramra maradt.

Még ez fiatal, harminczon alul lévő ember volt; második bírónak azért választatott meg, hogy a hol zűrzavaros provincia akad, oda ő küldessék; sok volt benne a tűz, még nem törte meg az élet, épen ilyen viszontagságos időkbe való ember volt.

De féltek is tőle és tisztelték nagyon; a tanácsban is, ha csak rá nézett valakire, annak elmúlt a beszélő kedve; künn a piaczon pedig csak úgy oszlott előtte a vásár, s a szegény halandó, a ki szeme elé került, azt se tudta, melyik lábára álljon, ha megszólítá.

A piacz tele van adó-vevő néppel, mert azért, hogy a tanácsházban az ország sorsát döntik, az embernek csak jól esik a fonatos, meg a szaladós; s hogy az idők viszontagságai a város étvágyát le nem hangolták, arról tanúskodik az a hosszú sor szalonnás sátor, a melyben délig egy fia kolbász nem fog maradni.

Egy pár kofa szokás szerint összenyelvel, tanodai diákok interveniálnak, egy kis csete-paté, egy pár bevert orr támad; mindezt kedélyesen nézik a kapuból a darabontok, gondolván, hogy nincs olyan veszekedés, a mely magától el nem múlnék.

A tisztelt publikumot az érdekli legerősebben az egész ülésből, hogy lesz-e akasztás?

A porkoláb meghitt ismerőseinek ki találta

vakkantani, hogy «Lengyel»-ért küldtek. Az a Lengyel a bakó. Vajjon égetni, seprüzni, vagy karóba húzni visznek-e valakit?

Még bizalmasabb emberei előtt azt is kimondta a porkoláb, hogy Igyártó uramat a Csapó-utczából vasraverve zárták el a «kettős ajtajú» tömlöczbe.

Igyártó uram pedig tekintélyes polgár, a külső tanács elnöke, s a városi fegyveres felkelőknek hivatalával együttjárólag vezetője, ki csak nem rég jött haza Székelyhida alól. Vajjon mit vét-hetett szegény? Másodbíró uram egyenes parancsára záratott be.

Ebből majd nagy lárma lesz! A tanácsteremben a zöld asztal mellett ott ül már tizenegy tanácsos, a tizenkettedik helye üres; az a fogságra vetetté.

A hosszú tanácsterem boltozatáról égő lámpa függ le, inkább ősi szokásból, mint világosság terjesztésért, mert hiszen délelőtt az idő. A falakon a város kegyes patronusainak arczképei vannak sorba felaggatva; legelől Enyingi Török Bálint, mellette János fia, azután Mélius Péter, a kedvencz lelkipásztor, kinek sírhalmán a legnagyobb kő emeltetett, a mi Debreczenben megkapható; a daliás Báthory Gábor, a kinek festett képe is oly szép, hogy mikor asszonyszemélyt kell törvényben esketni, mindig szólongatni kell, hogy ne bámúljon arra a képre; azután a dicső Bethlen Gábor arczképe, kire nem lehet könnyes szem nélkül tekinteni. A legújabb kép pedig Rákóczi Györgyöt és nejét Lorántfi Susánnát ábrázolja, kik mindketten nagy jóltevői a városnak és szent eklézsiának.

Nem kevésbé érdemteljes személyek azok, a kik eleven alakban az asztalnál ülnek: Ferenczy János, Guthi József, Fodor Jónás, Komáromi Péter, Hadházi László és a többi, a kiknek a nevei nem fognak olyan gyakorta előfordúlni, de a kik azért mind érdemes, vótummal és consultatióval bíró tanácsosok, tehát a kiket azért nem szükség megvetnünk.

A mint a városház tornyában az óra a kilenczet elütötte, abban a perczben megnyilt a mellékterem tölgyfa ajtaja s belépett rajta nemzetes Keresztszegi Illés uram; saját maga hozva hóna alatt a szükséges irományokat, s a mint az elnöki székhez ért, a mint az irományokat letette az asztalra, mindnyájan felkelének, de nem azért, hogy neki jó reggelt kivánjanak, hanem hogy vele együtt rázendítsék a szent éneket, mely nélkül tanácsülést meg nem kezdtek akkor:

«Jővel szent Lélek úr Isten!
Töltsd bé lelkeinket épen
Mennyei szent ajándékkal,
Szívbeli jó tudománynyal.»

Az ének alatt ráérünk Keresztszegi arczát és termetét megitélni. Szokottnál magasabb erőteljes férfi, kinek mutatóújja alatt behorpadt a jegyzőkönyv táblája. Hosszú fekete haja csigákba csavarintva lepi el széles vállait, magas, domború homlokáról ezüst körfésűvel lévén hátrafelé simítva; homlokán egyetlen redő sincs még, de a két vastag fekete szemöldök mégis haragos tekintetet ad annak, a mit a halavány, simára borotvált arcz sem szelidit, s a szokatlan hosz-

szú, kétfelé elnyúló bajusz pedig épen félelmessé teszen. Nagy része van e kifejezésben a kétfelé váló csontos állnak, s a kemény, égető tekintetű fekete szemeknek, melyek még a Veni Sancte alatt is oly hatást gyakorolnak a jelenlevőkre, hogy némelyiknek torkán akad a hang.

Az ének után biró uram erős, mély hangon e szókat mondja:

«A mi segedelmünk jőjjön az Úrtól.»

S azzal int, hogy üljenek le.

Mindnyájan leülnek; csak Guthi József tanácsos marad állva, a legbecsületesebb férfiak egyike Debreczenben, mindennemű erények birtokosa, a mikbe csak a vitézség nincsen befoglalva. Pedig ha az ember így ránéz, azt hinné, hogy ő az a híres Csukat Pál, a ki a török bajvívót saját öklével megpofozta — már tudniillik a török öklével; — oly szörnyű termete, vállai, széles melle, három sor ezüstgombbal, s kövér, piros orczája, kifordult tokával sima állán alul; két bajuszvége hegyesen felfelé kenve, a századot látszik híni sorompóba — és mégis valahányszor a biró szemeire tekint, mindannyiszor elfelejti oratiója elejét, s csakis az által sikerül szóhoz jutnia, hogy elvégre tekintetét nagytiszteletű Mélius uram rámában álló képéhez emeli, mintha azt interpellálná e szavakkal:

— Nemzetes másodbiró uram, előttünk itt egy üres szék vagyon.

— Én is úgy látom, felelt rá lakonice a biró.

— Miért vagyon e szék üresen?

— Miért nem tetszett ráülni?

E humoristikus válasz annyira kivette a ke-

rékvágásból Guthi József uramat, hogy e mondásra — re infecta — leült a helyére.

Azonban helyette felpattant az üres szék mellett ülő tanácsos, nemes Fekete István uram, s öklével maga elé ütvén, kissé borizű hangon egyenesen a dolog velejére indult, mondván:

— Miért nem ül közöttünk Igyártó Mihály uram? Miért fogatta el kegyelmed? Miért záratta a kettős ajtajú tömlöczbe?

A biró igen csendes, nyugodt hangon válaszolt.

— Nemes tanács! Igenis, én zárattam be Igyártó uramat; hanem ez olyan ügy, a mivel nem szabad kezdenünk a tanácskozást. Először azért nem, mert extra seriem esik; másodszor azért nem, mert ha mi e kérdés felett egymás közt összezördülünk, akkor hogy itélhessünk majd higgadt lélekkel a közönséget érdeklő ügyekben. Első a közönség, aztán a tanács. A legutolsó koldus dolgát is elébb kell elintéznünk, míg a tanácsbeliek ügyeire kerülne a sor. Tessék odáig türelemmel lenni.

E szavakra az egész tanács szépen elcsendesült. Biró uramnak ime igaza van. Az elfogott tanácsos ügye marad az ülés végére.

Biró uram, az elcsendesülés után, kibontá magával hozott aktáit; az irásban foglalt tudósitásokat felolvasá a tanács előtt.

Primo. A felséges fejedelemtől megérkeztek egynémely czéhek «okos levelei»; azok jegyzőkönyvbe tétetnek.

Secundo. Erdélyi országgyülésre két követet küld a város, azok már elutaztak, járjanak szerencsével.

Tertio. Németországi akadémiákra kiküldött hittanuló ifjak után pénzt kell küldeni. Istennek tetsző dolog. Küldessék a pénz aranyakban, tallérokban és polturákban.

Quarto. A budai nagyvezér két kocsislegényt kér, a kik az ő ostoba kocsisait magyarosan hajtani tanítsák. Küldessék neki. Tanuljanak valamit a magyartól.

Quinto. A máltai elhagyott puszta, melyet Mustafa bég, mostan Teffter Tihaja magáénak tartott, a török biró, szolnoki kadi által, Keresztszegi uram sürgetéseire hatvan tanú vallatása után Debreczen városának visszaitéltetett. Szép a töröktől, hogy ilyen kétséges pörben a magyarnak adott igazat, nem a hite és nemzetbeliének. De a biró uram is dicséretet érdemel, a miért ezt kieszközölte.

Mind a kadi, mind a nagyvezér itéletei e pörben a város levéltárába tétetnek, s a másodbiró iránti elismerés jegyzőkönyvbe tétetik ugyanazon Fekete István uram által, a ki az utolsó ügyben legkeserűbben fog ellene harczolni.

Ezek után, rendre következvén, a város syndicusa, nemzetes Tóth Jónás uram előadá, miszerint Aranyos Márton uram feleségét és hajadon leányát mult vasárnap istenitisztelet alkalmával olyan ruhában látták a szentegyházban palam et publice megjelenni, melynek dereka elől ki volt vágva, úgy hogy mindkettőjüknek vállaik kilátszának belőle.

Ez előadásra az összes tanács nemes indignatiója tört ki;

— Hivassék elő Aranyos Márton! szólt biró

uram, mire a legifjabb tanácsos fölkelt, s két darabant kiséretében beállíttatá a vádlottat, ki közönséges viseletű polgár ember volt, tisztességesen kékbe öltözve. Nagyon szégyenlette magát a jámbor a tanács előtt.

— Hát kegyelmed nem átallja magát olyan bolonddá tenni, szólt hozzá atyai feddő hangon biró uram, hogy feleségéből és leányából maskarát csináljon, s még őket a templomba küldje, Isten csudájára?

— Feddjenek meg, érdemes tanács uraimék, szólt töredelmes hangon a pirongatott, én vagyok a hibás. A Mitri görög Bécsbe utazván, minthogy az asszonycseléd nagyon tribulált már rajtam, hogy hozatnék nekik valami olyast, a mi még e városban senkinek sincsen, rábíztam, hogy hozzon hát nekik valami szép nevezetes ruhát, a miben megnézzék őket. Hozott is a lélekáldotta; azt mondta, hogy Bécsben ezt széltére viselik; tetszik tudni, én szabó nem vagyok nem értek a ruhaviseléshez, de csak mégis huzódoztam biz én, mikor a fehérnép felvevé előttem azokat a kantusokat, s láttam, hogy milyen nagy hiányosság van rajtuk onnét felül! Váltig is protestáltam, hogy lehetetlen, miképen e helyett még valami tarka kendő ne takartassék a vállakra, de Mitri görög mind azt állítá, hogy csak azon módon puczéron hordják azt a bécsi dámák is mind, még a herczegasszonyok is; a hajukat pedig behányják liszttel hozzá; de ez már mégis el nem hivődött. Így menének ki az utczára az én asszonycselédeim; a mit én nekik előre megmondék, hogy az lesz belőle,

botránykozás lesz belőle, bíróság lesz belőle. Már most büntessenek kegyelmetek tetszésük szerint, hibás vagyok; csak az asszonycselédet kiméljék.

— Kegyelmed nagy ostobaságot követett el, szólt biró uram szigorúan; a nemzet megtartója a tiszta erkölcs és az ősi szokás; kegyelmed vétett mind a kettő ellen, mert viseletet hozott a városba, mely a szeméremmel ellenkezik s idegen bőrt ád ránk tulajdon hazánkban. A mi asszonyaink keblének fehérségét nem azért teremté Isten, hogy azzal kérkedjenek, hanem hogy az alatt virtusaikat őrizgessék. Van mi nekünk becsületes viseletünk, a kinek módja van hozzá, kifűzheti gyöngysorokkal; himet varrhat rá skófiummal, megrakhatja arany, ezüst sujtással két oldalra; úri hölgyek, fejedelemnők viselik azt; nézze meg bár kegyelmed ő nagysága Lorántfy Susánna fejedelemasszony képét a rámában, nem találja-e, hogy ősi viseletünk fejedelmi tekintetet ád neki? micsoda ördög sugallja azt az asszonynépnek, hogy idegen után kapkodjon? Nem kegyelmed bűnös, hanem az asszonyok. Ismerem ezt a nácziót. Mindig az idegenen kapnak s új erkölcsöket igyekeznek hozni a közönségbe. De tapasztalni fogják, hogy mi ez igyekezetet meg fogjuk tudni törni. Kegyelmed e bolondságért fizet a városi betegekházának tizenkét magyar forintot birságul; leánya, minthogy még hajadon, nehogy a büntetésben becsületének kárát vallja, arra itéltetik, hogy egy esztendeig a szülői házat elhagynia ne legyen szabad. Felesége azonban három

vasárnap egymás után a templomajtóban ekklézsiát fog követni azon botránkozásért, melyet ime okozott. Fizethet kegyelmed s azzal menjen Istennek szent hirével.

Aranyos uram, mint ki attól félt, hogy a fejét levágják, könnyebbült szívvel vonta elő erszényét, lefizetvén belőle a tizenkét forintot, a többiekre nézve azt mondá, hogy ők keresték, jól esett nékiek. Nyilván jól esett neki, hogy leányán semmi nyilvánvaló kiczégérezés ezért nem történt, ámbár annak nagy büntetés lesz, ha egy esztendeig nem szomszédolhat.

Ez itélet is a tanács határozatai közé tétetett, jövendő szabályképen.

— A mi pedig Mitri görögöt illeti, erre nézve az határoztassék, hogy a mint a városba bévett tizenkét görög közül egy deficiál, annak helye más göröggel be ne ültettessék; inkább veszítse a város azt a pénzt, a mit ők a lakási engedelemért fizetni szoktak.

Ez is kegyetlenül a törvénybe iktattassék.

E közben sarkantyús lépések s kardcsörtetés hangzának a tanácsterem ajtója előtt, s midőn az felnyittatott, egy sugár, délczeg fiatal lovag lépett be azon, a hajduvezérek akkori egyenruhájában, világoskék aranyzsinóros dolmányban, melyre kurta pánczéling volt felöltve, aranycsillagocskákkal; halhátú sisakját nagy kerecsentollal kezében tartá, valamint másik kezében lehuzott vaskeztyűit.

Fiatal, szabályos arcz volt; erdélyi viselet szerint üstöke homlokára csavarintva, s fürtös haja, mely szőke volt, mint selyem, gazdagon

omlott vállaira. Egész viseletéből meglátszott az úr, az előkelő körök ifja, ki fejedelmi udvaroknál tanulta meg, hogyan kell a fejét magasan hordani — közrendű emberek előtt.

Keresztszegi uram felállt előtte s fele útjáig eléje ment; ott az úrias hátratartással eléje nyujtott kezet férfiasan megszoritá, s a jövevényt e szavakkal mutatá be az érdemes tanácsnak:

— J nagyságának alvezére, Albisi Zólyomi Dávid uram ő kegyelme!

Mire a tanács tiszteletteljesen felállt és meghajtá magát.

Hanem azután, mikor biró uram kézen fogva a lovagot, az üresen álló székhez vezeté, a honnan Igyártó uram hiányzik s oda, nyájasan kinálkozva, leültette maga mellé, már akkor Káva János uram türelmének csakugyan vége szakadt.

Káva János uram a város fürmendere volt, s ilyenformán megilletőnek vélte, hogy ő intézze ezen kérdést biró uramhoz:

— Avagy és valjontén nem volnának-e nekünk olyan statutumaink, melyek megtiltják katonarendbelinek a tanács üléseiben résztvehetni és székkel bírni?

A most érkezett lovag ezen nagyon nem nyájas észrevételre kezdett feszengeni helyén, mint a ki szeretné mindjárt Brennust játszani, a kivont karddal; hanem biró uram megnyugtatá őt, csendesitőleg intve fél kezével, s egyszersmind megfelelve syndicus uramnak:

— Bölcsen tudom, mi vagyon a statutumokban; hanem tessék csak felütni a jegyzőköny-

vet, de dato trigesima prima Augusti, anno Domini 1606-ról, ott majd meg tetszik találni a tanácsnak azon decretumát, hogy a midőn katonai ügyekről forog fenn kérdés, öt vagy hat hadnagy köztünk lehessen «törvényben».

Ez volt az, a mitől legjobban fáztak a körültekintő urak. Ketten-hárman süvegeik után kezdének nyúlni; ősi szokás lévén, hogy ha a tanácskozás vagy zajossá talált lenni, vagy oda nem tartozó idegen elemek vegyültek a terembe, vagy ha a leszavazott kisebbség fel akarta forgatni a többség határozatát, olyankor a tanácstagok föltették fejükre a süveget, e szóval: «most már nem tanácsház, hanem korcsma», s a mi azontúl történt, az megszünt hivatalos színnel bírni.

— A ki süvegét felteszi, votumát veszti! szólt szárazon Keresztszegi uram, ki nagyon is bizonyos volt arról, hogy nézetei többséggel birnak a tanácsban. Most már, ha kivánják kegyelmetek, elővehetjük Igyártó Mihály uram ügyét.

— Most már! dohogott süvege mellől Káva uram; minekutána a fejedelem hadnagya itt ül közöttünk, a kit kénytelenek vagyunk respectálni. Az pedig még elébb bebizonyítandó volna, hogy vajjon katonai ügy-e Igyártó uram dolga, vagy sem?

— A ki fegyverrel ment a táborba, s onnan fegyverrel megszökött, sőt még a többi bandéristákat is hazajövetelre izgatta.

— Mi nem küldtük a bandériumot a táborba azért, hogy ellenség elé állítsák, csupán az élelmi szerek őrizete és kisérgetése végett; a

mint őket csatára akarták tenni, szabadok voltak a hazajövetellel.

— De ők azt nem tették; Igyártó egyedül jött haza.

— Nem tették, mert féltek a hadi regulától; de Igyártó uram példát adott mindenkinek, hogy mikor a vezérek törvénytelenséget kívánnak, akkor nekik ellent kell mondani.

— No az ugyan szép lenne! kiálta közbe boszus nevetéssel Zólyomi Dávid.

— Meddő vitatkozás ez! szólt kategorikus hangon Keresztszegi. Ellenség előtt állunk, akkor katonatörvény határoz. Köszönjük meg, hogy Igyártó uramat mixta commissio itélheti el; mert bizony mondom, ha hadi törvényszék elé állítják, akkor gonoszabb sorsa lesz. Hozzák fel a rabot.

A porkoláb és négy darabant sietett a vádlottért, kit néhány percz mulva a tanács elé kisértek.

Igyártó uram kisded termetű, szelid felemás képű ember volt; arczán azt a sajátságos bátorság kifejezését viselve, melyet újabb időkben politikai bátorságnak neveznek. Nem a csaták hős elszántsága ez, hanem azzal igen közel testvér, a békehirdetés merészsége háború idején.

A kisded férfi kezei és lábai, nagyobb mutogatás kedveért, még meg is voltak lánczolva; pedig bizony különben sem futott volna ő sehová.

— Igyártó Mihály! szólt hozzá Keresztszegi kemény, szigorú hangon, kegyelmed azzal vádoltatik, hogy a tábort engedetlenül elhagyta, s a bandériumot is hasonló tettre biztatta. Ezért

állíttatott elénk, hogy adja elő okait, miért cselekedte ezt; mentse magát, ha tudja; ha nem mentheti, viselje ítéletét.

Igyártó végig mosolygott előtte ülő tiszttársain, mintha különösnek tartaná, hogy azok most ő fölötte törvényt tartanak. Azután bátran, szilárdul szemébe nézett az elnöknek, s szólt, mint következik:

— Nemzetes másodbiró uram! tudjuk azt nagyon jól mind a ketten, hogy nem az én vétkemről, vagy a kegyelmed haragjáról van most szó, hanem városunk létéről, vagy nem létéről. Nem vagyok én az a csunya gyáva ember, a ki elszalad a csatarendből, mivel hogy a bőrét félti; nem is érdemlem meg, hogy miattam azt mondják városunkról, a mit annyiszor hánynak elénk a délczeg hajdú szomszédok: «Ti debreczeniek nem törődtök az ország bajával, ti nektek csak arra van gondotok, hogy jó nagy hasat neveljetek, ti nem segítitek sem a császárt, sem a fejedelmet; akármelyik győz, az ti nektek mindegy, csak ti jól legyetek lakva; nem is hiszszük, hogy ti is Árpáddal jöttetek volna ki; a tatárok felejtettek itt benneteket; azokból lettetek.» Nemde, nem kegyelmed mondott-e ilyeneket szemünkbe, kegyelmes Zólyomi Dávid uram?

— Né! Még ő fog perbe engem! kiálta fel, levett sisakjára ütve a lovag, gúnyosan.

— A vádat sokszor és régen halljuk már: «Debreczen nem vesz részt a háborúban.» Igaz; de nem azért, mintha Debreczen fiainak öklében nem jól állna a kard, hanem azért, mert

a hadba elegyedés Debreczen missiójával homlokegyenest ellenkezik. Micsoda Debreczen az országra nézve azon a ponton, a hol áll? Egy olyan szerencsés neutrale terrenum, mely minden hadjáráson kivül esik. Elég messze van Bécstől és Budától, hogy sem a basák, sem a jezsuiták által ne háborgattassék. Ez Istentől megáldott helyzetében kisded köztársaságunk a jólét árnyéka alatt asylumul szolgál a hazai tudományoknak; Rómája, Jeruzsáleme a tisztított hitvallásnak, hol az üldözött menedéket talál, hol a szegény lelki és testi táplálékot nyer, hol az Úr templomának legerősebb kősziklája fekszik. Bölcs elődeink mindenha jól ismerték csekély, de hatalmas köztársaságunk becsét az egész magyar hazára nézve, s megeléglettek azzal a dicsőséggel, hogy a lelkiekben «erős várunk»-nak neveztessék városunk; nem óhajtottak annak harczi nevezetességet szerezni, mint kijutott szegény Kassának és Eperjesnek. De ha akartak volna is ilyesmit, módjukban lehetett-e az? Kegyelmed, Albisi Zólyomi Dávid uram, katona-ember: megitélheti, mit csinálna akkor, ha Debreczent ostromló ellenségtől kellene védelmezni? Egy várost, melynek két mérföld a kerülete, s nincs egyebe a betőviskelt ároknál, s tizenkét sárból és fából épült galambdúcz-forma őrtoronynál, melynek nádfedelű házait a legelső bedobott tüzes galacsin porig égetheti, mely körül mérföldekre nincs egy hegy, nincs egy folyó, a minek a hadsereg neki vethesse a hátát, melyet minden oldalról megkerülhet, elzárhat, körülfoghat az

ellenség, melyben negyvenezer lélek lakik, a kiket, ha az utak elzáratnak, két hét alatt ki lehet éheztetni. És ezzel a várossal akarnak kegyelmetek háborút viseltetni? Nem cselekesznek-e kegyelmetek akkor épen ellenkezőt bölcs országnagyjaink kijelentett szándékával? Nem fogják-e fel kegyelmetek dicső emlékű Török Bálint atyánk óhajtását, ki e nagy várost egészben refolmálta? Nem látják-e, hogy fejedelmeink ide küldözék alapítványaikat, nem sánczok és várfalak, hanem iskolák és templomok építése végett; nagy hadvezetőink az elfoglalt ágyukból harangokat öntettek, azokat ajándékozák a mi városunknak, s most mi e harangokat újra ágyúknak öntessük-e s arczul verjük, a mit ők bölcsen elintéztek?

Zólyomi Dávid türelmetlenül kezdett zörögni kardjával az asztal alatt.

— Nagyon jól értem kegyelmed haragját, Albisi Zólyomi Dávid uram; s azt is hallottam kegyelmedtől szemrehányásképen, hogy Debreczen két oldalra sántikál; a németnek is ad harácsot, meg a magyarnak is. Igaz, uram, hogy megvan e szomorú helyzetünk, de a mi bajunk az, nem a kegyelmeteké; akármennyi eleséget, szénát, gabonát, marhát, lisztet és szekeret parancsolnak kegyelmetek tőlünk, azt mi mindig bőven kiszolgáltatjuk. Mit aggat kegyelmeteknek az, ha másfelől a szatmári, nagykállói, székelyhidi német generálisok is megsarczolnak bennünket, meg a nagyváradi és szolnoki basákat is keservesen tápláljuk? Kedvesebb lenne kegyelmetekre nézve, ha emezeknek ellenáll-

nánk, le hagynánk perzseltetni városunkat tőből, s akkor aztán kegyelmetek sem találnának nálunk vigasztalást? Nem sokkal bölcsebb volt-e tőlünk mindenha, hogy fegyver és erőszak helyett védtük magunkat szép szóval és keserű fizetéssel?

... Legbölcsebb hadvezetőink nem kivánták soha Debreczent a had furiáinak kitenni s megőrizték az által városunkat kerített falak, pattantyús sánczok nélkül. Városunk ereje látszatos gyengeségében feküdt. Respektálták ezt a németek, megbecsülték a törökök, kóbor kurucz, labancz, tatár pedig nem mert belekapczáskodni. Miért akarja most Debreczen városa eddigi bölcseségét megváltoztatni? miért akar, mint egy hadviselő hatalmasság, neutralitásából kilépni? Azért küldték-e a tudományok megszerzésére szánt fiatalságot városunkba, hogy mi ezt mészárszékre hordjuk? Azért építették-e városunkba a nagy templomokat, kollégiumokat, hogy mi azokat leégettessük? Mivé leszünk, ha a harcz koczkája fordul? A vezérek tanácsában nincs az, hogy Debreczen városát védelmezzék; ők, ha előremennek, ha hátrahuzódnak, bennünket itt hagynak, s akkor ki védelmezi meg a várost?

Zólyomi Dávid látva, hogy a szónok erősen belejött a beszédbe, eléje vágott.

— Hallottam ám én már ezeket mind kegyelmedtől egyszer, Igyártó uram. Ezen módon mondta el kegyelmed a debreczeni fegyveres ifjuság előtt mindezt, kinn a tiszafüredi töltésnél; s nagy jó szerencséje, hogy ott nem kaphattuk, mert bizony mondom, nem állana kegyel-

med mostanság itt a debreczeni érdemes tanács előtt. A ki tábori szolgálatra adja magát, az katona, annak semmi okoskodni valója nincs, annak a vezér szavait méregetni, a harcz kimenetelén tanakodni nem szabad. Kegyelmed nagyot vétett a hadi regula ellen, midőn a tábort elhagyá s küldött társait is hazajövetelre nógatta. Ennek a büntetése katonai törvények szerint halál. És valóban nagy kegyelem történik a vezér urak részéről kegyelmeddel, a midőn megengedtetik, hogy magát nem a hadi tanács, hanem a városi magistratus előtt védelmezze: a helyett, hogy mint katona, katonamódon fenyíttetnék meg.

— De én nem voltam katona.

— Nem volt kegyelmed hadnagya a debreczeni bandériumnak?

— Azon bandérium csak a társzekerek kiséretéro s a vezérek beneventatiójára volt kiküldetve. Csupán szolgálattétel, de nem hadakozás volt lelkére bízva.

— Karddal jött-e kegyelmed, vagy ostorral a táborba?

— Igen is, karddal szoktunk a tanácskozásba és tisztességtételekre is megjelenni.

— De a tábor nem tanácsterem és nem úrnapi parádé; a vezérek Debreczen város bandériumát méltán segítő csapatnak tekintették, így is akarták felhasználni, s ebbe a vitéz legénység önmaga is egytől-egyig beleegyezett.

— Csak én ellenezlem, és ellene mondok most is. Minden csepp vér, melyet Debreczen város népe a csatában kiont, özönvíz gyanánt

ront vissza városunkra; minden kanócz, melylyel egy muskétát Debreczenből elsütnek, égés, pusztulás az egész városra. Azért nem tagadom, és újra ismétlem, hogy rosszaltam és rosszalom a mi fegyvereseinknek csatába vitelét. Ravaszságnak nyilvánítom másodbiró uram részéről, hogy fegyvereseket küldött a táborba, parádé színe alatt, míg jól tudta, hogy azokat háborúba is fogják használni, s vissza nem eresztik, s azért minden gonoszt, a mit e lépés maga után fog hozni, az ő fejére visszahárítok.

Keresztszegi uram megbillenté fejét, s azzal inte a porkolábnak, hogy vigye át a vádlottat a másik szobába, míg a tanács törvényt fog tartani fölötte.

— Nincs kegyelmednek semmi szava többé saját mentségére?

— Saját mentségemre nincs, mások vádlására van.

— Vezettessék el.

A rab eltávozta után a tanács érdemes tagjainak arczulatáról jósolható volt, hogy itt most viharos jelenet fog következni; a tanácstagok, egy-kettő kivételével, mind nagyon örömest fogták volna Igyártó uramnak pártját, szavainak igazságától nemcsak meggyőzve, de meg is hatva lévén.

Hanem ez előre várhatott zajos összekapásnak Keresztszegi valami furfangos úton metszette keresztül az inát; azt a kérdést terjesztvén legelébb is az érdemes tanács elé:

— Kívánják-e kegyelmetek az előttünk fenforgó esetet saját közönséges statutumaink sze-

rint, tulajdon törvényszékünk előtt megitéltetni, vagy pedig — terhesnek találván az itéletmondást egy hűséges társunk felett, el akarják a biráskodás szomorú tisztét magunkról fordítni, s ezt inkább a hadi törvényszékre bizzák?

Syndikus uram észrevette a kelepczét s felugrott, hogy majd mond valamit, de biró uram leültette, hogy várjon csak még, a míg felszólíttatik.

A vezér urak, tudván és respectálván városunk azon jogait, hogy «jure gladii» még a főben járó ügyek felett is saját törvényhatóságai által határoz: megengedék és ránk bizák, hogy Igyártó uram esetét itt pertraktáljuk és saját törvényeinket olvassuk fejére. A mit ha tenni elmulasztanánk, Igyártó uram vallja kárát, mert azon esetben azért van itt Albisi Zólyomi Dávid uram ő kegyelmessége, hatvannégy lovas hajdúval, hogy Igyártó uramat rögtön megfogatván, a táborba visszakisértesse, s ott aztán katonai regula szerint, hadi törvény elé adja, a melynek előrelátható kimenetele az, hogy Igyártó uram puska vége elé állíttatik. — Most tessék már elmondani, hogy mit akart syndikus uram?

Syndikus uram azt felelte, hogy nem akart semmit mondani.

— Tessék hozzá szólani tanácsos uraiméknak, akarnak-e ez ügyben itélni?

Mély hallgatás? Egy szót sem szól senki.

— Quí tacent, consentiunt. A hallgatás helyeslés. Üsse fel protonotarius uram a nemes

város statutumainak könyvét, pagina 72, és olvassa el, a capite a mi következik.

A főjegyző vonakodás nélkül engedelmeskedett, s felnyitva a nagy rézkapcsokkal lelánczolt kutyabőrös könyvet, megtalálta benne a kívánt paginát, s az erre írt megveresedett sorokból ezeket olvasá fel:

«Ha ki peniglen a thábort engödelöm nélkül elhagyná avagy másokat is elszökésre csábitana, avagy fegyverét az csata előtt eldobván, elrejtőznék, avagy lefeküdvén, magát halottnak tettetné, avagy vezéreit cserben hagyná; — annak háza mind porig demoleáltassék, lábas marhája kiirtassék, ő maga számkivettessék az város határából. Ha ki az ő familiája közül őtet követni kívánná, annak elmenetele ne gátoltassék.»

— Ime, érdemes tanács, ez a mi törvényünk. Hasonlítsák kegyelmetek ezzel össze a katonai regulákat, s akkor vegyék fontolóra, vajjon ellenséges indulattal cselekedtem-e én Igyártó uram ellenében, a midőn megtudván az ő hazatértét, őt vasra verettem s a kétajtaju börtönbe zárattam, mert ha ezt nem teszem, ez éjjel az ellene küldött hajduság, őt házánál megfogván és megkötözvén, a táborba visszavitte volna; míg Debreczen városának bö tönében egy hajaszálát sem görbítheté meg annak még a fejedelem sem. Esetét tagadni nem tudja; s ilyenformán, ha mi itéljük el, háza tüzét, ha a táborban itélik el, élete világát fogják kioltani. Én ugyan sajnálom azt a szép, sárga házat a Csapó-utczában, de Igyártó uram fejét még jobban sajnálom. Tessék itéletet mondani.

Mindenki mélyen hallgatott.

— Helyesli-e az érdemes tanács a felolvasott törvénynek a vádlott fejére kimondását?

Mindenki mélyen hallgatott.

— Én tehát, a hallgatást helyeslésnek véve, birói tisztemnél fogva kötelességemnek tartom ez eset fölött kimondani az itéletet. Porkoláb, hozza elő a rabot! Protonotárius úr, jegyezze az itéletet.

A rabot előhozták.

A biró intésére vele együtt mindenki fölállt a tanácsasztal mellett, csupán a jegyző maradt ülve, midőn keresztszegi által az itélet kimondatott:

«Folyó év és hónap 19-dik napján, úgymint Jubilate utáni szombatnapon Debreczen városa teljes tanátsülésében, nemes, nemzetes és vitézlő Keresztszeghy Mihály uram birósága alatt, bevádolt nemes és nemzetes (a «vitézlő» szándékosan kihagyatott) Igyártó Ferencz uram ügyében — «itéltetett». — — Minekutána a vádlott maga is beismeré, hogy a tiszafüredi tábort, a hova küldetve volt fegyveresen, fegyverestől, lovastól elhagyá a vezérek tudta és engedelme nélkül, s ezen defectusát semmi nyomatékos kényszerítő okkal védelmezni nem is tudta: annálfogva nevezett Igyártó Ferencz uramnak, hazai statutumaink értelmében, e városban levő lakóháza mind porig lerontassék, ivókútja a színig betömessék; tűzhelye eloltassék, szárnyas és lábas marhái, az egy házőrző kutyán kívül, megölessenek, élőfái tőből kivágassanak s házhelye sóval behintetvén, üresen hagyassék; ő

maga pedig e város határából végkép számkivettessék; cselédjeinek és háznépének szabadon hagyatván, hogy vele menjen, vagy őt itt hagyja, és soha többet híre ne legyen e város kapuin belül, hanem ha a tilalom ellenére e város árkain innen találtatnék, semminemű törvény védelmére ne számíthasson, valamint az égnek vad madarai.

Datum, mint fentebb.»

A jegyző tollának perczegése kisérte a biró rövid mondatait.

Midőn be volt fejezve az itélet, Keresztszegi leveteté a lánczokat a vádlottról.

— És most haza mehet kegyelmed. — Holnap reggeli harangszóig rendezze el dolgait, mert a harangszó után csákány vettetik falainak.

A mint az elitélt keze megszabadult a lánczoktól, a biró felé emelé azt és mondá:

— Ma kegyelmed volt rajtam az úr s itélt fölöttem ott, a hol hatalma volt; holnap én fogok itélni ott, a hol hat lépésnyi téren én vagyok a biró. És az kegyelmednek fog fájni.

— Isten hirével! szólt távozást intve a biró; s azzal föltevé süvegét, föloszlatá a gyűlést, ősi szokás szerint, ily főben járó itélet után az egész tanáccsal szép rendben a nagy templomba menvén által, hol ez alkalommal rövid istentisztelet tartatott.

Másnap a reggeli harangszó a város népségét nagy izgalomban találta: még a ki semmit nem tudott volna is a tanács itéletéről, figyelmessé lett a harangszó után, hogy valami rendkívüli történik a városban, mert a hármas

csendítés után szokás szerint nem hallgatott el a harang, hanem tovább zúgott egy óráig, két óráig, egész délig, egész sötét éjszakáig; egyre mondva: «mortuos plango» (holtat gyászolok).

S ha az emberek kérdezék egymástól: ki az a nagy halott, a kire oly szakadatlanul harangoznak? azt mondták rá: nem más az, mint Igyártó uram, kinek tanács ítélése szerint most bontják szét a házát, Nagy-Csapó-utczában, azonvaló büntetésül, hogy a tábort elhagyta engedelem nélkül.

Arra aztán a kérdező is tódult arra, a merre a válaszadó, a Nagy-Csapó-utcza tájékára, a hol már kora reggeltől nem hogy lóval, de kutyával sem lehetett keresztül menni a nagy tolakodás miatt.

A közeleső háztetők, kútágasok, palánkok mind rakva voltak kiváncsi néppel, ember emlékezetére nem fordult elő ilyen eset Debreczenben.

A sárgára meszelt ház előtt két oldalról lovas hajduság zárta el az utczát, szabad tért biztosítva a bennlevők számára. A lovasságnak Albisi Zólyomi Dávid parancsolt.

A szabad tér közepén volt egy emelvény, ülőpadokkal; azon foglalt helyet a biró, a főjegyző s az itélet végrehajtásához kiküldött két tanácsos; mellettük két sorban gyalog-alabárdosok álltak, tollas sisakkal a fejükön.

A mint az első harangszó megkondult a nagy templom tornyában, másodbiró uram inte a kikiáltónak, ki is két trombitást vevén maga mellé, miután az emelvény szélére felállt, a

kezébe adott itéletet hármas trombitaszó után négyszer kihirdeté, a világ négy része felé fordulva; azután mély csend támadt, s az átelleni ház kapuja megnyilván, azon előlépdelt Tatár Lőrincz, a hóhér — és huszonnégy kezes legénye.

Tatár Lőrincz fekete ember volt; sokan azt is állíták, hogy czigánynak született, a szakáll egész a szeméig benőtte arczát, s nagy fekete két szemöldöke csak folytatása volt a szakállnak; de hogy valami fehér is legyen rajta, lecsüngő koromsötét haját magas fehér bárány-bőr-süveg szorítá alá; Debreczenben a fehér süveget közönséges ember soha sem viselte, az mindig borzalom tárgya volt. Ezenkívül egy nagy veres pokrócz volt akasztva a nyakába, a mi egészen borzasztóvá tette.

Lőrinc mester egy nagy pőrölyt tartott kezében, s azzal megüté a sárgaház kapuját, kapubálványát, szemöldökfáit és szegletköveit; annak jeléül, hogy e ház az elpusztulás sorsának van átadatva.

A bezárt kapu recsegve dűlt be, engedve a feszítő kecskelábaknak, s ezzel megkezdődött a munka.

Legelőször is kivezették az istállóból Igyártó két lovát, két tehenét, s azokat taglóval leütve, szekerekre emelték; a legények összfogdosák az apróbb marhákat, s azokat kivégezve, fölhányták a készen álló szekerekre. Csak a galambokat nem birták elfogni, azok ott kóválygottak az egész munka alatt az elitélt háza fölött.

Majd lábtókkal felmentek a háztetőre, a léczeket és gerendákat lebontották és lehányták az udvarra; minden faneműt, a mi a házon volt, szekerekre raktak s a leütött állatokkal együtt, lovasok kiséretében, kivontatták a nyúzók mezejére, ott a fákból máglyát raktak, s azon a hullákat porrá égették. Még a kútágast is kivágták.

Azután a meztelen falakra került a sor.

Az ajtók mind be voltak zárolva, azokat elébb küszöböstől, ragasztástól ki kelle vágni csákányokkal.

Mindenki arra volt kiváncsi, hogy Igyártó használta-e a kapott időhaladékot arra, hogy házában levő holmiait onnan rokonai házához eltakarítsa? s meg volt lepve minden ember, midőn látta, hogy az első szobában minden butor a maga helyén áll, még a czintányérok is a szekrényekben s a zsoltárok és imádságos könyvek az ablak hidján.

A hóhér kalapácsa alatt darabokra zúzattak a butorok is; a szőr- és vászonnemű összehasogattatott; a mint a dunnákat feltépték, a szétömlő pelyhet felkapta a szél, s széthintette az egész bámuló tömegen, mintha mindenkinek akarna egy emléket juttatni e mai napról.

Azután tovább bontották a falakat; a téglát, vályogot szétzúzták apróra, betömték vele a kútat, meghordták vele a veteményes kertet; feltöltötték vele az utczát.

Egyik fal a másik után omlott be a csákányütések alatt; egyik szoba a másik után tárult fel az utczai nép előtt; már a konyhára is

rájött a sor, a tűzhelyen még pislogott a parázs, tegnapi tüzelés maradványa; azt is bakó oltotta ki; s tűzhely és kémény a többi fal után omlott.

Csak a hátulsó szoba volt még hátra.

Mikor Lőrincz mester e szoba ajtajához ért, hogy azt is beüsse pőrölyével, hirtelen meglepetve állt meg, s pőrölyét letámasztva a küszöbhöz, visszament biró uramhoz.

— Miért állt meg a munka? kérdé Keresztszegi a bakótól.

— Hallja ezt kegyelmed? kérdé a bakó ujjával a legutolsó szoba ajtaja felé mutatva.

— Hallom. Abban a szobában énekelnek. Az elitélt és családja oda zárkóztak; vigyázva bontsák le kendtek a tetőt és falakat, hogy a bennlevőket meg ne sértsék.

A bakó fejével bólintott s veres pokróczát karjára vetve, mint egy fejedelmi palástot, visszament az utolsó ajtóhoz.

E csöndes időköz alatt hallhatták a közelállók a szobában felhangzó halk énekszót:

«Uram, ki lészen lakója
A te szentséges hajlékodnak?...»

A távoli harangszó kisérte azt méla zúgásával.

A bakó parancsot adott huszonnégy legényének. A padlás gerendáit hirtelen leemelték, azután minden oldalról a falak eresztékeibe fúrták a feszítő vasakat; egy jelre, egy roppanásra az utolsó négy fal egyszerre kifelé dőlt s a fehér porfelleg közül, mint egy ótestamen-

tomi jelenet tünt elő egy férfi, egy nő és egy hajadon alakja.

Középen a férfi, fedetlen fővel, egyik kezében tartva a zsoltárt, másikkal emelve öreg beteg anyját, ki mankójára támaszkodva, tekintetével most is a zsolozsmák soraiba mélyed. A harmadik alak, egy szőke, siró leányka, arczát a férfi keblére rejti; bomlatag fürtei még vállait is eltakarják. Lábainál hever a házőrző eb.

E pillanatban elfogult csend ült meg a bámuló néptömegen; még a harangszó is félbeszakadt.

Keresztszegi most felemelkedék állványáról s rendületlen hangon szólt:

— Igyártó Mihály! a törvény végrehajtatott kegyelmed házán; személye ez órától fogva száműzött a város kapuitól. Isten szent hirével!

Igyártó e szóra megindult, az éneket folytatva; egy zúgó hang az övé, egy rebegő a beteg öreg asszonyé; úgy jöttek elé az omladványok közül; az eltakart arczú hajadon csak maga zokogott.

Mikor az emelvényig értek, a biró újra megszólalt:

— A ki a száműzöttet önként követni akarja, ebben meg nem gátoltatik; a ki tőle elmaradni kíván, abban is szabadság adatik neki.

E szóknál megállt a száműzött s zsoltárját becsukta és leányát magához ölelte, az öreg asszony félve kapaszkodott fia karjába s a házi kutya, kezét nyalva, húzódott hozzá.

— Indulok, Keresztszegi uram; elhagyom a

várost. Nem is sírok, nem is átkozódom. A kik velem jönnek, anyám, leányom, házőrző kutyám. Tegnap kegyelmed itélt én fölöttem, ma én itélek kegyelmed fölött. Leányom tegnap még a kegyelmed eljegyzett menyasszonya volt, ma már nem az: a hogy kegyelmed száműzött engemet a városból, akként száműzöm kegyelmedet én is családomból. Tudom, hogy kegyelmed nagyon szerette leányomat, de én is oly nagyon szerettem szülővárosomat. Isten oltalmazza a hátramaradókat.

— Megálljon kegyelmed, Igyártó uram, szólt emelvényéről a biró, nem ez a törvény. A száműzött nem ura senkinek többé; még családjának sem. Erőtetni, parancsolni kegyelmednek nem szabad. A hajadonnak szabad akarata van, s maradhat kegyelmed ellenére is.

Igyártó Mihály e parancsszóra hirtelen hátralépett, anyját és leányát eltávolítva magától, még kutyáját is elrugta lába elől.

— Nem parancsolok senkinek, nem hivok senkit: a ki velem nem akar jönni, elmaradhat tőlem!

Keresztszegi most lelépett emelvényéről s reszkető hangon sugá a leánynak:

— Ilona. Elhagynál-e engem?

A leány most felemelte arczát; a rásütő alkonyfény tette azt csak pirossá, különben halaványvolt, de annál több tűz égett lelkesült szemeiben. Halkan, de töretlen hangon viszonzá a kérdezőnek:

— Öreganyám beteg, atyám száműzött, köztük a helyem.

A biró szomorúan csüggeszté le fejét.

— Isten áldja meg kegyelmedet, susogá a leány, s a következő perczben ismét egymás mellett voltak a száműzött, az anya és a leány, és a hű eb.

A nép útat nyitott előttük; az utcza végén kocsira ültették őket s kivitték a városból.

A biró pedig felállt ismét az emelvényre, senki sem látta, hogy mikor törölte meg szemeit; a rombolók készen voltak a munkával, akkor egy zsák darált sót hoztak elő s a pusztára rombolt házhelyet a bakó behinté átkozott sóval, s mikor ez is megtörtént, biró uram kemény szóval kiálta a sokaság előtt:

«Így bűnhődik az, ki a csata tüzét meg nem állja!»

A mint a hivatalos nép elhagyta a tért, a csőcselék elárasztá a pusztult házhelyet, kutatva az apróra tört romok között értékes tárgyak után.

Elvonulás közben Albisi Zólyomi Dávid azt mondá a birónak:

— Ez ugyan hiábavaló komédia volt. Hagyta volna ránk kegyelmed a büntetést. Minek volt ez?

— Ez kellett «ad terrorem populi!»

Debreczen tehát harczol!

Nagy szó volt ez; mert kétezer lovas és háromezer dárdaviselő ember áll onnan a síkra, s ha egyszer kiálltak, aztán meg is állnak ottan!

Szépen dandárokra osztva vonult ki márczius 13-án a felkelő sereg; a lovasságnak hosszú nyelű csákánya volt, a gyalogoknak egyenesre

ütött kaszáik. Mindenkinek veres lobogó csákó volt a süvegén, az különbözteté meg őket a székelyektől, a kiknek kék s a hajduktól, kiknek fekete lefityegőjük vott a fövegük mellett.

Maga a bátor tanuló ifjuság, a sereg lelke és magva, külön zászló alá csoportosulva vonult ki a sereggel; néhány kardra is tudott szert tenni, legtöbbnek elég volt az ólomvégű fustély.

Maga Keresztszegi uram vezette a hadat, úgy megülve hátas lován, mint valamely régi kurucz hadvezér.

A hadat egész vándorserege követte a szekereknek, miken a vitéz insurgensek feleségei, anyósai s pereputyjai ültek, fel lévén készülve tarisznyákkal és bográcsokkal, hogy a táborban édes feleiket éhezni ne engedjék, mert csak az az egy, a mi nem jó a háborúban. Arra pedig senki nem is gondolt, hogy ha Debreczen egyszer hozzá kezd a verekedéshez, abból más futás lehessen, mint az ellenségé.

Nagyon szellemdús volt pedig a hadorganisatio, melyet Keresztszegi uram követett. Az egész had czéhek szerint volt beosztva, régi rendelete volt már a városnak, hogy a czéhek zászlót és dobot szerezzenek maguknak, s szokva voltak tűzi veszedelem, tatárfutás, fejedelemkisérés, különféle veszedelmek idején egy helyen összetartani s fegyelemre ügyelni, mit a czéhmesterek és öreg legények tartottak fenn. Két erős zászlóalj volt maga az érdemes csizmadia és szűrszabó czéh. A csapók és timárok képeztek egyet. Hatalmas és puskával, taglóval ellátott czéh volt a henteseké és mészárosoké, kik

egynehány fogas szelindeket is hoztak magukkal, híres bikafogókat: most tegyenek ki magukért! Egy csapatot képeztek az ácsok, kőmívesek és molnárok; ez a legkevésbbé harczias indulatú testület; míg ellenkezőleg a gubakészítők semmi más dandárhoz nem engedték magukat csatoltatni, mert ők a vásárban sem ülnek egy sorban a szabókkal, hanem azért szörnyen fenekedtek, hogy majd megmutatják ők, hogy ha kevesebben vannak is, többet levágnak az ellenségből, mint a szabók, a kik kétannyian jönnek. A földmívesek képezék a lovasságot, illő tisztelettel engedvén a nemes uraknak, hogy elől lovagoljanak a kivonuláskor, hanem azután a csetepaténál is elől legyenek ám!

Másnap este Rakamazon innen találta a debreczeni felkelő sereg Bethlen István hajduit és a székelységet, kik a «palatinális» seregek elől nagy sietséggel vonultak vissza.

(Gyönyörű óvatosság a debreczeni tanács jegyzőkönyveiben, hogy azokban sehol e szókat: «kurucz» — «labancz» vagy «német sereg» — «magyar sereg» fel nem találhatni; az illetők mindig e nevekkel vannak megtisztelve: «a palatinális sereg», — «a fejedelem seregei». Sehol sem említi a krónika, mintha a császár és a nemzet harczolt volna egymással; sem a midőn kibékültek; csak a két jelentést találni fel benne: «a palatinus» — «a fejedelem». Azok között folyt a vita, miért folyt? nem mondatik; úgy is tudatik, ők békültek ki, ha kibékültek. Indokolja egyébiránt az óvatosságot

egy jegyzet 1585 okt. 22 ről, mely így szól: «a . . . ármáda ezen általmenvén, ezen protokollumból is tíz esztendőt kiszaggatott valaki, a város elfutása alkalmatosságával, többekkel együtt»).

Tehát a palatinális seregek átkeltek a Tiszán s erős állást foglaltak Rakamazon felül.

Albisi Zólyomi és Bethlen kénytelenek voltak szemük láttára engedni a hidverést, mert ágyúiknak épen semmi hasznát nem vehették, egy nagy márcziusi zivatarban minden lőporos szekerük keresztül ázván. A lőpor csupa nyirok volt, a tűzbe téve sem sült el. A palatinálisoknak pedig négy darab kerekes ágyújok volt, mely keresztül hordott a vízen; így az átkelést nem lehetett megakadályozni.

Zólyomi Dávid azonban azt reménylette, hogy majd a Tiszán innen, ha kikaphatja az ellenfélt a síkra, annak az ereje nagyobb részt muskétásokból s csak egy ezred dragonyosból állván, túlnyomó lovasságával majd erősen összetöreti.

Azonban az ellenfél vezérei, Eszterházy Pál és Bornemisza János tábornok régi tapasztalt hadvezérek voltak s nem könnyen mentek bele a két erdélyi úr kivánatába; e helyett körülsánczolt tábort ütöttek Rakamaz fölött, a fejedelmiekre bízva, hogy őket onnan kivessék.

Helyzetük a természettől is védve volt; jobbról egy messze terjedő nádas ingovány, melyet egy áradási töltés rekeszt el a szántóföldektől; balról emelkedett halmok, miket pattantyus telepeikkel megraktak; elől pedig hirtelen sán-

czot vertek levágott fűzfákból és gyorsan emelt földhányásból. A gyalogságot nehéz lesz ennek neki vinni, a lovasság pedig akár leszerszámozzon, annyira nem vehetni e helyen hasznát.

A debreczeni insurrectio megérkeztekor épen nagyon rossz kedve volt Bethlen Istvánnak. Abban az órában végződött egy csetepatéja a sáncz mögül kirontott dragonyosokkal, mely alkalommal nagy boszúsággal tapasztalá, hogy elcsigázott székely huszárjainak paripái nem állják ki a nehéz, jól táplált meklenburgi harczmének rohamát, mikor azok egy tömegben jönnek.

A roppant segélyhad érkezése nem nagyon növelte a főkapitány jó kedvét.

— De mi az áldottának jönnek kegyelmetek ilyen sokan? kiálta a tisztelgésre jövő Keresztszegi elé. Nem mondtam én kendteknek, hogy hozza el az egész falut! Azt kívántam, hogy tartsanak itt egy jól fegyverzett rendes csapatot, öt hatszáz embert, s e helyett hoznak nekem hatezer vasvillát! Úgy látom, még asszonyaikat is elhozták. — Hát ez a sok mendikás mire való? Azt gondolják, deák szóval meg lehet ijeszteni az ellenséget? Úgy segéljen, annyi a zászlójuk, mint egy tatár tábornak. Szép zászlók, mondhatom. «Az becsületes csizmadiaczéh.» — «Az becsületes timár-czéh.» Mit csinálok én annyi becsületes emberrel? két nap alatt fölesznek körülöttem mindent, a mi zöld, s akkor futhatok magamtól. Jobb szerettem volna helyettük ötszáz gazembert, a ki verekedni tud,

Keresztszegi uram nagyon elkedvetlenedett e szavakra, azonban Zólyomi Dávid inte neki, hogy most ne feleljen, s azzal karon fogva, átvezeté saját sátorába, a hol sokáig értekeztek valamiről.

Midőn elhagyták a sátort, már akkor a debreczeni sereg szépen letelepedett a mezőn, s szekerekből hátul sánczot csináltak hosszan, s azon belül előkapott nádkévékből tüzet raktak s sütötték a szalonnát mindenfelé, s kinálták egymást kulacscsal.

A fiatal diákság szerteszét csatangolt a zajos csoportok között s tartotta azokat biztató beszéddel.

Kellő közepében az érdemes csizmadia-tanyának látjuk humanissime Ormándyt perorálni. Nagy csoport tolakodott körülötte. A két vezér úr is odanyomult, meghallgatni, miről van szó.

A humanissime igen praktikus oldalon fogta hallgatói kedélyhangulatát. Nem sokat fárasztá quinquennis phantaziáját a «dulce pro patria mori» versbe szedésében; sőt chriának sem igen járta volna meg super eo «si fractus illabatur orbis», a mit a háború czéljáról s a bennlevők magatartásáról beszélt, hanem «ad hominem» egészen præstanter és eminenter volt applikálva az egész dissertatio.

— No lássák, atyámfiai! csak alig érkeztünk meg, már sánczolják magukat, mint az ürgék. Nem tetszik nekik a «gyepre legény!» Legalább megkönnyítik nekünk a munkát, ők már megásták maguknak a hosszú sírt, nekünk csak bele kell őket temetni. Énekeljük el szegény ha-

lottaknak azt a kegyes éneket: «Már leteszem fáradt testem.»

A jókedvű legénység rázendíté s végig hangzott a síkon a busongó halotti ének egy ellenség számára, a ki ugyan még csak ezután fog meghalni, de a ki már megássa magának a sírt előre.

— Ha kiszáradt volna a torka, humanissime præceptor! szólt egy kerek hasú vargamester, hasonló kerek hasú kulacsot nyujtva a vén diák elé, mit az hatalmas huzással vallatott meg, nagyot lélekzvén utána. Valaki más nagy darab szalonnát nyomott a másik markába.

A lelkesült szónok így állt egy hordó közepén, jobbjával a kulacsot, baljával a szalonnát emelve hallgatói elé.

— Nézzék kegyelmetek, atyámfiai, van e áldottabb ital ennél a karczosnál? van-e kellemetesebb gyümölcs ennél a pörkölt szalonnánál, a mikkel a mennyei atya bennünket táplál és elevenít s vajjon mivel él az ellenség oda át? Fekete prófunttal, annak is fele zabliszt, olyan, mint mikor a csapóföldet összedagasztja a gerencsér törekkel, kemenczét kitapasztani. S mit isznak azok oda át? Árpalevet, meg rántott levest.

Rengeteg hahota szakította félbe.

— S mi, a kik ilyen fehér czipóval, ilyen füstölt szalonnával élünk, mi ijednénk-e meg olyan néptől, a ki prófunttal, meg rántott levessel él?

— De már ugyan nem! hangzott mindenünnen. Ez döntő ok volt a bátor elszántságra;

még azok, kik rántott levessel élnek, akarnak kikötni olyan emberekkel, kiknek szalonna fekszi meg a gyomrát?

— Sőt többet mondok! szólt a humanissime, ügyesen megragadva az eszmét, mely hallgatóinak megtetszett s folytatását adva. Fekete kutya legyek, ha a múlt szüreti szupplikáczió-kor nem láttam, mikor az ilyen cserepár egész csapatostól körülfogott egy nagy ménkű mocsárt s ott horgásztak, mit? talán halat? nem; talán csikot? nem! — Békát fogdostak, kecskebékát! azt a hosszú zöld lábút, azt húzták nyársra, úgy sütötték! Ne menjek el erről a helyről, ha nem igaz!

Ez volt a kegyelemdöfés a szegény palatinális muskétásoknak! Elhíresztelni róluk, hogy megeszik a békát! Ha lett volna is még valami hitelük Debreczen előtt, e tudósítás azt is tönkre tette volna.

Alig is várta Szabó uram, az érdemes csizmadia atyamester, hogy a zsivaj után szóhoz juthasson, s a mint egy fél sonka fel volt szúrva dárdája hegyére, azt azon módon ég felé emelve, megrázta kegyetlenül s nagyot mondott a sokaság előtt: «no iszen! kaphassam meg hát azt a békaevőt!»

Csak egy vékonydongájú szattyánpapucskészítőnek volt az a nehézsége az egész ellen, hogy hiszen, jó volna, csak az a nagy ágyújok ne volna!

Humanissime Ormándy az ellenvetést nem hagyhatta megtorlatlanul. Neki is fordult a papucsvargának istenigazában.

— No iszen meglátszik kegyelmeden, hogy nem valami törtbőrből dolgozó tősgyökeres csizmadia, nem az az ember, a ki meg tudja fordítani a fordítófán a megöntött sarut, hanem csak olyan szattyánból dolgozó papucsvarga, a ki törököknek varr s menyecskék lábairól veszi a mértéket. Nem is tudom, minek rontja kend a vitéz csizmadiák erkölcseit, mit elegyedik közéjük? Azt gondolja, hogy mi nem tudjuk, mi az az ágyú? az ágyú nem egyéb, mint egy nagy puska; ha kilőtték, megdöglött. Nem is való az egyébre, mint durranásával a lovakat megijeszteni; már pedig mi nem vagyunk lovak, ergo az ágyutól meg nem ijedünk; vicissim: a ki megijed az ágyútól, ergo az ló.

No szegény szattyánvargának jobb is lett volna már nem születettnek lenni, mert e perctől fogva az egész táborban azzal üldözték, hogy «ergo, a ki megijed az ágyútól, az ló».

Keresztszegi magához hivatá a fiatal népszónokot, s azt kérdezte tőle, volna e kedve valami vakmerő vállalatra, a mi csak diáknak való?

— Subintelligitur.

— No hát vegyen magához háromszáz válogatott ifjút, s az éjjel holdvilág feljötte után azon a mocsáron keresztül ott ni, nagy csendességben kerülje meg az ellenséget. A mocsár széle felé van egy csőszkunyhó, vagy vadásztanya; puszta szemmel is meglátszik; mikor ahhoz érnek, azt gyujtsák fel. Ezután igyekezzenek mentül nagyobb zajjal előtörni az ellenség jobb oldalában! puskákat vigyenek magukkal.

kal, s azokkal lövöldözzenek, mindegy, akárhova, ha a levegőbe is. Megértett, humanissime?

— Perdocte érteném, csak azt tudnám, hogy gólyává legyek-e, vagy vidrává, hogy azon a fertelmes ingoványon háromszázad magammal keresztül tudjak törtetni?

— Egyszerű mestersége van annak, humanissime; bontsák le a szekerekről a fenékdeszkákat, kössenek rajtok gúzst keresztül, abba dugja bele mindenki a lábát; így minden lábán egy deszkával az egész ingoványt keresztülkasul járhatja.

— Ecce, mint Péter a tengerek felett! Hogy ezt elébb fel nem fogtam, duræ capacitatis homo! Azután pedig?

— Azután pedig ráütvén nagy zajjal a gyanútlan ellenségre, azt ott vagy olyan zavarba hozzák kegyelmetek, hogy futásnak ered, s azon esetben innen az egész tábor rohamra indul a sánczok ellen, kegyelmetekkel kezet fogva; vagy pedig túlnyomó erőt találnak maguk előtt s azon esetben sietve visszavonulnak a mocsárhoz, lehányt deszkáikat újra saruikra öltik s elinalnak vitézül, biztosak lehetvén a felől, hogy az ellenség nem üldözheti kegyelmeteket a süppedős ingoványban.

— Mindent értek. Fél óra mulva készen vagyunk.

Elébb, mint a félóra eltelt, készen állt a latin cohors, de nem háromszáz, hanem hatszáz fővel, mert ebből a tréfából valamennyi pogány isten kedvéért sem maradt volna vissza egy is. A sok

requirált deszkáért volt is elég csetepaté a megbontott szekértáborban, a sok tapasztalt asszonynép szentül tudta, hogy soha se látják ők azokat a deszkákat többet, mert azt a deák mind feltüzeli, mihelyt végezte dolgát.

A vitéz csapat fegyvere kizárólag jó hajlós csáti botokból állt, ólommal beöntött bunkóval; Ormándy humanissiménél volt a hirhedett vezérgerundium, a hagyományos tűzoltó «nagy bot»; azzal készült az útnak.

— Hát puskákat miért nem hoztak? a hentesektől kölcsön lehetett volna venni, kérdé Keresztszegi.

— De hisz azt nem cselekszem. Ha ezeknek puskát adok, ki áll jót felőle, hogy ha egy falka vadlúd felrepül a nádasból, tízen nem lőnek utána? S azzal el lenne árulva jövetelünk az ellenség előtt. Diákkézbe bot való fegyvernek; ha azzal nem tud bánni, kár neki a puska.

Keresztszegi helyeslé a latinus nézetét s áldás fejében megtölté mindnyája kulacsát bakatorral, s azzal útnak ereszté; ki-ki vitte hóna alatt a deszkát.

Keresztszegi már előbb közlé furfangos tervét a vezérekkel; s ezúttal maga Bethlen is kénytelen volt elismerni, hogy biró uram nincs minden hadvezéri adomány nélkül. Akár nagyon sikerül, akár kevésbbé ez egyszerű csel, annyi mindenesetre el lesz általa érve, hogy az ellenség rosszul fogja magát érezni abban az állásban, melynek egyik oldalát minden órán észrevétlenül megkerülhetni s vagy kijön és nyilt sikon csatát fogad, vagy visszahúzódik s átveri magát a Tiszán.

Azért el is határoztatott, hogy a debreczeni biró tervét az egész haderő közreműködésével támogatni fogják.

Alig hajnallott, midőn Bethlen a lovasságot a palatinális seregek által ágyúkkal megrakott halmok irányában nagy fitogtatással összpontosítá; üres ágyúit felvonatta sánczkosarak mögé, mintha a halmok ellen akarna intézni támadást; míg a balszárnyon szekérsánczot rekesztett össze, mintha tartana tőle, hogy ha azt meggyengíti, az ellenség véletlen kirohanhat s áttör a hadsoron.

E tüntetések alatt egyszerre csak felkavarodik a mocsár széléből a meggyujtott vadászkunyhók füstje, a diákok által adott jel s néhány pillanat mulva hangzik a rivalgás, a mint az Ormándy-csapat kiront a mocsárból, rajtaüt a gyanútlanul bámuló muskétásokra.

A megrémült labancz egy lövést sem tett támadói ellen; első dolga volt elhányni puskáját, második szaladni az ágyúk felé, hátán vive a rémületet a tábor többi részébe.

A mint a debreczeni csizmadia ezt meglátta, nem kérdezett többé se vezényszót, se parancsot, hanem a mint a czéhmester elkiáltá magát: «ne hagyjuk ám leöletni a nemes tanuló ifjuságot!» neki vetemedett az egész czéh, utánuk a többi czéhek: semmi veszedelem sem birta már őket feltartani; öt perez alatt fenn voltak az ellenséges sánczon, egymáson keresztül másztak fel az árokparton, ordították az ellenségre, hogy helyt álljon, ne szaladjon, de a mit az meg nem fogadott, hanem cserben hagyva lovasságát, kereste a tág világot; rosszul futva versenyt a

gyorslábú diáksereggel, mely szörnyű «stragest» követett el a megzihált hadban, csodálatosan őrködvén fölöttük a muzsák, hogy közülök még csak egyetlen egy is el nem esett.

A palatinális sereg jobb szárnyának e gonosz végzete maga után vonta az egész sereg pusztulását, annyival inkább, mert Bornemisszának egy ideig az a rossz gondolata volt, hogy ágyui erejével megfordítja a csata kimenetelét, s nagy hasztalanul durrogatott sokáig Bethlen hajduira, míg egyszer aztán azon vevé észre, hogy a semmitől meg nem rettenő székely csapatok előnyomulása által, kiket Zólyomi vezetett, már csaknem körül van véve, a mikor aztán nem maradt egyéb hátra, mint ágyuit beszegezve ott hagyni s nehéz lovasságával keresztül vágni magát az ellenségen. Itt azonban ismét nagyon megcsalatkozott, mert, a mit ő messziről csőcselékhadnak becsült, az a debreczeni lovas felkelő had a közelből olyan rútul bánt csákányaival a jámbor vas-sisakon, hogy a kik véres fővel elmenekültek onnan, egész világi életökben emlegették azt a «görbét», a mit akkor ismertettek meg velük legelébb.

A fejedelmiek diadala tökéletes volt, a palatinális seregek nagy vereséggel vonultak vissza a Tiszán, még a hidat sem értek rá hátuk mögött elégetni.

A debreczeni néphad méltán osztozott a babérokban, s nagy zsákmányt tett muskétákban és sisakokban. Két zászló is esett kezére; azok közül az egyik újdon új volt, nem rég himeztette rá valamelyik országgróf felesége az aranysasos szalagot. Az mind nekik hagyatott.

Kevés veszteséggel jutottak pedig a diadalhoz; valóságos halottjuk csak négy esett; egy mészáros, a kit homlokon lőttek; egy szűrszabó, ki egy gránátot, mely a földbe furta magát, sarkával akart kivájni, a patkó bizonyosan tüzet adott, s a szétszakadó gránát elhordta a vitéz lábait, azután meg egy gerencsér, kit a lovasok agyontapostak és a kit legjobban sajnált mindenki, a derék csizmadia atyamester.

Ő vágta legjobban a békaevőket, míg azután egy golyó őt is a békák országába küldé.

«Kolbásznak aprítsátok őket!» kiálta a vitéz atyamester, még leroskadtában is, s nem engedte, hogy valaki megálljon őt siratni, vagy a hogy ő haldokolva mondá: «megitatni az egereket».

Pedig senki sem siratta meg őt olyan nagyon, mint maga Keresztszegi. Neki igen nagy embere volt; erős pártfogója szándékainak, szava sokat nyomott a debreczeni nép előtt, s bátorsága is volt szavának urát állani. Ez nagy veszteség volt Keresztszegire.

A rakamazi csata után Bethlen és Zólyomi visszabocsátották a debreczeni segédsereget; a munka hamar és jól be volt végezve, Zólyomi könnyű szerével üldözhette a vert hadat, mely lőszereit is hátrahagyá; Bethlen pedig vonulhatott Szathmár ellen, hogy a várra támadást intézzen a váradi basával és az ecsedi kapitánynyal összefogva.

Debreczennek nem kellett tartani megtorlástól; a Tiszán túl még csak az sem maradt, a ki szájjal merje szidni.

A győztes sereg nagy diadallal vonult vissza

Debeczenbe; a szekércsoport, mely addig hátul kullogott, most előre nyargalt, s félnappal előbb érve a városba, belármázta a győzelem hírével a honmaradt népet. Most már mindenki szeretett volna ott lettnek lenni; az irigyebbek csapatostól mentek ki előre, hogy legalább együtt jöhessenek be a felkelő sereggel; a toronyból jelt adtak, mikor az első csapatokat meglátták s volt tarackdurrogatás, harangszó, rivalgás! Az utczákat elállta a nép, a kerítéseket teleülte a siheder had, a középületekre zászlót tűztek ki, s mikor a legelől jövő gyorslábú fiatalság, a diadalittas diáknép megérkezett, humanissime Ormándy vezérlete alatt, ki az elfoglalt új zászlót hozta kezében, oda rohantak hozzájuk, elfoglalták őket, megtömték zsebeiket kolbászszal és pogácsával, teleaggatták vállaikat kulacsokkal, csutorákkal s más ilyen népszerű érdemrendekkel; humanissime Ormándyt pedig vállaikra emelék, úgy hordozák meg a városban, a zsákmánylobogóval markában.

Ilyen ovatión ment kersztül mindegyik czéh, mely egymásután jött, szokott zászlóival, trombitásaival; s féktelen lett a riadal kitörése, midőn végre a lovasság, a város büszkesége robogott végig az utczákon, büszkén reptetve a levegőben azt a másik elfoglalt zászlót.

És minden újon érkező növelé a magasztalást, melylyel a vezér maga, Keresztszegi uram elhalmoztatott. Az ő esze nyerte meg a csatát. Ő találta ki, hogyan lehet kibillenteni az ellenséget erős állásából; ő intézte az egész ütközetet, neki rendelte alá magát a két hadi főkapitány

is. Keresztszegi uram valóságos hadvezér. Ha ő alatta kiáll a sikra Debreczen, megfelel az egész dunántuli labanczvilágnak.

De hát ő hol következik már?

Minden fényes, harsogó menet végig vonult már az utczán, hát ő micsoda csapatot vezet?

Keresztszegi uram leghátul maradt, kiséretnek ahhoz a négy halotthoz, a ki a csatatéren életével fizette meg a nap dicsőségét.

Hat-hat ember hozta őket ravatalra téve; leterítve fekete posztóval, csak arczaik látszottak ki, homlokaik tölgylevéllel koszorúzva. Előttük járt huszonnégy theologus diák s énekelte szép harmoniával; «Krisztus az én győzedelmem, új hazámba kell megtérnem».

Maga pedig Keresztszegi a legutolsó ravatal után, melyen barátja, az atyamester feküdt, következek gyalog sorban, levett kalappal és kardja fátyollal bevonva.

Mikor azon helyre értek, a hol Igyártó lerontott házának üres telke fehérlett a sótól, egy perczre megállitá Keresztszegi menetét, s letétetve maga elé a ravatalt, sokáig nézett a halott arczára, onnan meg vissza a puszta telekre, mintha azt gondolta volna: «talán mégis többet érne, ha ez a ház most is állna, ha ezek itt most is élnének».

A rakamazi győzelem megerősíté Rákóczi Györgyöt az erdélyi fejedelmi trónon. Ferdinánd császár az öreg Bethlen Istvánt akarta inkább; de az ifjú Bethlen István nyiltan apja ellen ütött pártot, Rákóczi György mellé állva, a miért kellett is elég példálózást hallania Absolonról, Dávid király fiáról. Az ifjú Bethlennek nem kellett apja fejede-

lemsége, csak épen azért, mert Ferdinánd pártolta, s átszegődött Rákóczi Györgyhöz, kit képesnek hitt arra, hogy a munkát, mit Bethlen Gábor megkezdett, folytatni fogja.

Erdély hét lánglelkű ifja, Bethlen és Zólyomi, meg is kezdték a harczot Magyarországon, s a rakamazi győzelem után fennen hirdették, hogy «az új buzakenyeret Pozsonyban akarják megenni».

Azonban Rákóczi okosabb akart lenni, mint vitéz s szeretett volna inkább sokáig lenni Erdélyben fejedelem, mint rövid ideig Magyarországon király és nem indult «a két fene ifjú» tanácsán; a helyett iparkodott első győzelmét arra használni, hogy a nádorral jó békességben maradjon. Ferdinánd is a maga részéről azt tanácsolá a nádornak, hogy kimélje meg a fejedelmet, a mire jó okai voltak a rá nézve oly kedvezőtlen svéd háború vesztett csatáiban.

A nagy erővel kezdett harcz lankadni kezdett s hogy a végdöfés is megjöjjön, az egész mozgalom vezére, Bethlen István hirtelen meghalt forrólázban.

Ez nagy csapás volt azokra, kik a harczot akarták. Zólyomi Dávid, a másik vezér, inkább kalandor volt, mint hadvezető; a fejedelem félté tőle trónját, melyet fiára is óhajtott hagyni, s aggódott miatta, ha Zólyomit túl hagyja rajta nőni.

Debreczen azonban még mindig tartotta magát, s Keresztszegi uram még mindig képes volt hadsereget állítani ki minden órában, bármely oldalról jövő ellenséggel szemben, s bizony megfelelt volna neki emberül.

Egy napon, midőn a tanácsházba felmenne, törvényt látni köz- és magánügyek felett; a mint gondolatokba elmerülten székéhez sietne, akkor veszi észre, hogy széke nem üres, azon valaki már ül és azon valaki senki sem más, mint — a száműzött Igyártó.

Keresztszegi bámulva tekinte körül, ha nem álmodik-e? a komoly arczok, mikkel tekintete köröskörül találkozott, biztosíták, hogy itt igen súlyos igazságot látnak ma az ő saját fejére.

Nem hagyta magát megrezzentetni.

Bátran és elszántan odalépett Igyártóhoz s annak vállára téve kezét, nyugodtan kérdezé:

— Hogy jött kegyelmed e helyre?

Igyártó visszanézett rá és egy irást, mely az asztalon feküdt, nyújtott válasz helyett.

Keresztszegi nem ügyelt az irásra.

— Ki engedé meg kegyelmednek a hazatérést? Miért foglalja el kegyelmed elnöki székemet?

Igyártó újolag a pecsétes levelet nyujtá eléje.

Keresztszegi haragra gerjedten kapta azt ki kezéből s olvasatlanul az asztalra vágta.

Erre a tanácsosok mind felugrottak székeikről, s az elszörnyedés hangján kiáltának fel: «a fejedelem levele!»

E szóra kissé lecsillapult s mogorván kérdezé:

— Mit parancsol tehát a fejedelem?

A főjegyző felvevé az iratot s felbontva azt, az állva hallgató tanács előtt felolvasá annak sorait:

«Mi, első Rákóczi György, Erdély fejedelme, tudatjuk kegyelmetek, úgymint nemes szabad

Debreczen város közönségével, hogy miután a római császár ő felségével többé hadat folytatni nem szándékunk, e végre felültetett hadaikat menten leszállítsák s minden ember a maga mesterségéhez visszatérjen. Egyúttal elrendeljük, hogy Igyártó Mihály ellen hozott számkivetési rendelet ezennel megmásíttassék, s ugyancsak nevezett férfiú általam Debreczen városa birájának kineveztetik: a mit is ezennel elrendelek. I. Rákóczi György.

Keresztszegi összefont karokkal hallgatá végig a fejedelmi parancsot.

— S mit mond erre a nemes tanács?

— Térdet, fejet hajtunk a fejedelem előtt, válaszolt a főjegyző; a többiek is rázúgták az igent.

Keresztszegi szomorúan tekintett maga elé.

— Ha a fejedelem ketté akarja törni a kardot, az neki szabadságában áll, de jusson eszébe, hogy a ketté tört kard soha egész nem leszen többet! Én nem állok akarata ellen. Ha ő békét akar, én nem harczolok az ő nevében; de kötelességemnek tartom városunk érdekében tiltakozni az ellen, hogy mi fölénk bárki is birót nevezzen ki, s birákat tegyen le helyeikből. Én lemondok önként, ha ezzel a fejedelemnek kedvét találom; de tagadom, hogy joga lenne engemet letenni városunk vezényletétől, a nélkül, hogy bűnöm miatt el volnék ítélve. Egyedüli vétkem az, hogy véremet ontottam érte. És tiltakozom az ellen, hogy kegyelmes urunk nekünk birát nevezzen ki, midőn azt választani a város népének egyedüli joga. Legyen

helyettem Igyártó uram a nép kivánata szerint biró. Ha a fejedelem úgy kivánja, én biztosítom, hogy meg fog történni.

— Kegyelmed nem biztosít többé semmit és senkit e város árkain belül, szólt Igyártó Mihály, mert kegyelmed fogoly!

Keresztszegi nyugalommal adta meg magát.

— Nem védem magamat. Vezessenek a börtönbe. Majd ha szükség lesz rám, akkor jöjjenek ismét értem. Én városomnak, szülőhazámnak mindig híve maradok.

«Ad arma! ad arma! ad arma!» hangzott a riadó a debreczeni kollegium-kapun belül, midőn megtudták odabenn Keresztszegi elfogatását; mert ámbár a seniorok értesítve voltak a tanács által előre az eseményről, s a vigilansok által bezáratták a kapukat, nehogy az ifjuság valami garabonciát kövessen el, azok mégis megtudták azt az ablakon keresztül felkiáltott sürgönyökből, s egy pillanat alatt pad alá voltak vágva a studiumok és kalamárisok, feltörve a szekrények, mikben a tűzverő botok álltak s azután a kaput kivetni sarkából, az épen csak egy gondolat volt.

— Ad arma! árulás van a városban! kiáltozá végig a vásártéren Ormándy, a nehéz «első botot» forgatva feje fölött; «incendium!» ég a város becsülete! Elfogták Keresztszegit.

«Elfogták Keresztszegit!» zajdult végig a vásáros nép között a rémkiáltás; s azzal egyszerre fölkeveredett a világ; a csizmadiák, szűrszabók hirtelen szétszedték sátraikat s vállaikra vetve a sátorkarókat, ügettek a diákok után; a

hentesek előrohantak állásaikból taglókkal és fejszékkel, s hogy minden módja meg legyen adva a vészlármának, néhány polgár elfoglalta a kis templom tornyát s a zendülő zsivajban egy félrevert harang gyászkondulása kezdett szólni.

A tanácsot nem lepte meg a zendülés Fel voltak rá készülve, még pedig nem patkószegekre töltött ágyúkkal, nem spanyol lovasokkal, avagy petárdákkal, hanem a debreczeni magyar polgár rettenetes flegmájával.

Még az ajtókat sem zárták be, nehogy azokban is valami kár történjék; jöhessen, a ki jönni akar a tanácsterembe, mint egyébkor.

Humanissime Ormándy volt a legelső, a ki berohant az ajtón s fustélyát plántálva maga elé, rettenetes mennydörgő hangon elkiáltá magát:

— Ki volt az a vakmerő, a ki elfogatta Keresztszegi biró uramat?

Igyártó nagy malátiával szólt erre a haragos diákhoz.

— Kicsoda kend? hogy vetődik kend ezen helyre?

— Nevem Ormándy Gábor, felelt a diák kegyetlen bassus hangon. Első masinista és nagy botos, nemkülönben első bassista a kollegiumban. Hát kend kicsoda ott az asztal végén?

A betódult diákság rettenetes bruhahával fogadta e furcsa interpellatiót, melyben annyi igazság volt, hogy Igyártót csakugyan nem tartozott még senki azon a helyen illetékesen elismerni.

Erre a főjegyző állt föl helyéről s szúrós, gúnyolódó orrhangon felele Ormándynak:

— Ha kegyelmed studiosus, lásson a studiumok után. Ha kegyelmed első bassista, præcanáljon az auditoriumban, ha kegyelmed excedálhatnék, bajoskodjék otthon a carcerrel és a pedellussal; a tanács dolgainak pedig hagyjon békét.

Ormándy nem hagyott neki többet beszélni.

— Minthogy pedig azonkívül debreczeni polgár is vagyok, számon kérem, ki vetette fogságra választott főbiránkat s ki tett helyébe mást, a kit nem választottunk?

«Igen! követeljük Keresztszegi szabadon bocsáttatását!» kiálta több hang a tömeg közül, mely lehangzott a piaczra, s megszaporodva ezernyi torok ordításával, tért megint vissza.

A tanácsbeliek készen voltak a jelenetre. A mint a terem megtelt lázadó néppel, mindenik tanácsos vette a süvegét s föltette fejére.

Főjegyző uram volt a példaadó. Szép, nagy nyestprémes kalpagja volt, veres kifityegővel, azt magas, kopasz homlokára nyomva, hivatalos hangon mondá:

— Kocsma, nem tanácsház!

E szóval rendesen minden hivatalos ténynek félbe kelle szakadni.

De humanissime Ormándy, a mint ezt meglátta, hosszú legény volt, hirtelen, mint a lecsapó kigyó, áthajolt az asztalon s elérve hosszú hordtávolú kezével főjegyző uram fejét, lekapá róla a süveget.

Azon módon a többi tanácsos fejéről is egy-

szerre elragadozák a süvegeket s így képtelenné tevék őket a gyűlés profanatiójának legalább jelvényessé tételére.

A tanácsos urak a méltatlan bánásmódra egészen felgerjedének; többen követelték süvegeiket vissza; a mikre voltaképen még azután is szükségük lehetett s kezdték a latinságot saját nyelvén, azaz diákul fenyegetni, a miből nagy lárma keletkezett.

— Silentium! kiáltá Ormándy, végig vágva bunkójával a hosszú asztalon. — Üljön le a nemes tanács. Most csak a süvegeket még, később talán majd a fejeket!

E martialis rendreigazítás után átlátták a tanács urak, hogy csakugyan legtöbbre lehet menni az előbbeni taktikával, a vis inertiævel, a hol a jus pugionist kell leküzdeni s leültek helyeikre szépen.

Ormándy e tusakodás közben kezébe kaparintá a jegyzőkönyvet.

— Hallatlan ez! Keresztszegi fogságra ítélve azért, mert bátor és vitéz vala.

Azzal kapta a nagy ólomkalamárist az asztalról s így szólt a tanácshoz:

— Akarja-e a nemes tanács e decretumát rögtön megmásítani! (Senki sem felelt.) Jó, nem akarja. Tehát majd én ráadom az utolsó áldást. S zzal a határozatot végig önté tintával; az üres kalamárist pedig oda nyujtá a kis botosnak: ecce humanissime Dorozsmay, dugja azt bunkónak a gerundiuma végére, a nemes tanácsnak pedig holnap reggelig több tinta ne adassék, se innen el ne bocsáttassék, hogy új-

ból ne decretálhassák az elfogatást. Most pedig menjünk a tömlöczajtóra.

A tanácsterem előtt Dorozsmayt még egy csoport fiatalsággal hátrahagyva, sietett le az erőszaktevő nép a börtönhöz s annak ajtajáról leverve a lakatokat, nagy ujjongással hozá elő fogságából Keresztszegit.

Már ekkor a harczias czéhek fegyverfoghatói, a milyen széles a tér a városház és a nagy templom között, úgy betölték azt, s szünni nem akaró vivatozással fogadták a vállakon emelt Keresztszegit.

Tóbi András, a választó polgárság szónoka, fogadta a kiszabadultat.

— A tanács hűtlen lett a város decretumaihoz, a tanács nem előljáróságunk többé! Kegyelmed foglalja el birói székét s rendeljen még ma új választást.

Keresztszegi felállt egy vásári asztalra s inte, hogy szólani fog.

Az egész zajgó néptömeg lecsendesült.

Keresztszegi szava semmivel sem volt határozatlanabb, mint egyébkor.

— Szülöttehazám fiai! A nemes tanácsot ne vádolja senki: ők akképen cselekesznek, a hogy ő nekik a nagyságos fejedelem parancsolta, a kinek engedelmeskednünk kötelesség. Mi ő érte fogtunk fegyvert s azt ő ellene nem fordíthatjuk. Azért ne kivánja senki a nemes tanácsot sérteni, mert a fejedelmet sérti meg benne, a ki a mi urunk és a vallás fentartója. Én pedig kinevetni való volnék, ha oly büszke akarnék lenni, mint Coriolanus, hogy midőn megütött

Róma, átfussak a volscusokhoz. Azért vegyék be kegyelmetek az én tanácsomat. Tegyenek le minden fegyvert s hagyjanak föl minden erőszakkal. Én ime önként számüzöm magamat e városból és soha többé visszatérni nem fogok. De addig el nem hagyom börtönömet, a míg mindenki haza nem tér s az éjszaki harangszónál egyetlen egy lélek sem fog járni az utczákon. Akkor elmegyek és előbb nem; kiséretlenül, zajtalanul. Kegyelmetek pedig, hogy megmentsék a törvény lelkét és az ősi szabadságot, nehogy vagy a törvény, vagy a fejedelem ellen fejüket fölemelni kényteleníttessenek, végezzék el maguk között, hogy eltávozásom után válaszszák meg szabad akaratukból Igyártó uramat birájuknak, mintha nem történt volna kineveztetése. Egyebekre nézve az Isten áldása legyen kegyelmetekkel és egész városukkal.

Mint a gyászoló felek a temetőből, úgy bullongtak haza a férfiak a piaczról e szomorú beszéd után; hallgatva, duzzogva, fejüket süvegbe, subába rejtve, Keresztszegi pedig, mint mondá, visszament a tömlöczébe, csak azt ismételve a marasztalásra: «majd ha tiszta lesz az utcza».

Alig lehetett még öt óra, midőn jöttek hozzá jelenteni: hogy «tiszta már az utcza» s a kedvéért bizonyosan előbb meghúzták egy negyeddel a délesti harangszót.

Akkor megindult a nyitott börtönből a száműzött vezér.

Nem kisérte senki, a hogy kivánta; ő sem

tekintett sem jobbra, sem balra, ki néz utána a zárt kapuk mögül?

Nem énekelt zsolozsmákat, miként ellenese, nem csinált érzékeny jelenetet eltávozásából, még csak kutyája sem volt; a legelső sikátornál becsapott, hogy észrevétlenül hagyhassa el a várost.

Megkeményíté szivét. Föltette magában, hogy csak egyszer sem fog visszatekinteni.

Megállhatta egész az utolsó házig, ott megállitotta valami nehéz kő; valami átléphetlen nagy kő — ott a szívben: ne forduljon-e még egyszer arczczal vissza, hogy meglássa azokat a tornyokat utoljára.

Nem!

Indult. Ekkor egy kéz fogta meg kezét s megszorítá. Összerezzenve tekint hátra. Ilonka állt mögötte, Igyártó leánya, az eljegyzett menyasszony, ki őt száműzött apjáért évek előtt elhagyá.

— Én vagyok itt, suttogá a leány; utánad jöttem és veled megyek.

— Kit elhagyál apád miatt! szólt Keresztszegi szomorú kétkedéssel.

— Akkor apám volt száműzött, most te vagy az. Akkor neki volt szüksége társra, most te neked.

A keményszivű férfiú nem állhatá meg, hogy keblére ne szorítsa régi szeretőjét, és soká, igen soká ne sírjon előtte.

— Isten áldjon meg ezért, rebegé Keresztszegi, hogy szive megkönnyebbülhetett. De most eredj vissza. A hová én megyek, oda te velem nem jöhetsz.

— Én pedig veled megyek tűzbe, vízbe, földbe!
— Én a «rettenetes» kastélyba megyek! szólt szikrázó szemekkel Keresztszegi.
A leány átölelte nyakát erős karjaival.
— Oda is veled megyek.

* * *

Igyártó Mihály uram birósága alatt történt az az eset, hogy egy sok év előtt Debreczenből lator portyázó tatárok által ellopatott fiúgyermek, mint nagy, felnőtt siheder haza került.

A mint a fiú elbeszélé, a tolvajok által temesvári rabkereskedőnek adatott el; az a többi rabszolgákkal együtt lehajtotta egész Stambulig; ott vette meg Szulali műderrisz.

Tizenhat esztendeig szolgált megvevő gazdájánál, dicsérte, hogy igen jó ember volt, s mikor a műderrisz meghalt, felesége «ura lelkéért» való áldozatul, mint a krónika mondja, szabadon bocsáttatá annak rabszolgáját.

Szulali rabszolgája még emlékezett Debreczenre, arra a városra, melynek négy tornya van, s egyiken sincs kereszt; a hol fonatost, sulymot és sertéshúst árulnak a piaczon, s ez emlékek után, sok hányódás, vetődés mellett, ismét hazakerült szülötte városába.

Itt régen elfeledte már mindenki; azt sem tudták, ki volt valaha a családja? ő maga csak annyit tudott mondani, hogy őt valaha Péternek hivták, a gazdáját pedig Szulalinak. Rajta is maradt aztán holtig a «Szulali Péter» név.

Török gazdájánál tevéket őrzött a jámbor, s azokhoz, mint mondták, nagyon alaposan ér-

tett; hanem hát ennek az egész tanulmánynak nagyon kevés hasznát veheté Debreczenben, a hol nem igen látnak más tevét, mint a mit istvánnapi vásárkor mutogat az utczán a hasított orrú szerecsen.

Ennélfogva a nemes város nem tudott neki alkalmasabb foglalkozást adni, mint hogy megfogadá a városi gulya mellé, segédbojtárnak.

Állt pedig akkoriban Debreczen városának «rideg gulyája» 72 ezer darab szarvasállatból; külön levén még azután a borjúcsorda, mely szintén nagy összeget képviselt: itt bizony nem volt nehéz alkalmazást kapni.

Egy nyári napon krónikai nevezetességü vihar tombolt végig az alföldi síkon; a forgószél elkezde tánczát odafenn Tokajnál, ott minden malmot letépett lánczáról a Tiszán, azután lekerült Kállónak, végig seperte a Hortobágyot, egy nagy vargabetűt tett Belényes felé s végre a bihari havasok rengetegébe ölte el magát, útjában szekereket forgatva fel, kazlakat ragadva a felhők közé, házakat döntögetve össze s útjába eső erdőket facsarva ki töveikből, mintha csak nyűtt kenderbozót volnának.

Ez itéletnapi orkán a gulyákat is úgy szétszórta, hogy azokat hetek mulva hét határból kellett összeterelni, sok oda is veszett, sőt egy pár bojtárnak eltünését is keresi a krónika, kik a megáradt Hortobágy mocsáraiba veretve, azokban siralmasan elvesztek.

Szulali bojtárt gulyájával együtt azon táj felé üzte a zivatar, a hol a rossz hirű kastély feküdt. A nemes tanács szigorú rendeletet adott

ugyan, hogy senki a marháit oly távolságban a kastélytól legeltetni ne merészelje, a mennyire annak vitorlás tornya meglátszik, mert az pörös jószág; még majd megvehetnék a városon a sok évi használatot, ha valaki rátenné a lábát.

Ilyen kétséges birtokú jószágok még a mult évtizedben is voltak hazánkban, mint egy havasi völgy Erdély és Magyarország között, melyre soha birkanyáj és kaszáló ember nem vetődött, s melyet messzeföld füvészei, mint a botanika Eldoradóját ismertek, míg az utóbbi évtized intézményei aztán minden hosszadalmas «enyimtied»-féle vitát igen rövid úton megszüntetének.

Azonkívül is sok rossz mesét tudtak a pásztorok egymás közt regélni arról a kastélyról, a melyhez közelíteni nem szabad, de nem is üdvös.

Azonban ha még annyi tilalomfával lett volna is elrekesztve a határ, s minden bokorban sárkány és minden odvas fában zsivány lakott volna, sem akadályozhatja vala meg Szulalit, hogy arra fusson marháival együtt, a merre a forgószél kergeti, melyben úgy sem láthatott tíz lépésnyinél tovább, s csak akkor vehette észre, hol jár? mikor a maga előtt futó tulkokat csülkig látta dagasztani az ingoványban. Valami mocsáros helyre jutott.

A szétvert gulya bömbölve törtetett a szél korbácsa alatt mindig mélyebbre a posvány közé. A nádasban eleltévedt egy-egy tulok, vagy belerekedt a dágványba, s nem birt kivergődni a szövevény közül. Utoljára Szulali tulajdon hátas lova is szügyig szakadt a tőzegbe, s nem

birt többé csülökre kapni; a legény látta, hogy ez veszni indul, s leugrott róla, gyalog kisértve meg a menekülést.

Gázolva, úszva, végre egy emelkedettebb helyre jutott, mely buja páfránnal volt benőve, ott jónak látta magát meghúzni, eldugva fejét a sűrű mohában.

Egyszer-egyszer föltekintett, körülnézni a világban; ha a porfelleg és zápor engedte, nagy messze a szélmentében látott egy sötét erdőt; annak a közepében egy magas házat; s valahányszor szélcsendesültével újra felnyitá a szemét, felemelte a fejét, mindig úgy tetszék, hogy az az erdő közelebb jön, a ház is közelebb látszik.

Török boszorkányok játéka ez! de valóban igaz. Mire beesteledett, az az erdő olyan közel volt hozzá, hogy megismerhette a fákat, hogy azok gesztenyék; láthatta, mennyit levert róluk a szél, hogy összetördelte koronáikat, s a fák mögött a magas háznak minden ablakát a felső soron megszámlálhatá.

Azt nem tudta a jámbor, hogy menedéke úszó láp, melyet a vihar a bürütől elszakasztott, s a mocsárban addig hajtott ellenkező irányba, míg ismét valami parton megfeneklett.

Szulali, a mennyire meg volt győződve a felől, hogy tündérek játéka nélkül az erdő és palota így nem jőnek szegény üldözött pásztor embernek helyébe, annyira biztatva érzé magát azon következtetéstől, hogy a mely tündérek ilynemű csodákat követnek el, azok csak jó tündérek lehetnek, s hogy hasonló előzékenységet az ezeregy-éjszaka valamennyi bujdosó herczege

aggodalom nélkül szokott elfogadni, miért ne ő is?

Vevé tehát tarisznyáját, melyet feje alá tett volt, s neki indult a tündéri erdőnek, a hol is legelső dolga volt iszákját megrakni a sürűn terített gesztenyéből, abban a biztos hitben, hogy abból reggelre, szokás szerint, mind igazgyöngy és karbunkulus lesz.

Csakhamar megtalálta az erdőben az útat, mely a kastély felé vezet; tündérekről való képzelete folyvást erősödött, midőn annak udvarára érve, azt telve találta a vihar elől oda menekült csapatjaival a szarvasok, őzeknek és nyulaknak. Ezek bizonyosan mind átvaltoztatott tündérek!

Az állatcsoportok semmi akadályt sem gördítének eléje, hogy a kastély ajtajáig juthasson. Nagy, tizenhat ágbogú szarvasbikák bámulva néztek az ismeretlen jövevényre, s hagyták maguk mellett elmenni; s kiváncsi nyúlsüldők tekingettek két lábra állva a furcsa idegen elé, megrebbenés nélkül. A közös vész megszünteti az állatoknak egymástóli félelmét.

Szulali belépett a kastély ajtaján; végig ment a nesztelen folyosókon, felkapaszkodott a lépcsőn s bekoczogtatott az első szoba ajtaján, melyet zárva látott maga előtt, a hogy ezt a becsületet már megtanulta otthon biró uramnál; de a koczogtatásra senki sem felelt, hanem a mint a kilincsre tette a kezét, s a závárt felnyomta, a szél úgy kicsapta az ajtót, hogy Szulali hanyatt esett bele. «Üm! A tündéreknek erős kezük van.»

Szulali fölszedte magát a földről, s négykéz-

láb bemászott a tündérek teremébe, a hol nem talált senkit. És azonfelül még semmit.

Hanem hiszen így szokták azt a tündérmesékben is mindig. Eleinte csak egy romladék, a négy salétromverte fal között rokkant tölgyfaasztal, a kandalló tetején ül egy magányos bagoly, hanem azután egyszerre átváltozik a bagoly szárnyas dzsinné, a terem fénylik a drágakövektől, az asztal görnyed a halmozott kristályserlegek, arany tálak terhe alatt s a kandallóból tündérvilági kapu lesz, melyen seregével lépnek elő Majmuna és a kigyó-királyné, meg a beszélő fák tündérei.

Egyszerre nagyott csattan háta mögött, Szulali ijedten fordult hátra. Hát biz ott a nagy szél csapta be a háta mögött az ajtót.

Szulali ezt nem vette tréfára, hogy az ember háta mögött az ajtót betegyék, s hozzá látott, hogy azt újra kinyissa. Ez azonban sehogy sem sikerült. Nem birta semmi erővel és fortélylyal a kilincset lenyomni, vagy elfordítani; pedig próbálta húzni is, tolni is, rázta, emelte az ajtót, de az ajtó csak nem nyilt ki neki.

No most innen ki nem lehet menni többet! Az ablakokon erős keresztvasak, a tündérek megfogták a vakmerő betolakodót.

Szerencsére itt van még a kandalló, annak kürtője van, azon megint ki lehet jutni a levegőre. Ott ugyan mérges zivatar van, de szebb az mégis a bezárt ajtónál.

A kandalló hátlapja korommal volt fedve, feneke korommal tele, a hogy legutoljára melegedtek nála. Szulali a keresztvasakon könnyű szerrel felkapaszkodott a kéménybe.

A mint azonban a kémény tetejéig ért, nagy szomorúan tapasztalá, hogy nincs annak valami okos szája, a min az ember keresztül bujhatnék, hanem épen csak négy gömbölyü nyilása az oldalán, a miken legfeljebb a fejét dughatja ki valaki.

Próbálta e nyilásokat nagyobbra tágitani, de tapasztalá, hogy azok faragott kőbe vannak vágva. Kénytelen volt innen is visszatérni.

A mint azonban a keresztvasakon lefelé ereszkednék, hirtelen hangokat hall a kürtő alatt, mint mikor rozsdás vaskapu csikorogva nyilik fel.

Letekint s bámulva látja, hogy a kandalló hátlapja félre van fordulva, mint egy ajtó s azon keresztül egymásután lépkednek elő — nem tündérek, hanem fegyveres férfiak.

Közöttük igen sok ismerős arcz, kiket mintha látott volna már Debreczenben; ifjak, vének; és utoljára egy valóságos tündér, egy szép, fehérruhás asszony, nagy, hosszan leeresztett fehér fátyollal a fején.

A jövevények mind kardokkal, alabárdokkal, puskákkal és török jatagánokkal voltak felkészülve, még az a gyönge asszony-személy is háromélű egyenes kardot viselt az oldalára kötve.

A csapat vezére, egy magas, izmos termetü férfi, kitünt a nagy kócsagtollról, melyet kalpagjába tűzve viselt.

Mikor mind benn voltak a teremben, akkor azt kérdezé a vezér, hogy be van-e zárva az ajtó?

Egy férfi odalépett, s azt mondá: azon módon van, a hogy legutoljára hagytuk, a tolózár helyén.

Ebből Szulali parasztesével kitanulta, hogy a

tolózár nem ereszté őt ki, a mit nem vett észre. Valószinüleg a szélroham, mely az ajtót egyre rázta, felnyitá azt, mielőtt bejött rajta, s mikor háta mögött becsapta, akkor ismét betaszítódott a závár.

Szulali lélegzetét visszafojtva leste, hogy mi fog itt történni most?

Az bizony nem volt tündéri lakoma.

Legelőbb is egy halvány ifjut eskettek meg az evangéliumra, hogy semmit abból, a mit megtud, el nem árul, s mindent, a mi rábizatik, híven teljesíteni fog.

Eskü végeztével meg kellett neki csókolnia a vezér kivont pallosát, annak jeléül, hogy esküszegés esetére azzal fog megöletni.

Szulali szivében hülni kezdett a vér. Ha őt most itt kapnák!

Abban a halvány ifjuban megismerte a biró Igyártó Mihály fiát, Vincze úrfit, kit sokszor látott a háznál.

És azután még többet is megtudott.

Vincze úrfi, a mint esküjét végezte, odalépett ama fehér asszonyhoz, ki a vezér oldala mellett állt, és azt testvérének szólitva megölelé, megcsókolá. Hasonlóul megölelé a vezért is.

Ebből Szulali megtudta, hogy az a vezér Keresztszegi, kiről annyi kalandos mondát regélnek estenkint a pásztortüzek mellett. Valami vegyítéke e mesekör a harambasák, a hősök és a próféták regéinek.

És azután még többet is hallott Szulali, a mitől hajszálai felálltak.

Furfangosan kigondolt veszélyes terveket, részletesen megvitatva; — a kit ezen rajta kapnának, hogy véletlenül megtudta, azt bizonyosan apró darabokra vágnák. Hiába esküdnék meg keresztyénül és mahomedánul, őt élve nem hagyhatnák e titokkal.

A mint elvégezték a rejtélyes emberek a szörnyű tanácskozást, lakomához fogtak, mely bizony takarékos volt: sajt, kenyér, szalonna és bor. A fehér asszony még bort sem ivott, hanem egy kristályban vizet hoztak neki.

A lakoma után mindnyájan kezet szorítottak a vezérrel és az asszonynyal a kandalló mögötti rejtett nyiláson egyenkint eltávozának.

Leghátul maradt maga a vezér és a legújabban felavatott Vincze úrfi.

A vezér azt parancsolá az ifjunak, hogy azon fenyőfáklyákból, miket a többiek hátrahagytak, midőn ők is eltávozandnak, rakjon tüzet a kandallóban. Ezt azért kell tenni, hogy a midőn a kandallóban levő rejtekajtót ismét helyrecsukják, a megrakott tűz újra belepje korommal az ajtónyilás minden választékát, s észrevehetlenné tegye azt a kívülről néző előtt.

Hanem az elővigyázati intézkedésből az a kellemetlenség támadt a kéményben levő Szulalira nézve, hogy ő neki vagy meg kellett ott fuladnia a füstben, vagy pedig leugrania a kéményből.

E kétségbeejtő állapotban az a mentő eszme villant agyába, hogy újra felkapaszkodjék a kémény tetejéig, s ott azon a lyukon, melynek épen szemközt fúj a szél, kidugja a fejét, testé-

nek egyéb földi alkatrészeivel nem bánva akár mi történik.

A mentő eszme egészen czélszerü volt, bárha kemény áldozatokkal járt. A kéménylyukon kidugott fejét órahosszat vágta arczban a viharhordta záporeső, legkisebb módja nélkül az önvédelemnek, míg testét átjárta a forró füst kegyetlenül, úgy, hogy midőn az alanti tűz elhamvadtával ismét annyira tudott menni, hogy kellemetlen őrállomásából leszálljon, nyakig megfagyva, azon alul felfüstölve, alig tudott a lábán megállni.

De nem is állt sokáig egy helyben, hanem rohant az ajtónak, félretolta a zárt, kimenekült, a lépcsőkön inkább esett, mint futott lefelé; az udvaron keresztül bukdácsolt az erdő menekült vadain, mik helyükből sem mozdultak azóta, s neki rohant az erdőnek, míg újra meglelte azt a süppedékes helyet, a melyről veszedelmére ide jött; ott befészkelte magát a mohába s ott elcsigázottan elaludt.

Csak a másnapi dél költé fel. A zivatar után szép derült nap lett, a tó vize, mit az orkán délnek torlasztott, ismét visszatért sík súlyegyenébe s mikor Szulali széttekinte, hát nem látta sem az éjszaki kastélyt, sem a gesztenyés erdőt sehol. Az uszóláp visszahozta, a honnan elvivé.

Azt hihette volna, hogy mindazt csak álmodta, a mit látott; hanem ruhái olyan feketék voltak, mint a kéményseprő inge, s testének minden porczikája, mint azok a szép sonkák, a mik ki vannak akasztva a debreczeni hentes-

sátrak elé. Tarisznyája is tele félig sült gesztenyével.

Ennyi tanujel mégis elég maradandó emléke a tündérekkeli komázásnak.

Ha Szulaliban egy kis pénz-árú magyar hazafiság lett volna, úgy legelső kötelességének ismerte volna, hogy ott az előtte levő vízben megfürödjék, s a sok keserű füstöt, kormot lemossa magáról, azután pedig felkeresse Vincze urfit, s azt mondja neki: «én kegyelmetek mellé állok»; hanem a hosszú török fogság törökké tette már ezt kívül-belül; nem gondolt ez egyébre, mint a mire gondolt volna bármelyik szerecsen eunuch, ki összeesküvőket lesett ki, hogy tudniillik feladja őket az elöljáróságnak. Ezért adatik azután jutalom és kitüntetés. — Tehát le sem mosta magáról a füstöt, kormot, hanem olyan állapotban, a hogy a kéményből leszabadult, ballag vala fel Debreczen városába, s ott beállított Igyártó Mihály uramhoz.

— Biró uram, zendülés van a kastélyban.

— No, no fiam, inté őt szeliden a biró, elől kezdd, a mit mondani akarsz. Ki fia vagy?

— Azt nem tudom. Hanem én vagyok az a Szulali, a ki hazajöttem török rabságból, mostan pedig vagyok gulyás-bojtár a város szolgálatában.

— Honnan jösz?

— A tilalmas kastélyból, annak is a kéményéből, a hogy érezheti kegyelmed rajtam.

— Hogy jutottál oda?

— Tündérsziget vitt oda, az hozott vissza, nyúlak, őzek híttak be, boszorkányok zártak

be; harámbanda mulatott előttem, utoljára tüzet raktak alattam s felfüstöltek.

— S mit csinált ott az a harámbanda?

— Tanácsot tartott, gyujtogatást végzett, emberhalált határozott.

— Nem láttad arczaikat?

— Csak a mikor a kémény alatt ellépdegéltek. Hatvannégy férfi volt és egy asszony. A hatvannegyedik még csak gyerkőcz, arra ráismertem.

— S ki volt az?

— A kegyelmed úrfia volt az, Vincze úrfi, az asszonyt nénjének szólította, a harámbasa pedig feleségének.

— S mit csináltak ott vele?

— Feleskették, hogy őket sohasem fogja elárulni, azután megparancsolták neki, hogy a diákságot szerezze meg nekik, és hogy biró fia lévén, a tanács végzéseit mindig tudassa velük.

— S mi szándékuk van az összeesküvőknek?

— Nagy és gonosz szándékaik vannak. Mindenkinek van handsárja, kardja, puskája és két mordálya. Puskaport, fegyvert, pénzt, ruhákat a pinczében tartanak, földalatti úton jönnek és mennek. Ezt mind elmondták Vincze úrfinak ott, én hallgattam.

— S ki ellen van intézve az összeesküvés?

— Mind a két félre: a németre is, a törökre is. A németek és a törökök békességet kötöttek, hogy egymást nem bántják. A harámbasa azt végezte, hogy ő maga legényeivel felöltözik egyszer német vasasoknak, akkor a váradi török urakat fogják pusztítani. Azután ha abból vissza-

jönnek, megint felöltöznek török ispahiknak, s a szatmári német urakra rontanak, azokat mordály égetik fel, és így tovább, míg csak a török meg a német megint újra meg nem haragszik és össze nem kap.

— Elbeszélted már ezt valakinek másnak?

— Nem biz én. Ide jöttem vele egyenesen.

— Hát csak maradj itt, fiam; mindjárt teszek felőled rendelést.

Igyártó Mihály uram rögtön küldött egy darabontot doktor Tóbiásért.

Doktor Tóbiás hírneves orvosa volt akkor Debreczennek; künn járt akadémiákon s háromszegletű kalappal, csattos czipővel jött haza, kis újjában hordva mindazt, a mit Hippocrates óta Paracelsusig feltaláltak a természet búvárai, s csodakúrákat tett a «syrupus diacodion»-nal.

A mint doktor Tóbiás megjelent bíró uram előtt, az így szólt hozzá diákul, Szulalira mutatva:

— Ecce miserum vesanum. (Íme egy szegény tébolyodott.)

És azután latin nyelven folytatták egymással az értekezést.

Doktor Tóbiás sokszor emlegette, hogy ő külföldön milyen csudálatos úton-módon látta, tanúlta az őrültek kigyógyítását, sajnálva nagyon, hogy e tudományának hasznát Debreczenben nem veheti, miután e prózai városban olyan ritka az őrültségi eset, hogy azt érdemes krónikába írni; a minek oka valószínűleg az, hogy sík, lapályos földön, kivált a mely bőven termi

a kenyeret és szalonnát, nehéz valakinek az elméjét úgy megerőltetni, hogy fölháborodjék.

Annál jobban kellett örülni Tóbiás doktornak az előforduló eseten, hogy íme akadt valahára egy, a kin bebizonyíthatja tapasztalatait: ennek is Törökországban kellett felnőni, hogy annyira kificzamodjék az esze, miszerint azt képzelje, hogy ő rettenetes összeesküvést fedezett fel a puszta kastélyban.

Ebből a rögeszméből kell Szulalit kigyógyítani.

Szulalit mindjárt el is vezették a városi kórházba, ott egy külön szobát rendeltek neki, vasrácsos ablakkal, s két erős fogdmeget mellé, ha talán dühösködési rohamai jönnének.

Doktor Tóbiás legelébb is azon methoduson kezdé, hogy a kezére bízottat egy ördögi apparátus alá állíttatá, mely állt egy bádogedényből, a miből egy szivacson át minden tíz másodperczben egy csepp víz hullott annak a feje lágyára.

Szulalinak nem tetszett ez a tréfa; akkor aztán megkötözték. Akkor aztán elkezdett ordítani, s akkor még jobban megkötözték.

Az ordítás kihallott az utczára; kofák, gubás népek naphosszant elhallgatták azt, s minden ember megtudta, hogy a «bolond Szulalit» gyógyítják odabenn, vizet cseppegtetnek a fejére, de attól sem jön eszére.

Két hét múlva doktor Tóbiás jelenté bíró uramnak, hogy a cseppegtető kúra használt Szulalinak, most már igen csendesen viseli magát.

— Hiszi-e még, hogy a kastélyban volt, és holmit látott?

— Erre az egyre esküszik, hogy igaz.

— Akkor még őrült, csak tessék őt tovább kúrálni, a míg «ebből» ki nem gyógyúl.

Akkor aztán doktor Tóbiás más methodust kezdett. Tele rakta Szulalit hólyaghúzó flastromokkal. Most kezdett el aztán még csak Szulali ordítani, hogy a harmadik utczára is elhangzott.

Hanem azért a bőrét ott hagyta, de a meggyőződését meg nem változtatá.

«Ott voltam, láttam! A szentekre, a prófétára!»

Azután elkezdte vele doktor Tóbiás azt az experimentumot, hogy adott be neki gyomorlázító szereket, olyan apró adagocskákban, hogy kitörésre sohase kerüljön a dolog, hanem a gyógyszer folytonos émelygésben tartsa a beteg gyomrát.

Ez átkozott tréfa ellen minden erejéből protestált Szulali s minthogy jószántából sohasem akarta bevenni azt a gonosz decoctumot, minden kávéskanálnyi bevételhez nemcsak az orvosságot, hanem őt magát is fel kellett rázni s a száját felpeczkelni, s úgy bele tölteni.

Ez sem használt; még erre sem akart a kastélyban látottaktól eltérni.

Ekkor az orvos a koplaltatáshoz folyamodott. Nem adtak a pátiensnek egyebet, mint vízben főtt sóskát, mely igen jó vértisztító.

A kéthetes cursus vége felé Szulali bégetett, mint a birka s azt már elismerte, hogy a füevéstől toklyó vagy űrű lett belőle, de a kastélyban látottaktól még akkor sem tágított.

Doktor Tóbiás pedig ide s tova már a fenekén volt a tudományának.

Még egy kísérlet jutott eszébe.

Hallott és olvasott róla valamit, hogy valahol valaki zenével gyógyítá ki az őrültet, s föltevé magában, hogy ezt megkísérti.

Volt ugyanis a kórháznak valami gyarló, négy oktávás orgonája, a mi azóta, hogy az épület megszűnt kápolna lenni, nem használtatott egyébre, mint a kántor által orgonázási kurzusra ajánlkozott tanuló ifjuság begyakorlására.

Doktor Tóbiás azt találá ki, hogy Szulalit egy olyan szobába vitette, melynek ajtaja ez orgonás szobára nyilt, s megkérte szépen a tanárokat, hogy engedjék meg a tanuló ifjúságnak, hogy felváltva éjjel-nappal folytonosan orgonáljanak ottan.

Ez használt.

Huszonnégy órai zenegyógykezelés után égre-földre esküdött Szulali, hogy soha életében tájékára sem volt a kastélynak, azt sem tudja, van-e, nincs-e a világon? csak ereszszék ki innen.

Doktor Tóbiás mint tökéletesen kigyógyúltat adhatta át a világnak. Hanem azért már Szulali híre meg volt alapítva a környékben; csak «bolond Szulali»-nak nevezte őt azért minden ember.

Szulali korántsem, hogy meg lett volna elégedve azzal a jutalommal, a mit elárult titkáért a debreczeni bírótól kapott, sőt inkább egyszer azon törte a fejét, miként boszulhatná meg a

rajta elkövetett méltatlanságokat; másodszor pedig, hogy egyúttal miként fordíthatná haszonra azt a tudományt, a mit neki tán csak még sem hiába adott kezébe az a kegyes dzsin, a ki őt a kastélyba elszállítá, s onnan megint visszahozta, mint a Majmúna szellem Badrul Budúr herczeget egy tevebőrön.

Ha nem kellett a titok a hazai előljáróságnak, majd megveszi azt a váradi basa drága pénzen.

Várad akkori basája, Asszán, igen kegyes ember volt. Minden köntöse tele volt irva belűl az Alkorán aranymondásaival; ő valóban testén viselte a török szentírást.

Ez ájtatos hangúlat egész a babonáig ment nála, s tudnivaló, hogy a törökök vallásos babonái közé tartozik az, hogy ők az őrülteket olyan szenteknek tartják, kiket a próféta kiválasztott, hogy a saját lelküket kivegye belőlük, s valami dzsinnek a lelkét parancsolja beléjük, azokból tehát angyal vagy ördög beszél, de mindenesetre magasabb szellem, a kit tisztelni és rettegni illik. A kit a megtébolyodott megszólít, annak meg kell előtte állni és kívánságát kielégíteni, gorombaságait eltűrni és semmivel viszsza nem torolni, vagy épen megütni; mert akkor egy földfeletti szellemet ütne meg az ember, s az majd boszút állna megverőjén.

Asszán basa tehát, midőn egyszer kapúján ki akarna lovagolni, egy szurtos embert lát maga előtt, ki e szavakkal állta útját:

— Méltóságos úr, én vagyok az a Szulali, a kit a gonosz debreczeniek bezártak a bolondok házába, megkínoztak, kiéheztettek, vízzel csep-

pegtettek, utóljára dudával gyötörtek, hallgasd meg az én szavaimat, mert nagy hasznod lesz neked azokból.

Asszán basa mindjárt leszállt a nyeregből, a mint Szulali az mondta, hogy őtet a bolondok házából eresztették ki, s kérte, hogy parancsoljon vele, mire van szüksége.

Szulali elkezdte előtte mesélni, a mik vele történtek.

Mikor azt elmondta, hogyan jött neki helyébe a kastély, a basa leveté felső kaftányát, s szent borzalommal teríté a beszélőre.

— Íme fogadd, legyen köntösöm a tiéd. Mi kell még jámbor őrült?

Szulali mesélt tovább a szelíd fenevadakról, a rejtélyes szobákról, az összeesküvők terveiről; s mentől tovább beszélt, annál jobban meggyőződött Asszán basa a felől, hogy neki egy rettenetes felfordult eszű emberrel van találkozása, s csak oldozta le magáról dolmányát, övét, turbántekercsét, azt mind a beszélőre rakta át, még a papucsait is lehúzta lábáról s azokat is sajátkezűleg Szulali mezítlábos talpa alá rakta. Mikor végre ez ama tervet adá elő, mely által a két császárt újra egymás ellen akarják ingerelni, akkor könyörögve szólt a basa Szulalihoz:

— Édes atyámfia, jámbor eszeveszett lélek; ha azt kívánod, hogy az utolsó két darab ruhámat is odaadjam magamról, úgymint az inget és a salavárit, akkor kérlek, cseréld meg velem a te alsó köntöseidet, nehogy csúfra maradjak itt annyi nép előtt az utczán; mert jól tudom, hogy az Alkorán azt parancsolja: ha pedig egy

őrülttel találkozol, add oda neki utolsó köntösödet is magadról, ha ő kívánja, mert nagy az a szellem.

Szulali most vette még csak észre, hogy itt is mekkora őrültnek tartják őtet? csakhogy a törököknél sokkal keresztyénibb szokások vannak az őrültekkel való bánás dolgában.

Nem beszélt tehát többet Asszán basának, hanem megharagudott rá és otthagyta. A köntösöket mégis csak elvitte a testén; hogy ha még egyszer valahová megy, be is bizonyíthassa tanujelekkel, mi történt vele Váradon, nehogy erre is azt mondják majd, hogy bolond fővel képzelte.

Mert az a szándéka volt, hogy ha nem kellett a kínált felfedezés először szülötte urainak, a debreczenieknek; ha másodszor kínálva, nevelő urai, a törökök is visszautasíták: majd elmegy vele nagyságos uraihoz, a németekhez, a kik vannak a szathmári várban; mert nagy boldogság az, mikor az ember így válogathat az uraiban.

Parancsol vala akkoriban Szathmáron Stahr Fridrik, wallon kapitány, ki nagyon bölcs és elővigyázó férfiú volt, a mire nagy szüksége is lehetett az ő helyzetében, annyi furfangos magyar, török és erdélyi ellenség tőszomszédságában.

Midőn Szulali a nagyon figyelmes úr előtt megjelent Asszán basától kapott exoticus köntösében, s kezdé előadni a történteket, egész a legutolsó eseményig, egész a Váradon kapott kantusig, hát a vitéz kapitány úr persze, hogy semmit sem hitt neki abból az egész beszédből.

— Hát te azt mondod, hogy a kastély hozzád ment?

— Úgy segéljen, uram.

— És azután megint eltávozott tőled?

— Úgy segéljen, uram.

— Abban a kastélyban debreczeni urak hadra esküdtek egyszerre mind a két császár ellen?

— Úgy segéljen, uram.

— Ezért téged a debreczeni bíró megkínoztatott, a váradi basa pedig saját ruhájába öltöztetett?

— Úgy segéljen, uram.

— Ez a ficzkó engem itt bolonddá tart; hozzátok elő a derest.

Szulali most látta csak át, hogy minden mesének legérdekesebb a harmadik része; esküdött mennyre, földre, nem használt: levetkőztették.

A mint a lehúzott kantust kifordíták, rögtön meglátta minden ember, hogy annak a bélése tele van írva holmi török betűkkel; azok voltak alkoráni aranymondatok.

— «Ez kém!» kiáltának egyszerre a jelenlevők. Ez Asszán basa kéme.

Azzal lehúzták róla a többi czifra gunyát is, s mindannyit titkos írással tarkázva találván, megerősödének azon hitben, hogy itt egy gonosz kémmel van dolguk, ki már tele is írta titkos jelentéssel a köntöse bélésit; s rövidre fogták Szulalit, hogy vallja be, mik vannak oda írva?

A jámbor pedig tevehajcsár korában épen nem tanúlt török betűket ismerni, s így a legjobb akarat mellett sem mondhatott egyebet,

mint hogy a saját viselte öltözet titkaival merőben ismeretlen. Ő eddig azt sem tudta, hogy azok betűk, azt hitte, valami czifraság.

Stahr kapitány pedig nem volt az az ember, a kivel ilyen vastag hazugságot el lehessen hitetni.

— Ha nem tudsz olvasni, majd megtanúlsz a deresen.

Szulalit azonban a mogyorók sem taníták meg arra, hogyan kell törökül olvasni. Utoljára, hogy semmi vallomást sem lehetett belőle kiverni, Sthar kapitány megunta a vesszőzést s azt parancsolta, hogy dobják ki a ficzkót a kapun s ha még egyszer a vár közelében találják, csak akaszszák fel; azokat a teleírt ruhákat pedig el kell zárni, majd akad egyszer valaki, a ki elolvassa, mi van azokra írva.

Ilyenformán Szulali harmadizben pőrére vetkőztetve, jól megpüfölve s kilöketve került elő abból a ritka szerencséből, hogy egy éjszaka tündérek titkait leshette ki.

Ezúttal aztán tökéletesen meggyőződött a felől, hogy sokkal jobb lesz neki senkinek sem szólni többet a debreczeni kastélyról, hanem beállani pásztornak a legelső számadó gulyáshoz, a ki egy kopott gubát akaszt a nyakába.

Már hiszen tiszta lehetetlenség is volna abból valamit elhinni, a mit Szulali össze-vissza fecsegett akár Asszán basának Váradon, akár Stahr kapitánynak Szatmárott, miután különkülön mindegyik ismert egyet a szóban forgó személyek közűl.

Asszán basa ismerte jól még a hazáját is, a

hol a hévíz mellett Igyártó debreczeni bíró leánya lakott. Korcsmárosné volt az és igen tisztességes hírben állott. Megfordúlt a házánál maga Asszán basa is elégszer, s semmi rosszat a fiatal menyecskéről nem tudott. Annyi bizonyos, hogy férje az asszonynak nincsen, ő maga azt mondja, hogy volt, de a hadjárat alatt elesett; s ugyanazért Csukásné ifjasszonynak hivatja magát. Az tehát nem állhat, a mit Szulali beszél, hogy ő hallotta, mikor az elpusztult Keresztszegit a menyecske «édes uram»-nak czímezé, mert Keresztszegit soha se látta senki Nagyváradon.

Hogy a menyecske mért nem megy apja házához Debreczenbe vissza, annak egy igen világos és egy igen homályos oka van.

Az igen világos az, hogy itt jó keresete van. Annyi aranyat, ezüstöt vesz be a török kalmároktól, kik ezen utaznak át, a mennyit a debreczeni bíró soha sem lát, s saját háza is van már, szőlőkerttel együtt.

Az igen homályos ok pedig az, hogy Debreczenben minden ember ismeri egymást s a pletykakereső népek nem igen akarják azt elhinni, hogy egy férj nélküli menyecskének, hogy is fejezik ki ezt magyarúl szemérmetes virágnyelven? hogy «leesett a férje az ugorkafáról s akkor törte ki a nyakát». Nem szokták azt jobban magyarázni.

De még hihetetlenebb volt a mese a szatmári kapitány előtt, a ki viszont Keresztszegi uramat atttól a naptól fogva ismeré, a hogy Debreczenből elszakadva Szatmárnémetiben letelepült s ott timármesterséget kezdett; igen iparkodó em-

ber volt, a tiszt urakkal mind jó barátságban állt; a tanácsban is helyet foglalt, s a kiről városszerte köztudomású dolog, hogy nőtelen és soha sem volt felesége.

Lehetne-e e két külön városban lakó férfiról és nőről azt a csodát feltenni, hogy egy házaspár, még pedig egymást szerető pár; de a kik egymással csak egy kisértetlakta tanyán találkoznak, fegyveres czimborák gyülekezésében, s ott mívelik az országfelháborítás nagy tudományát, a helyett, hogy örülnének az életnek, mint más; s a míg fiatalok, járnának szerelemben és boldogságban s bíznák a világ folyását a maga útjára.

Pedig hát mindaz igaz volt az utolsó szóig, a mit Szulali beszélt.

Keresztszegi lakott Szatmárnémetiben, a felesége pedig Nagyváradon.

Soha egyik sem láttatta magát abban a városban, a hol a párja lakott.

Cselédek, utazók, vásárosok czíme alatt járt-kelt egyiktől a másikhoz a hívek csapatja, kik a kötött békében meg nem nyugodva, cselszövénynyel iparkodtak újra harczot előidézni; ezek hordták a tudósításokat, a mik egyfelől Stambulból, más oldalon Bécsből, harmadikon Kolozsvárról jöttek.

Senki sem gyanítá e kis, jelentéktelen szövetség létezését; az egész csendes világ meg volt nyugodva abban, hogy az idén nem lesz háború. A két császár ki van békülve örök időkre s a fejedelem Erdélyben örül a kis uraságnak, melyben senki sem háborgatja.

Azok pedig, kik e titkos szövetségnek tagjai

voltak, nagyon jól tudták, hogy négy pallos között járnak; az egyiket a császár, a másikat a szultán, a harmadikat a fejedelem, a negyediket maga Debreczen tartja fejeik fölött megemelve.

Ezért nagyon óvatosak voltak. A szövetségbe csak olyant vettek fel, kiért másik három jót állt a fejével, s az árulóra halál volt szabva.

Nem is fordult elő ily eset közöttük, csupán akkor, midőn Szulali véletlenül megleste összejövetelüket.

Keresztszegiék kémei ez árulásról is értesültek mind Szatmárott, mind Nagyváradon s akkor az a rendelet adatott ki, hogy három hónapig, szüret bevégeztéig, moczczanni sem szabad senkinek, hadd aludjék el a hír, hadd hazudtolja meg az általános csend a híresztelt összeesküvést.

Voltak, a kik Szulalit azért halálra akarták keresni, de Keresztszegi azt tanácsolá, hogy nem kell őt bántani, halála megerősítené a mondát; míg ha futni engedik, megmarad felőle a vélemény, hogy bolond, s egy bolond szavai mit ártanak?

Így lőn, hogy egész szüret végéig oly álló csend és hallgatás volt a Tisza és Maros környékén, mintha legjobb barátságban volna az egész világ. Soha sem volt a vásár olyan népes Debreczenben, soha a diákok oly szorgalmatosak a kollégiumban, soha a szüretek olyan vígak, mint ebben az esztendőben.

Mert tudni kell a magyar embernek azt a természetét, hogy neki, ha csak a sarkáról nem húzzák a bőrt, mindjárt egyszerre jó kedve van,

s a búsuláshoz csak igen nehezen lehet hozzá szoktatni.

Szüret után való első vasárnap tartotta Igyártó bíró mostoha fia első prédikációját a nagy templomban. Igyártó, hogy visszakerült Debreczenbe, másodszor is megházasodott.

Bíró uram papnak nevelte mostoha fiát, ki gyenge testű, de erős elméjű volt; kár lett volna a tudományra nézve elvesznie.

Ezért benn is lakott a kollégiumban, a többi fiatalsággal együtt. Tanárai, a nagytiszteletű tudós urak, ki nem fogytak dicséretéből, a mily szorgalmas, lángeszű és különös csendes, szelíd természetű ifjú volt. Társai nagy tiszteletben is tarták, s ha valami viszálkodás volt benn a tápintézetben, azt rendesen ő intézte el; nem került a tanári szék elé.

Ki hitte volna, hogy e szelíd, tudományos ifjú épen a vezetője azon harczias szövetségnek, mely a kastély titkaiba van avatva.

Midőn ez ifjú hitszónok első prédikációját tartá, tömve, dugva volt a templom, hallották már a hírét, mily szépen, mily kitűnő lelkesen tud szónokolni, s akarta látni minden ember bíró uram fiát a szónokszéken.

A felvett szent szavak Mózes első könyve XII. részének 11. verseiből vétettek.

«Övezzétek fel derekaitokat.»

Az ifjú hitszónok igen szép dialektikával tartá beszédét, melynek folytán, beszédét szokásosan három részre osztva, az első részben bebizonyítá, hogy az úr népének igaza volt, midőn az egyiptombeli nyomorgatók ellen fel-

zúdult s a szolgaság jármát lerázta; a második részben előadá rendén, hogy mivel igaza volt Izraelnek a zúgolódásra, menekülésében meg is segítteték a seregeknek ura által; a harmadik részben végre reassumálta, hogy a kik tehát méltatlan sanyargattatások alatt szenvednek, várhatják az ő törekvéseikben az urak urának segedelmét.

A gyülekezet el volt érzékenyűlve a szónoklaton, ifja, véne, férfia, asszonya magasztalá templomból kijövet a fiatal theologust, s nagy papot jövendölt belőle. Azt pediglen csak az adeptusok tudták, hogy ez a jelszó: «övezd fel a te derekadat», mely tudtul adja az egymáshoz tartozóknak, mikor kezdődnek a cselekvés napjai?

Azonban, ha bíró uram fiának volt esze, az apja sem maradt a táppénzzel adós philosophiæ tanárának; még az nap délután nagy dobszóval hirdették ki a népnek minden utczasarkon, hogy Erdély felől gyilkos, égető tatárok csaptak be az országba, a kik ölnek, pusztítanak, már Élesd körűl járnak; őrizkedjék tehát minden ember a mezőkre éjszaka kimenni; ellenben a fegyveres czéhek foglalják el az őrtornyokat, s senkit éjnek idején a város árkain se ki, se be ne bocsássanak.

Az ilyen tilalom pedig szigorúan meg szokott tartatni, mert erős regula volt felőle hozva a város statutumai közt; az árok éjjeli áthágója félkeze vesztésével bűnhődött.

Igy történt meg, hogy az összeesküdött napon Keresztszegi és felesége egyedűl jelentek

meg a puszta kastélyban, senki sem gyülekezett hozzájuk; vártak két álló napig, s hogy ez alatt Debreczenből senki sem érkezék, elhatározták, hogy egyik csatlósukat elküldik Debreczen tájékára kémlelődni.

A csatlós éjszakára azzal a hírrel tért vissza, hogy a városnak minden kapuját fegyveresek őrzik és senkit keresztül nem bocsátanak; azt mondják a tatár jön.

— Hiszen bár jönne, mondá Keresztszegi, legalább keverednék a világ.

Annyit bizonynyal sejtett, hogy ez a bíró praktikája lesz s annálfogva elhatározá magában, hogy valami nagyot fog ezúttal ellene tenni, a minek majd keserves foganatja lesz.

E végre felvette ezüstös ruháját s feleségének azt mondá, hogy csak várjon vasárnap estig; addig a romkastélyt ne hagyja el.

Azzal egy görcsös botot véve a kezébe, ment egyenesen oda, a hol neki fejvesztés büntetése alatt nem volt szabad megjelenni, Debreczenbe.

El is érkezett a város határáig szerencsésen; de már most hogy legyen az oda való bemenetel?

Ha a kapún megy, ráismernek; ha árkot mászik, agyonlövik. Ott tehát azt gondolta ki, hogy egy tanyai parasztot felfogadott, vinne be egy szekér szénát Debreczenbe s szállítaná azt el bíró uram udvarába, kinek most szüksége van arra. A paraszt belegyezett; ő pedig elvárva, mikor a szekér egyedül maradt, elrejté magát a széna közé.

Keresztszegi úgy számított, hogy a bíró szénáját a városba bizonyosan beeresztik.

A bíró azután vagy otthon van, vagy nincs. Ha otthon van, a szénát, mint miről semmit sem tud, el fogja küldeni, a gazda ember kénytelen lesz a piaczon meghálni vele, s akkor ő éjszaka előjöhet rejtekéből. Ha pedig nincs otthon, akkor ott marad a szekér a bíró udvarán, s ez annál jobb.

Csakugyan úgy történt, a hogy ő számított. A kapún átereszték az őrizők a fuvarost, még teszkerét is adtak neki, a mivel majd visszajöhessen.

Igyártó udvarára érve, azt mondták az otthon lévő cselédek, hogy a bíró nincsen idehaza; nem is mondta, hogy mikor jön meg? Az úrfi, a diák idehaza van; de annak nem szabad kijőni a szobából; az anyja vigyáz rá.

A kocsis megnyugodott e tudósításban, kifogta a lovait, bekötötte az istállóba.

Keresztszegi a széna között hallott minden beszédet; azt is hallá, mikor az esteli harangszót háromszor elhúzták, s innen számított egy jó hosszú időt; mikor már gondolta, hogy éjszaka van, a ház körüli zengés-bongás elcsillapult, akkor előjött rejtekhelyéből.

Azután megvárta még, mikor az éji őr jön a tizenegy órát kiáltani a kapuja előtt, olyankor minden házőrző eb a kapura rohan s ottan csahol, nem ügyel az udvarra. Ebben a pillanatban leszállt a szekérről, s a hol egy ablakban világot látott, azon bekoczogtatott.

Vincze ült ott, a bíró fia, egy nagy könyv mellett virrasztva.

A zörgetésre felkelt, kinyitá az ablakot s kérdezé: ki jár itt?

— Én vagyok itt, Keresztszegi.

— Az Istenért! hogy jön kegyelmed ide? sugá ijedten a fiatal ember.

— Ne azt kérdezd, hanem hogy nem jött senki Debreczenből a kastélyba?

— Én megtettem a jeladást: de apám keresztül járt az eszünkön, s bezáratta a kapukat, hogy senki ki ne mehessen.

— Ha senki nem mehetett is, neked el kellett volna jönnöd.

— Anyám őriz, sugá szomorúan az ifjú.

— Ezt nem mondtad akkor, midőn nálunk felesküdtél. Tudhattad, hogy a kik oda jönnek, azokra nézve nincs anya, testvér, nincs vagyon, boldogság; nincs hosszú élet, hanem van egy távoli czél, a minek mindent fel kell áldozni.

Az ifjú szomorúan süté le szemeit.

Keresztszegi folytatta a szemrehányást.

— Lelkésznek készültél, s a bibliát nem ismered; mert ha ismernéd, tudnád, hogy szent Boldogasszony mennyire szerette isteni fiát, és azért még sem tartotta vissza őt a testi haláltól. Aztán tudnád, hogy szent József mily hű gondviselő atyja volt Jézusnak, de a keresztfán meglátott kínszenvedésektől még sem iparkodott őt megszabadítani. — Te sajnálod-e véredet hazádért, midőn az, ki Isten fia volt, nem sajnálta te érted kihullatni vérét?

Vincze betette az ablakot, elfútta a gyertyát, s Keresztszegi egy óvatosan nyitott ajtó csendes nyikorgását hallá azután.

Vincze szobája anyjáé mellett volt; azon kellett keresztül jönnie. Midőn a hívó szóra megindult, mint megindul az álomjáró a holdsugár hívására, ott látta anyját útjában. A kegyes nő csendesen aludt az Urban, kezeit keblén imára kulcsolva. Bizonyosan imádkozás közben aludt el s bizton álmodik azon erősségben, a mit az «Amen» végszava épít.

A ház és kapu kulcsait az ő feje alól kelle kivenni.

Ezt nem tehette Vincze a nélkül, hogy anyjának imádságos kezeire le ne hajoljon s azokra egy halk csókot ne nyomjon. A kegyes asszony nem ébredt fel fia búcsú csókjára.

Ugyanezen az éjszakán történt az, hogy a puszta kastély udvarán egy magános lovag szállt le a nyeregből s paripáját megkötve a kapubálványhoz, maga egyedül felment a kastély sötét lépcsőin.

Midőn a főterem ajtajához ért, kihúzta övéből török kését s annak ezüst veretes nyelével elkezdte az ajtót koczogtatni. Először koczczantott kettőt, aztán 5-öt, azután 11-et, ismét tizenegyet, megint tizennégyet, és újra tizenhármat, legvégül pedig egyet.

Ez pedig mind megannyi betűt jelzett, alphabet szerinti sorban összeállítva «Bellona», s ez volt az összeesküdtek jelszava, melyre a kastély rejtekei meg szoktak nyílni.

Az ajtó zárai alig hallható neszszel tolattak félre belül; a férfi a kilincsre tevé kezét és felnyitá az ajtót.

A nagy, éktelen terem sötét volt, benne egyes egyedül várt Keresztszegi neje, Ilona.

Midőn a magányos férfi belépett, Ilona oda simult hozzá s vállára borulva susogá:

— Te vagy az? Már visszajöttél, férjem?

Erre egy hang, melyet nagyon jól ismert, így válaszolt:

— Igen, én vagyok az — apád...

Ilona felsikoltott; de hirtelen elfojtá kiáltását. Azután ismét csend lett.

A férfi lekeríté köpenyét nyakáról s szétnézett, hogy hová tegye.

— Az Istenért, hogy jött kegyelmed ide? suttogá azig hallhatólag Ilona.

— lLóháton s az nagyon kifárasztott. Megengeded, hogy leüljek? Ámbár különben ez a ház a városé volna; ha megengednétek.

— Lassabban szóljon kegyelmed, meghallhatják.

— Tudom, de nem félek tőle. Abból, hogy engem itt látsz, tudhatod, hogy el vagytok árulva. Fel vannak fedezve terveitek; körül vagytok fogva, csapatok állták körül az erdőt, minden oldalát a kastélynak. A kik veletek vannak, azoknak száma kevés, mert asseciáitokat, kik Debreczenben laknak, a város kapuit elállatva, bennrekesztém.

— Ki árult el bennünket? Testvérem?

— Arra ne legyen gondod. Egyébiránt nagy hiba volt összeesküvésbe olyan fiatalságot avatni be, a ki még anyja szárnya alatt van.

— Mit akar kegyelmed itten?

— Az hosszú sor! El akarom fogatni azokat,

kik az országos csendet és békét fölháborítni összeesküdtek.

— Férjemet is? kérdé rettegő hangon a nő.

— Szeretem, hogy kérdezed. Ez alku dolga közöttünk. Ő nekem ellenségem, a sors úgy akarta; és a mellett vőm; ezt te akartad. De se az, hogy ellenségem, se az, hogy vőm, nem nyom semmit a latban, midőn a város sorsát fontolgatjuk. El vannak árulva terveitek, hogy ti álnok cselfogásokkal mind a két császár sergei között olyan összekoczczanást akartok intézni, mely a már elpihent háborút újra föleleventse. Szándékoztatok egy időben török martalóczok alakjában a nagykállói kis helyőrséget felkonczolni, s más oldalról mint német muskétások felprédálni a Belényesen levő törökséget. Erről én mind pontosan vagyok értesülve. A terv jól volt kifőzve; én régóta tudtam azt; láttam, hogy gyüjtik a fegyvereket, lőszereket, hogy tanítják be a paripákat, tudtam, hogy lopóznak ki az emberek a városból tanyáikra, s gyülekeznek itt a kastély üregeiben össze; azt is tudtam, hogyan fog a jelszó a szószékről tudtul adatni, s akkor hirtelen bezárattam a kapukat. Senki sem jöhet ki Debreczenből. Most, midőn udom, hogy egy debreczeni lakost sem fogtok compromittálni, körülfogatám a kastélyt, hogy azokat, kiket most itt lepek, összefogassam. Ezekre most csak kétféle sors vár: vagy közönséges rablóknak fogják magukat vallani s abban az esetben van elég karó számukra Debreczenben, vagy pedig, ha jobban tetszik nekik bevallani, hogy a két

császár összeveszésére esküdtek, akkor kiadatnak a szatmári és váradi parancsnokoknak, azok végezzenek velük.

— Kegyelmed képes volna velünk ezt tenni?

— Épen azért jöttem előre, hogy ez «veletek» ne történjék. Szavadból azt vettem észre, hogy férjedre vártál. O nincs itt?

— Nincs, de nem soká itt lehet.

— Úgy annál jobb és annál sietőbb a dolog. Jobb ha a fészket akkor takarítjuk ki, mikor ő távol van, s a kelepczén kívül reked.

— De én itt vagyok.

— Épen azért jöttem előre, hogy téged magammal vigyelek, mielőtt a kutatás megkezdődnék.

— Engemet! — szólt a nő indulatosan, — azt hiszi kegyelmed, hogy családjának minden tagja áruló?

— Csendesen, asszony! Te el fogsz jönni. Haza jösz atyád házához Debreczenbe, s ott maradsz, mint csendes özvegy, fél esztendeig. Félesztendő alatt én kieszközlöm, hogy Kereszt-szegi fejéről visszavétessék az itélet, mely őt a a városból örökre száműzi. Akkor, mint régi jegyesed, eljöhet és megkérheti kezedet, s azután élhet veled, ha tud, boldogan. Ha azt nem akarja, kezemben tartom a fejét, mire Szatmárra visszatér, ott várja a pallos. És én esküszöm te neked, hogy az összeesküvésnek akár szép szerével, akár erővel, de nyakát fogom szegni! Hol van a köpenyed? Ha nincs kéznél, vedd az enyémet és kövess, míg időd van válogatni.

— Nem! nem! nem tehetem! — monda

hevesen járva alá s fel a teremben Ilona asszony. Hogy elhagyjam társainkat, kik annyi veszedelemben híven követtek, kik minden kínzást kiálltak és el nem árultak soha. Nem teszem azt. Inkább közéjük állok, küldje kegyelmed darabontjait reánk: nem sokan vagyunk, csak tizenhatan, de védelmezni fogjuk magunkat, míg darabokra nem apritanak.

— Jól van: alkudjunk meg. Többet igérek. Ha kész vagy velem jőni és megfogadod, hogy házamnál maradsz, én visszavonom a kastélyt körülfogó csapatok egy részét, hogy társaid a nyitva hagyott részén menekülhessenek. Ők azután ám lássák, ha a feltakart játékot nyitottan is folytatni akarják!

— Mondja kend ki Isten nevét, hogy nem leend semmi bántásuk nekik.

— Ugy segéljen engem Isten!

— Jó. Én megyek.

Igyártó megfogta leánya kezét, köpenyét ráadva, levezette őt magával az udvarra.

— Ott felültette őt háta mögé a nyeregbe, s a sötét gesztenyésen keresztül a hallgató éjszakában elléptetett.

Midőn a termet elhagyá, egy papirszeletet vetett a padlóra, melyre ez volt írva:

«Keresztszegi, nőd nálam van, ott keresd.»

A mesterfogás az volt, hogy Igyártó sem darabantokat, sem katonákat nem hozott magával, nem is állatta csapatokkal körül a kastélyt, hanem egyes egyedül jött, s Keresztszegi saját vészes barlangja közepéből ragadta ki leányát. Mert ilyen az asszony!

Hanem midőn haza ért, s udvarán leszállva lováról, fia után tudakozódott, neje sírva jött eléje s egy beírt papirszeletet mutatott neki, melyet ablakában talált, s melyen Keresztszegi ismert írása ötlött a biró szemébe. Arra pedig ez volt írva:

«Igyártó Mihály, fiad nálam van, ott keresd.»

. . . Ez sem volt kisebb mesterség!

Keresztszegit e tanulság egészen megváltoztatá.

Eddig magát tekinté bátrabbnak, vakmerőbbnek, ellenfelét gyávának és most át kelle látnia, hogy az sokkal merészebb volt, mint ő, midőn egyes egyedül be mer lépni a kastélyba, esküdt ellenségei barlangjába, hogy elrabolja onnan, a mi neki is, azoknak is legdrágább: szülötte leányát.

Azt is át kelle látnia, hogy most már minden további terve, messzelátó vállalatainak nyitja el van árulva.

A sors intése ez: e pontról vissza kell fordulni.

Néhány megmaradt hű bajtársát még egyszer maga köré gyűjté s így szólt hozzájuk:

— Atyámfiai, hű bajtársaim! Itt van Pál fordulásának napja. Elmult embert láttok magatok előtt: én sem huzom ki többet a kardot. Sem Isten, sem a világ nem úgy akarja, a hogy mi akarjuk, én megyek alunni. Nőm, jobb kezem, hazatért; vele távozott hitem; letettem mindenről. Oszoljatok ti is haza s térjetek hajdani mesterségetekre vissza. A ki szűcs volt, legyen szűcs; a ki mészáros volt, vágjon tulkot; embervér nem folyik ebben a században több.

A kastély pinczéjének ajtaját nyissátok fel, itt a kulcsa; a mi pénzt ott találtok, osszátok fel fejenkint: bizton használhatjátok; töröktől, labancztól van összeszedve; csak azt vettük el tőlük, a mit ők mi tőlünk. Hadi zsákmány az, nem rablott préda. Ha felosztottátok a pénzt, ne feledkezzetek el a fegyverről, azt hányjátok mind a mocsárba: ellenség ne vegye hasznát. Aztán vessetek kanóczot a lőporos üregbe, pusztuljon el az egész kastély, nehogy orvok, haramiák tanyájává legyen, a mi eddig nem volt egyéb, mint száműzött jó bajnokok menedéke. Aztán felejtsük el egymást és senki se szóljon a történtekről semmit.

A próbált hadfiak könyes szemekkel hallák Keresztszegi búcsuszavát, s nem szóltak ellene semmit.

Ő mindegyikkel sorban kezet szorított; tudta, ki micsoda mesterember volt, hol laknak még rokonai? Néhány vén diák is volt közöttük, mint Ormándy; azoknak tanácsolá, hogy térjenek a collégiumba vissza; senki sem fogja kérdezni, hol peregrináltak eddig; annyiba vétetnek, mintha évekig academica promotión lettek volna.

Utoljára hagyta Vincentust, Igyártó fiát.

— Kedves öcsém! szólt megölelve a fiútj hívem voltál eddig, követtél még ma is. Mond le rólam ezután. Térj vissza szülőid házához üdvözöld anyádat, testvéredet, apádnak pedig mondd meg ezt, én mondom: «vicisti Galilæe!» meggyőztél! tied a diadal. Nem küzdünk egymás ellen többet.

Azzal megcsókolá az ifjú homlokát és megszorítá kezeit.

— És most mindnyájatokat feloldalak a nekem tett eskü alól — az Atyának, Fiunak, Szent Léleknek nevében, Amen!

Azzal leoldta kardját s az asztalra vetve, sietve elhagyta a házat. Éjszaka volt, akármerre elmehetett, senki sem látta meg, merre?

Az ott maradtak pedig nagy búsan maradának s nem tudták, hogy mit tevők legyenek?

Mindenki sajnálta a nagy reménynyel kezdett vállalkozásnak ily kisszerű kimenetelét; de kinek lett volna bátorsága azt tovább folytatni, a mit már Keresztszegi is abbahagyott?

— Csunyául jártunk, — dörmögé Ormándy; kijöttünk farkasoknak az erdőre, s hazakullogunk — kutyáknak a sutba.

— De hátha nem! — kiálta fel Vincze, kinek eddig nem lehetett szavát venni.

— Hát nem Keresztszegi izeni-e általad apádnak: vicisti Galilæe!

— De én nem veszem át ez izenetet. Tegnapelőtt hagytam magammal játszani, rá hagytam magamat beszéltetni, hogy otthon maradjak. Tegnap ismét hagytam magammal elbánni, rávettek, hogy kijőjek; de akkor megesküdtem, hogy vissza nem fogok tántorodni többet, s most két nap alatt harmadszor nem engedem magamat újra gyúrni. Ha Keresztszegi kétségbeesett, az ő dolga; én maradok az, a kinek fölcsaptam.

Ormándy megszorítá az ifjú kezét.

— Jól van pajtás, igen jól van. Mind sze-

retjük, hogy így beszélsz; de mit használsz most már vele? Nincs vezérünk.

— Ha nincs, leszek én! kiálta az ifjú s felkapta Keresztszegi kardját az asztalról, hová a vezér azt eltávozta előtt levetette. A kiben lélek van, követ engem: én vezetem.

Nehányan a fiatalabbak közül vivátot kiáltottak e szóra, de Ormándy fejet csóvált, s az öregek húzódoztak.

— Kedves öcsém! Ifjú vagy te nagyon ahhoz. Míg titkunkat senki sem tudta is, nehéz volt vele így járnunk, kelnünk két oldalra, hogy sehol fel ne fedjék: nem is azért verekedtünk, hogy csak verekedjünk, hanem egy távol czélért. Két ellenség összeháborításáért; ha azt a czélt más elveszté láthatára alól, a ki már jól látta, hogy vezetnél te bennünket felé, a ki még fel se nőttél?

És az ifjú még sem tette le kezéből a kardot.

— Hogy a czélt el nem értétek, monda, azért van, mert eddig csak harczolni tudtatok érte, de martyrja nem tudott lenni senki. De ha lenni fog, a ki vértanuságot tesz érte, bizony mondom, meglátjátok azt!

És akkor susogva, halk szóval mondott egy tervet, melynek hallatára a bajtársak hátán borsózott a bőr és hajszálaik alatt zsizsergett a vér a félelemtől; olyan vakmerő, olyan megsiratni való szándék volt az.

— És most, a kiben lélek van, az követ engem. És ha senki sem fog követni, megyek magam és elvégzem egyedül, a mit föltettem magamban; engem úgy segéljen!

Ha Keresztszegi sejtené ezt a tervet!

Keresztszegi Mihály azon hiszemben, hogy a mi tüzet maga meggyújtott, azt maga el is oltotta, tért vissza Szatmárba és folytatta mesterségét.

Azt ugyan vette észre, hogy magyar legényei kimaradoztak a műhelyből, kikkel hajdan portyázásokra járt; hanem azt igen természetesnek találta; fogadott helyettük németeket.

Egy éjjel azonban roppant hadi lármára ébred fel, a wallon lovasság nagy riadó trombitaszóval vágtatott a város kapuján ki, s azután a városon kivül nagy puskatüzelés támadt, mely eltartott majd egy óráig.

A visszatérő lovasoktól megtudá, hogy török csapat száguldott a város alá, s a kivül fekvő lő portorony őrségét támadva meg, a tornyot fel akarta gyújtani. Makacs legények voltak, alig engedték magukat elverni; három ott maradt közülök holtan, a vezérüket azonban élve elfogták. A wallonok közül is ott vesztek négyen és sokan kaptak sebet.

Mi volt ez? kérdezé magában Keresztszegi, az ő tervének folytatása-e, vagy valódi török kaland? Igazi török-e, a kit elfogtak, vagy valaki az ő czimborái közül.

E kérdésre korán reggel megkapta a választ. Hivatták a várba.

Mikor törökkel volt dolguk a német uraknak, rendesen Keresztszegihez szoktak folyamodni, hogy legyen tolmácsuk; mert olyan ember nem akadt más a városban, a ki egyszerre törökül is, németül is tudott volna.

Keresztszegit egyenesen a kínzóterembe vezették, hol a fogoly már kellően el volt látva a vallatáshoz, spanyol csizmák lábaihoz erősítve, s az első ék már térdei közé verve, ha önként ki nem vall mindent.

Keresztszegi a fogoly bégben — Vincentiusra ismert. Az pedig kedvetlenül fordítá el fejét, midőn őt meglátta.

— Mit cselekedtél? szerencsétlen! szólt az ifjúhoz törökül.

— Azt, a mit felfogadtam.

— Te magad lettél a csapat vezére?

— Minthogy kegyelmed letett róla.

— Önként engedted magadat elfogatni, hogy a törökökre vallhass.

— Valóban az volt a szándékom.

— Ki akarod állani a kínzást?

— Isten és az én lelkem látja.

— És azután martyrhalált halni?

— Ha szolgálhatok vele hazámnak.

— Tehát diktáld, hogy mit írjak vallomásodba.

— Irja azt: «Én Hagza bég, ő felsége a szultán szpahijainak agája, a nagyvezértől megbízó fermánt kaptam a római császár által elfoglalt vidékek szabad pusztítására s a német katonaság szabad öldöklésére, minden megölt katonáért száz-száz aranyat, minden tisztért ezer aranyat kapván jutalmul.»

— Jól van, fiam.

Keresztszegi aztán így fordítá ezt németre: «Én Hagza bég, a szultán különös kegyencze, a váradi basa unokaöcscse, most jövén ide Afrikából, azt gondoltam, hogy most is háború van

s nem véltem a megrohanás által mást, mint hőstettet elkövetni, ha tévedtem, mentsen ki ifjuságom. Ezennel ajánlok minden levágott wallonért száz-száz aranyat, saját fejem váltságáért ezer aranyat.»

A vallomásnak e szabad fordítását nyújtá át Keresztszegi a kapitánynak.

A kapitány mosolygott rá s azt mondá, hogy ez bolondos egy ficzkó.

— Nincs miért nagy dolgot csinálni belőle, szólt hozzá bizalmasan Keresztszegi. Ilyen betyárkodó szeleburdi elég van a bégek között; hozzászoktunk már az ilyeshez; a váltságdíjért, ha tetszik, elmegyek magam Váradra; nem is szükség a dolgot nagyon elhiresztelni; a négy wallont a kórházban elhaltak lajstromába lehet tétetni.

A kapitány nagyon bölcsnek találta a tanácsot s mindjárt leveté a spanyol csizmákat Vincze lábairól, s ujjával kedélyesen megfenyegeté a fiút, mondván, hogy vigyázzon magára, nehogy még egyszer kezére kerüljön; most az egyszer a bátyja érdemeiért bocsánatot kap.

Vincze elbámult e szókra, mert értett németül; de azért még sem értette, hogy vallomása után hogy bocsáthatják szabadon.

Keresztszegi kezesül ajánlkozván a váltságdíjért, mint melyet régi ismerősétől, a basától, bizonnyal meg fog kapni, ráhagyatott, hogy hat lovas kisérete mellett saját szekerén vigye haza a fogoly béget. Hiszen a háza, raktára itt marad, az többet ér ezernégyszáz aranynál; ha megszökik, mind ezt dobra ütik érte.

Már pedig csakugyan úgy történt, hogy Keresztszegi az úton meghálva, a kiséretét leitatá s mikor az holt részeg volt mind, ill a berek, nádak, erek! szekerén elhajtatott Vinczével Debreczen felé.

Ott egyenesen Igyártó házához állt be, átadván magát és a meghozott fiút, e szavakkal:

— Ime itt van két levágatásra kész fő; tegyen velük kegyelmed a mit akar.

Igyártó pedig azt tette e két fővel, hogy mind a kettőt jobbról, balról megcsókolá, és azt mondá nekik: «édes fiaim!»

Vinczét másnap mindjárt elexpediálták Tübingába, akadémiákra, hogy még csak nyoma se maradjon a corpus delictinek; Keresztszegi pedig újra megtelepült Debreczenben, s többé nem csinált titkot a házasságából.

A szatmári kiséret azonban, reggelfelé felocsudván a mámorból, miután sem Keresztszegit, sem a béget nem találta, azt gondolá, hogy azok előre mentek, s levén náluk a kapitány levele a basához, jónak látták mégis utánuk menni.

Váradon a basa nagy fejcsóválással olvasá a levelet, melyben az volt, hogy mind a szpahijaira, mind az öcscsére vigyázzon jobban, mert ime milyen könnyen megtörténhetik, hogy valami hevesebb vérű spanyol kapitány az ilyen tréfákért visszatorláshoz folyamodnék, s abból mindjárt készen volna a háború.

— No majd vigyázni fogok az öcsémre! csak menjetek haza, szólt, egy-egy aranynyal megajándékozva a legényeket.

Még azon éjjel a basa felkerekedett kétszáz lovassal és ötszáz gyaloggal s megszállta a kastély környékét. Három napig senkinek sem volt szabad ahhoz közelíteni.

Harmadnap híre-hamva sem volt a debreczeni kastélynak. A mi fából volt rajta, azt megégették, a mi tégla volt, azt behányták a mocsárba; nem maradt a helyén más, mint egy nagy puszta szérű.

Azzal megint, szó nélkül, a hogy jött, haza ment a basa Váradra.

Ő sem beszélt arról senkinek, hogy mit talált a kastélyban; a debreczeniek sem kérdezték tőle, hova tette a kastélyukat.

Így aludt el a harczias időszak Debreczen történetében, melyben a hazai műveltségnek e nagy missionariusa harczi vezérszerepre vállalkozott.

A sors mással bízta őt meg; más várakat, más seregeket adott kezére, hogy azokat védje, vezesse és győzzön.

A századok igazolták, hogy «ezen» missiójának meg is felelt.

Az utókor pedig elismeréssel tartozik azon bölcseknek, kik másfél százados vérengző harcz alatt ész és szellem fegyvereivel tudtak védni, vívni, győzni!

A villámjárta.

Élt Erdélyben egy gazdag és tudós ember, ki saját magáról sokszor el merte azt mondani, hogy «terque, quaterque beatus!»

Háromszor is boldog. Más embernek egyszer is elég volna.

Nem csak azért volt pedig boldog, hogy három uradalma volt: egy Hunyadban, az oláhságon, másik a székekben, a szászföldön, harmadik a vármegyékben a magyarok között; — nem is csupán azért, mert háromféle doktori oklevelet hozott magával haza az akadémiákról; a mik mellett tetszése szerint lehetett doktor juris, doktor alchymiæ és doktor philosophiæ, hanem még egyúttal azért is, hogy nevet is háromfélét tartott magának.

Mikor a szászföldi uradalmában tartózkodott, akkor úgy hítták, hogy Roth Péter; mikor a magyar vármegyékben járt, különösen ha az országgyülésre felkerült Kolozsvárott, akkor Veres Petőnek tisztelte magát. Egyébiránt pedig, ha valami hiteles irat, szerződés és afféle okmány alá kellett írnia nevét, akkor az így hangzott: «Petrus Rufus.»

Ez lévén tehát az authenticus neve: elbeszélésünk folyama alatt mi is állandóan Rufus név

alatt fogjuk őt emlegetni; tudván azt, hogy az olyan ember, a ki háromféle bőrt tart magának, hol leveti, hol felveszi egyiket a másik után, azon komák sorába osztályozandó, a kiknek kötve szokás hinni.

Hogy ezt Kabós Erzse nem tudta, az szegény ártatlannak nagy veszedelmére is vált.

Háromszéki árvaleány volt, Szepsi-Szent-György városából; tisztességes szüléktől származott, de a kik korán elhaltak.

Minthogy igen szép leány volt, sokaknak megakadt a szeme rajta; de minthogy igen jámbor és erényes volt, az akkori fiatalság csábításai semmiképen nem ejthették meg.

A mi nem sikerült az ifjak szép szemének, sikerült Rufus ravaszságának; ő nőül kérte a leányt s az kezet adott rá. Hogyne? Egy olyan gazdag és tudós úrnak.

Ott élt azután kolozsmegyei jószágán sok ideig, két szép gyermeke is lett Erzsének.

Akkor egyszer azt mondta neki Rufus: «szedd össze motyóidat, rakd szekérre a gyerekeket, itt egy erszény pénz a számodra, eredj haza rokonaidhoz, mert én más feleséget akarok venni.»

Erzse nem akarta elhinni, hogy ez így lehet, hogy a törvényes nejét valaki csak úgy elküldhesse, mikor eszébe jut, aztán másikat cseréljen helyébe.

Pedig hát akkor sok megtörténhetett Erdélyben; Básta volt ott!

Rufus nagy embere volt Bástának; hanem azért mégis meg kellett jelennie az asszony panaszára és törvénynek állni.

Csakhogy könnyű ott, a hol koma a biró.

Rufusnak gondja volt rá, hogy a házassági szertartáskor a magyar nevét vegye fel, akkor Veres Péternek mondta és irta volt magát, annak is volt bejegyezve a matriculában.

Midőn tehát a biró előtt állana, csak azt allegálta, hogy ő Petrus Rufus, soha életében feleséget nem vett, senkivel meg nem esküdött.

Kabós Erzse jelen volt a törvényszéken, két szép gyermekével karján; a megtestesült ördög is megszánta volna őket, a mint a két kis gyermek piczi kezeit repesve nyujtá atyja felé és rebegő hangon mondá: «apám, apám».

Petrus Rufus pedig letette az esküt, a mit a birák neki itéltek; kezét a szent feszületre tevén:

«Én, Petrus Rufus, esküszöm először, esküszöm másodszor és esküszöm harmadszor, hogy én — Petrus Rufus, soha semmiféle asszonyszemélylyel házasságra nem léptem.»

Básta biráinak ez elég volt, azt mondták Erzsének, hogy elmehet hazájába két porontyostól együtt, már most még útravaló pénzt sem kap.

Mikor Kabós Erzse ezt az esküvést hallotta, felemelte siró szemeit az égre és így átkozódott:

«No hát annyiszor verjen beléd az Isten haragja, a hányszor hamisan esküdtél ellenem».

Rufus nevetett; a birák morgolódtak, Erzsét kiűzték a törvény-teremből.

A szegény asszony onnan elment a Maros partjára, két szép gyermekét kétfelül a nyakába kötözve, s a hol legmagasabb volt a part, onnan

leugrott velük a vízbe. Bele is halt, nem is találták meg: talán a tengerig is levitte a víz.

Rufus Péter pedig azon a napon gyűrűt váltott Gonzalva Eleonorával, a szebeni wallon főparancsnok leányával, a ki nem volt se szép, se fiatal, se gazdag; de előkelő kisasszony s családja nagy befolyású az udvarnál.

Az eltünt Erzse asszonynyal nem törődött senki. A tudósok és a nagy urak tudják azt már jól, hogy az eskü meg az átok nem egyéb, mint az emberi nyelv által vibratióba hozott lég működése; a mint a vibratio megszünik, nincs semmi nyoma. Csak olyan hang az, mint a többi, mint a hegedű, vagy a czimbalom szava.

Rufus Péter nagy vendégsereget hitt össze lakodalma ünnepélyére, előkelő nagy urakat; maga a helytartó, Básta is hivatalos volt menyegzőjére; előtte két héttel hordták már a sok pecsenyét a lakomához, a mit az urak úgy szeretnek, ha sokáig áll.

Pompás öltözetet is varratott menyegzőjére selyem-bársonyból, csupa arany, ezüst virágokkal volt az kihímezve, az öve is arany gombkötő-munkából, és az óraláncza, a palástcsattja mind derék filigrán munka volt; a sarkantyúja kakasfejet ábrázolt arany taréjokkal, kárbunkulus szemekkel. Volt rajta legalább két font arany.

Ott abban a templomban volt az esküvőjük, melynek teteje tarka mázos cseréppel van fedve. Az esküvő órájában az egész utcza végig el volt állva fényes hintóktól és gyalog-szekerektől, miken a sok czifra népség ide csődült.

Szép derült nap volt; az égen alig volt akkora felhő, mely elég, hogy a nap elbujhasson a háta mögött, hanem az a kis felhőcske olyan fekete volt, mint a bakacsin, s annak szélei olyan fényesek, mint az izzó arany.

A templomban szólt az orgona, hangzottak a dobok, a trombiták; a gazdag vőlegény s az előkelő menyasszony fényes kisérettel járultak az oltár elé, a hol minden gyertya meg volt gyujtva; fehér alabástrom angyalok magasan emelve mutatták a szövetség törvénytábláit, a miktől Rufus nem talált semmi rettegni valót.

Mikor aztán arra került a sor, hogy e szókat mondja:

«Én, Rufus Péter, esküszöm az egy élő Istenre, a teljes szentháromságra, a boldogságos szűzre, s az ég minden szenteire . . .»

Akkor egy irtóztató dördülés hallatszott, hogy minden ember azt hitte, most fordul ki a föld sarkaiból s jön a rettenetes Abaddon angyal, kit az apocalypsis szavai megigértek. Egy tűzoszlop látszott lekanyarodni a torony magaslatából, mely czikázva vágott végig a templomon, kikerülve a szentelt üveglámpásokat s épen ott csapva le az oltár előtt, a hol a vőlegény és menyasszony egymásnak kezeiket nyujtották, a két esküvő között.

Midőn a rémült nép a falrengető dördülés után lélekhez tudott jönni, a vőlegényt és menyasszonyt egymástól ölnyire eltaszítva találták. Egyik sem halt meg, nem is történt semmi bajuk; csak el voltak szédülve. A menyasszonynak egy hajszála sem görbült meg; hanem midőn Rufust

fölemelték, bámulva látták, hogy minden, a mi ruháján arany és ezüst volt, egeszen eltünt róla; hímzés, láncz, csatt, sarkantyú, a villám mind leszedte róla. A nép kereste a kőpadlaton az arany maradványait, egy porszemet sem lelt belőle, az égi tűzben nem csak elolvadt az, de el is röpült, mint a pára. Még a jegygyűrű is elolvadt ujjáról és eltünt.

A nép borzadva suttogá:

«Ime a Kabós Erzse átka.»

Rufus uram házassága eképen nem csak füstbe, de lángba is ment; Bástát is kikergették Erdélyországból, grófkisasszony, úri mátka mind eltünt, elpusztult, csak egy maradt meg a félbeszakadt esküvő emlékei közül Rufuson: annak az arany keresztnek a körrajza, melyet lakodalma napján viselt, s melyet a villám olyan szépen odarajzolt a csupasz bőrére, mintha piros festékkel lett volna élesen kifestve.

Rufus látta, hogy az égiek nem tréfálnak. Mégis kell abban valaminek lenni, hogy az emberi hang: átok, ima, összeköttetéssel bir az esővel, széllel, villámlással, a mi ép oly mértékben csodálatos és megfoghatatlan, mint a minő mértékben nem tudják a bölcsek kimagyarázni azt, hogy a szőrrel dörzsölt üveg is villámszikrát ad.

Egyik úgy, mint a másik tény; természettudományi tapasztalvány; a minek a kútforrására találni nem lehet.

Még azon időkben Franklin szülővárosa helyén őserdő volt, még akkor nem volt föltalálva az a vakmerő ötlet, hogy a halandó ember

dárdát szegezzen a haragos égnek, s mikor legjobban csapkod az Isten villáma, utána nyuljon az égbe és megfogja azt, és fogva levigye a föld alá egy kútba, és abba belefojtsa.

Ha ismerte volna Rufus e találmányt, háza minden szögletét körültüzködte volna villámhárítókkal.

Csak azt lehet csodálni, hogy nem előzte meg e találmánynyal Franklint, mert ugyan sokat töprengett rajta.

Most már egészen valószinűnek találta, hogy ha a holtak átka oly hathatós frictiót okoz az electrica materiával terhes felhőkben, akkor az is bizonyosan be fog teljesülni, hogy őt már most annyiszor üti meg a mennykő, a hányszor ez átok azt fejére idézte, a hányszor esküdött eltaszított neje ellen hűtlenül, hamisan.

Ez a tudat elrabolta egész életkedvét. Úgy élt, mint a ki halálra van ítélve, a kit üldöznek, keresnek, s csak attól függ élete, halála, hogy mikor ismernek rá?

Ez a félelem azért nem tette vallásosabbá, csak félelmeskedővé. Mihelyt borult eget látott, házából ki nem mozdult, s ha zivatar, villámlás, mennydörgés vonult el feje fölött, akkor lefeküdt ágyába, és ott várta végig a zivatar elvonultát.

Az az ágy is csodálatos volt. Egészen üvegből a nyoszolya, a mennyezete kirakva borostyánkővel, arról nehéz selyemfüggönyök borultak minden oldalról az ágyra, párnák, paplanok mind selyemből; az ágy a szoba közepén, s a szobának minden fala gondosan bevonva spanyol-

viaszszal, mint a hogy mások be szokták vonatni szőnyeggel, hogy azon egy repedés nem volt, a min a villám beosonhasson; azt pedig a természettudósok már régen tudják, hogy a selyem, borostyánkő, üveg és spanyolviaszk mind oly csodás lények, a miktől a villám «horret» (irtózik).

Épen évfordulója volt azon végzetes napnak, melyen Rufus hamis esküvéssel három szerencsétlen életet kioltott; ezúttal derült, felhőtlen nap, mely csendesen, vidáman folyott le egész késő estig.

Hanem este felé, mikor már Rufus azt hivé, hogy ezt a napot elfelejtették odafenn, a leáldozó nap elé hirtelen emelkedék egy sötét, domboruló felhő, egyenesen föl az égnek, mint valami visiobeli csoda, idomtalan fejjel, fekete testtel, púpos vállakkal, s egymás elé törekvő tömör tagokkal, mely a mint a lehanyatló napot eltakarta, mintha láng sörénye volna köröskörül, s félarcza haragjától égne. Azután meg, mintha szárnyai nőnének, a mik lassankint átfogják az eget egyik szélétől a másikig, mintha azt mondaná: «én előlem nincsen menekülés».

Rufus reszketve látta a közeledő felhőt. Nem jutott eszébe, hogy a tudósok a felhőket cirrhus, cumulus és stratus osztályokba sorozzák: ez az ő bántója! azt látta csupán.

Egyszer azután a közeledő égi alak egyet pillantott szemével, mintha mondaná neki: «látlak!» ez a pillantása a felhőnek a távoli villám.

Rufus hirtelen szobájába sietett, fölvette selyem hálóköntösét, befeküdt selyem ágyába, ösz-

szehúzta a függönyöket, s kezébe vette borostyánkő olvasóját; nem azért, hogy olvasó, hanem azért, hogy borostyánkő, — és azután leste az égzörgés közeledő morajá̇t.

Így szokott mindig tenni, mikor mennydörgés közelíte: fejét lehúzta takarója alá, jobb kezét a bal üterére tette, és azután számlálta, hányat üt az, míg az ablaktábla szűk nyilásán bevillanó fényre a dörgés következik. Húsz érütés a villám és dörgés között, egy mérföldnyi távolt jelez, tíz csak felet, öt csak kétezer lépést, ha egy percz van csak közte, akkor itt jár fejünk felett; ha itt üt le, akkor se érütés, se számlálás.

Rufus a félelem hideg veritékével egész testén, számlálgatá ere ütését: milyen gyorsan közeledik! mennyiszer lecsap! Oh az egészen más hang, mikor a villám a földhöz intézi szavát, mint ha a felhők csak egymással beszélnek. Az a taszító, recsegő hang, mely megreszketteti a földet, az a mély dördülés utána, mintha a szörnyű viszhang épen a föld szinén hömpölyögne végig, s minden szívnek, a kit elől utól talál, meg kellene azt érezni.

Rufus reszketve számitá érütését; már csak tíz, már csak öt, pedig az ér lázas izgalomban ver már; már csak kettő . . . Most egyszerre túlvilági fény boritja el hálószobáját, mely minden érzékét egy perczben eltompítja . . . és azután nem tud magáról semmit.

Mikor újra fölébred és körültekint, bámulva látja, hogy már nappal van.

Feje fölött a háztetőn, a padlaton egy ökölnyi gömbölyű nyilás, oly tökéletes, mintha művész

keze vágta volna ki; azon keresztül szobájába süt a delelő nap. Ő maga ágyától ölnyi távolban fekszik, az ágy föl van fordítva, borostyánkő mennyezete összetörve, s selyem függönyei hosszú vékony foszlányokra széjjelhasogatva.

A második villámcsapás után Rufus egészen más ember lett. Mintha kicserélték volna, elhagyta a tivornyákat, templomba kezde járni, tudományos könyveinek vált mondott, zsoltárt, bibliát forgatott; nem uzsoráskodott, nem koczkázott többet, pénzét templomokra, iskolákra adta.

Megtört, megadta magát az előtt, a kit eddig megtagadott.

Azon a helyen, a hol szerencsétlen neje a folyamba ölte magát, kápolnát építtetett; félszázados sugár jegenyék alá, s mikor jött valami nagy zivatar, akkor ő kiment a kápolnához, odaült egy jegenyefához, s ott állt, karjait összefonva és nézve a villámos égbe, s várta annak utolsó csapását.

Mert hogy még egy csapása van hátra a rettenetes fizető égnek, azt tudta ő, és mindenki, a ki hirét hallá. Messze földet bejárt már az, hogy él Szeben táján egy elitélt, a kit már kétszer megütött a villám, s a kit még harmadszor is meg fog ütni.

Rufus nem félt tőle, nem kerülte a fényes ostort többé. Akárhány zivatarban, legnagyobb mennykőhullás között lehetett őt látni, hajadonfőtt járva künn a szabadban, a magas fák között, a mikről az a vélemény, hogy a villám fölkeresi sudaraikat; — ott járt, kelt és beszélt

a villámokkal: «ide, ide, itten vagyok: — láss meg, — találj el, — kitárt keblem, fedetlen főm, halálra kész lelkem, — add meg, a mi még hátra van».

Es a mellett nyár nyár után múlt; fekete hajból fehér lett; az ivadék, mely Rufussal egykorú volt, lassankint kihalt mellőle, rendes halállal, dögvészszel, háborúval. Ő még mindig élt és várta a harmadik villámcsapást. Új ivadék támadt körülötte, gyermekekből férfiak, asszonyok lettek, azok is megtudták, hogy története van annak, a miért egy őszhajú kegyes ember, a ki különben oly józan, bölcs, másokkal jóltevő, templomba járó, — mikor égi háború van, kalap nélkül, mankó nélkül kitántorog a szabadba, keresi a folyók partját, neki támaszkodik a jegenyefáknak, s beszél az éggel, beszél a zivatarral. A mennydörgés felelget neki és ő érti azt, a mit beszél.

S a harmadik csapás még mindig nem jött.

Pedig már az égüldözte, a villámjárta túl volt azon az időn, a mit az irás szavai ember számára kiszabtak; a nyolczvanat is meghaladta már, és tudta maga, tud tamás, hogy a halálnak csak egy neme van számára, s neki el kell várni, a míg arra kerül a sor.

Így múlt el nyár nyár után; neki csak télen volt szabad pihenni, a tél volt az az egy évszak, mely Rufus hajához és lelkéhez oda illett. Télen nem jár a villám.

Vagy ha villámlik, mennydörög télvíz idején, azt csodának nevezik, s fölirják a krónikás könyvekbe.

Egy télen hasonló csoda történt. Legnagyobb fagy idején, hóeséssel, zúzmarával megzendült az égboltozat, s a bámuló emberi faj látta a villámot a fehér havasok fölött ellobogni.

«Ez az én intőm!» monda Rufus, s kitámolygott a folyam melletti kápolnához, megállt a lombtalan jegenye alatt; csak egy volt már a sok közül, a többi kidűlt, kirothadt régen. Azt az egyet könnyű volt eltalálni az égi nyílnak.

És a folyó be volt fagyva, a mezőt mélyen lepte a hó, a jégdara zörgött a faágakon.

A csodára támadt zivatar elvonult ismét csendesen, a nélkül, hogy egy ütésre méltatta volna a földet és annak törpéit.

Rufus csalódottan vánszorgott ismét haza. Olyan bizonyosnak hitte már, hogy ez a nap az ő számára virradt, hogy ez a nap az ő számára nem fog alkonyodni; és ime csalódott az égben, az még mindig csak fenyeget, és nem áll boszszút; nem kegyelmez és nem büntet, csak mindig fenyegetve tartja feje fölött a kivont pallost.

Erre megbetegedett. Talán meghűtötte magát nagyon a téli zivatar alatt.

Ágynak feküdt, sokáig beteg volt, elhúzta baját egész a tavasz nyiltáig, egész a fű zöldültéig, a legelső sárga virágokig.

Akkor meghalt.

Meghalt csendesen, ágyban fekve, kibékülve, kiengesztelve.

«Ime, hosszas bűnbánatáért megkegyelmezett neki az ég; elengedé neki az utolsó csapást.» Ekként szólt minden ember.

És ebben megnyugvának. Fényes temetést

rendeztek a halottnak, melyre messzeföldről összejöttek, a kik hirét hallák, és mindenki elmondá egymásnak a történetet, úgy, a hogy azt apáitól hallotta, hogy ime itt fekszik a koporsóban egy ősz ember, a ki ifjú korában háromszor esküdött hamisan neje ellen, gyermekei ellen, azok elvesztek nyomorultul; de égig ment az átok, hogy a hányszor esküdött hamisan, annyiszor sújtsa meg a villám, s kétszer betölt rajta az átok, a harmadikat elhárítá magáról, jóltevéssel, imádsággal, bűnbánattal.

Ez volt a halotti búcsúztató tartalma is, azt zengé a gyászének; az volt irva a sírkövére.

Szép tavaszi délest volt, mikor a gyászmenet megindult; lanyha eső permetezett, a mitől a fák virágbimbói szemlátomást nyilnak; a szomjú föld, fű, virág elitta azt, még sár sem lett utána, a lég most tele volt lanyha eső illatával, fakadó nyárfabimbók ambrájával. Egészen temetésre való idő.

Rufusnak családi sírboltja volt a templom kerítésén belül; ott vártak rá régóta ősei, mint legutolsóra, ki maga után beteszi az ajtót, és azután nem háborgatja őt több napvilág; együtt csendesen alhatják tovább a porrá-létel éjszakáját.

Ott mikor a sírbolt lépcsőin leereszték a nehéz kovácsolt vaskoporsót, a mint bezárták mögötte az ajtót, a mint megfordították fölötte a czímert, a mint elmondák: nyugodjék békével, abban a pillanatban lecsapott a villám a befedett sirba, s kidönté az eléje állított emlékkövet, hogy az darabokra omlott...

— — — — — — — — — —

Az ég — megfizet...

— — — — — — — — — —

És ezt a történetet mindenki megtudhatja, a ki a Királyföldön jár, csak kérdezősködjék arról az emberről, a kit háromszor ütött meg a villám; kétszer élve, egyszer halva.

—

Miért láttál?

Gonzaga Julia csak tizennyolcz éves volt, mikor férjét, Colonna Vespasiant eltemették, és azóta nem szeretett soha.

Gyűrűjébe egy amarántot vésetett e jelmondattal: «non moritura». — A szerelem hivői előtt az amaránt virága jelképe az örök első szerelemnek.

Julia szépségének hire bejárta a narancsligetek honát; Olaszhon kicsiny, de fényes fejedelmeitől kezdve a nemes lovagokig mind lábánál hevertek, s ő — egyet sem emelt föl közülök.

Nem szeretett, nem tudott szeretni mást, mint azt, a ki már meghalt.

Pedig volt a megvetett imádók között egy, a ki őt valóban megérdemelte volna. Nem rangja nem gazdasága által, de szerelmének nagyságáért.

Egy egyszerü lovag volt Del Castro Alfons, a fejedelem testőreinek kapitánya.

Del Castro lovag miatt ugyan rosszul lehetett megőrizve a fejedelem teste, mert ő a nap felét imádottja bámulatában tölté el; az éjszakát pedig egészen arra vesztegette, hogy ablakai alatt ábrándozott.

Ha Julia palotája kapuján kilovagolt, a ki őt legelőször üdvözlé, az Castro lovag volt.

Ha a tengeren csonakázni ment: Castro lovagot ott is útban találta.

Ha termeibe tért, azokat virágokkal behintve találta. Castro lovag szórta be az ablakon.

S ha éjjel lefeküdt, suhogó párnái közé s kezét összekulcsolta imára: valaki az utczán künn énekkel kisérte imáját. Az mindig Castro lovag volt.

És azért Julia még sem tudta Alfonsot szeretni. Senkit sem szeretett, tehát őt sem.

Lehet-e kegyetlenebb gondolat egy szép nőnél, a ki senkit sem szeret?

Egy paradicsom, a melyben nem lakik senki. Aranygyümölcsü fák, örök virágok, de semmi madárdal hozzá, semmi élet hangja. A világ a teremtés harmadik napján.

Volt azonban egy másik titkos imádója is Juliának, kinek nem volt szókása a sóhajtozás. Ez volt a kalózok fejedelme: Barbarossa.

A rőtszakállú szörnyeteg nem epedett, nem kért, nem járt ablak alá lantot verni, hanem egy éjjel kikötött Fondi alatt ezerkétszáz kalózzal, s mielőtt a csendes város lakói álmaikból fölébredtek volna, meglepte a márványszép kastélyát. Éjszaka volt, az őrök mind aludtak: Barbarossa martalóczai föltartóztatlanul hatoltak Julia hálóterméig.

Csak két szem őrködött ébren az alvó álmain: Del Castro Alfons szemei.

Csak a szerelem van ébren!

A lovag a martalóczok tolvaj-közeledtét észrevéve, fölállt lova nyergébe, s bezörgetett imádottja ablakán.

— Úrnőm! Ébredj! Kalózok ütöttek palotádra; menekülj!

Alig ébreszté föl e szó Juliát, midőn mellékszobában asszonysikoltás, halálhörgés támadt; hű cseléd sikoltott, czudar rabló kése legyilkolá; ajtaján dörömbölt már az orv.

Egy percz volt az idő.

— Asszonyom, menekülj! hangzék az ablak alatt.

Julia kiszökött ágyából, csak egy vékony patyolat volt rajta; nem volt idő pirulni. Úgy a hogy fekhelyét elhagyta, szökött fel az ablakba, onnan a lovag vállára emelte; azután leszállt nyergébe; baljával átölelte hölgyét, jobbjával kihúzta kardját, sarkantyúba kapta paripáját, s vágtatott az utczán tova.

Vad saracéncsorda üvöltve rohant utána; nyíl süvöltött, golyó fütyölt feje körül; a lovag forrón ölelé magához a reszkető hölgy termetét, s oly boldog vala.

Az üldözők mindenütt nyomában voltak, Barbarossa fölgyujtatá Fondi palotáit, az égő város fénye vérvilágot vetett a menekvők után.

A Garigliano átszeli az utat.

A hegyi folyam két meredek part között folyik alá; midőn ide értek, a ló visszahorkant a mélységben tomboló ár előtt.

— Itt elvesztem! rebegé a hölgy.

Ne félj úrnőm, szólt Alfons, te tartsd magad a nyeregben, s tedd utánam, mit én teszek.

Azzal a hölgy kezébe adta a kantárt, s kipattanva nyergéből, a magasról a folyamba veté magát. A paripa gazdája után szökött nemes terhével.

A gyors hegyi folyamon át ketten úsztak erőfeszítve; a jó mén és a jó vitéz. Ez fél kézzel paripája zablyáját fogta, melynek hátán hölgye ült; s e halálvész közepett is csak azt nézte, mint simul a habáztatta vékony lepel a szoborszép amazonnak észrontó termetéhez.

Az üldöző saracénok elmaradtak a meredélyen; Castro lovag szökését egynek sem vala kedve utánozni egy pár ragyogó szem kedvéért.

A szerető férfi karja győzött a haragos folyón; féltett terhével átjutott a tulsó partra.

Itt mély erdő fogadta őket; mély erdőnek sötét útján semmi sem vezette Castro lovagot, mint két csillag az égen, és két csillag ide lenn.

Két csillag az égen nem jó helyre vezette őt; erdő közepén rabló bandolier csapat állta a menekvők útját.

«Kard ki! kard fel!» Castro lovag nem számlálta ellenségét, közé vágott; harczolt, mint egy oroszlán, a kardok szikráztak az éji harczban, a rablócsorda szétfutott, vagy elhullt. Alfonso utat vágott szive bálványának.

A hajnalcsillag látszott a keleti láthatáron, midőn az erdőből kiértek. Nem messze egy vár emelkedék előttük. Az volt Gæta.

— Asszonyom, szólt itt Alfonso, meg vagy mentve: kihoztalak minden vészből. És most szólj: mit érdemlek meg ezért?

S imádott hölgye előtt féltérdre ereszkedék.

Gonzaga Julia összehúzta szép keblén a vékony patyolatot; arcza égett a szégyentől, jobban mint az ég a hajnalfénytől; szemei vészben ragyogtak.

Ah, a földi csillagok sem jó helyre vezették Castrot!

A mint térdelt a hölgy előtt, szemeivel kéjittasan járta be annak vonásait, omló haját, fehér vállát, végig egész rózsás lábbujja-hegyéig: Gonzaga Julia odalépett hozzá és kezeit esküre emelve így szólt:

— A miért megszabadítál pogány kézből, gyalázatból, a miért kihoztál dühös folyam hullámaiból, a miért megküzdtél értem orvokkal, utonállokkal: kápolnát emeltetek nevedre, melyben mindennap te érted imádkozom;... de a miért megláttál öltözetlenül, azért meghalsz!

S e szónál kirántva a lovag övéből a tört, azt markolatig döfte annak szivébe.

... Oh milyen kegyetlen a hölgyek erénye!

TARTALOM.

	Lap
A debreczeni kastély	3
A villámjárta	109
Miért láttál?	123

A **Franklin-Társulat** kiadásában **Budapesten** megjelent.

VERNE GYULA ÖSSZES MUNKÁI.

Egyedül jogositott, új olcsóbb magyar képes diszkiadás.

I. sorozat (20 kötet).

Grant kapitány gyermekei. Forditotta *Vértesi* Arnold. 4. kiad. 172 képpel. 5 K 60 f. Vászonkötésben 7 K 20 f.

Utazás a tenger alatt. 4. kiadás. 107 képpel. 2 K 40 f. Vászonkötésben 3 K 60 f.

A rejtelmes sziget. Három részben. Atdolgozta *Szász* Károly. 3. kiadás. 139 képpel. 3 K 60 f. Vászonkötésben 4 K 80 f.

Strogoff Mihály utazása Moszkvától Irkutskig. Ford. *Szász* Károly. 4. kiadás. 82 képpel. 2 K 80 f Vászonkötésben 4 K 40 f.

Utazás a föld körül nyolczvan nap alatt. 4. kiadás. 51 képpel. 2 K 80 f. Vászonkötésben 4 K.

A Robinsonok iskolája. Regény. Forditotta *Visi* Imre 2. kiadás. 46 képpel. 2 K 40 f. Vászonkötésben 3 K 60 f.

Utazás a holdba. 4. kiadás. 43 képpel. 2 K 40 f. Vászonkötésben 3 K 60 f.

Utazás a hold körül. 4. kiadás. 42 képpel. 2 K 40 f. Vászonkötésben 3 K 60 f

Servadac Hector kalandos utazása a naprendszeren át. Atdolgozta *Szász* Károly. 3. kiadás. 94 képpel. 2 K 80 f Vászonkötésben 4 K 40 f.

Öt hét léghajón. Utazás Afrikában. 3. kiadás. 73 képpel. 3 K 20 f. Vászonkötésben 4 K 40 f.

Dél csillaga. A gyémántok hazája. Ford. *Győ gy* Aladár. 2. kiadás. 50 képpel. 2 K 80 f. Vászonkötésben 4 K.

Kéraban a vasfejü. Regény. Forditották *György* Aladár és *Illésy* Piroska. 2. kiadás. 40 képpel. 4 K. Vászonkötésben 5 K 20 f.

A lángban álló szigettenger. Forditotta *Huszár* Imre. 2. kiadás. 47 képpel. 2 K 40 f. Vászonkötésben 3 K 60 f.

A bundák hazája. Regény két kötetben. Forditotta *Gaal* Mózes. 102 képpel. 3 K 20 f. Vászonkötésben 4 K 40 f.

Hatteras kapitány kalandjai. I. Az angolok az északi sarkon. II. A jégsivatag. 255 képpel. 4 K. Vászonkötésben 5 K 20 f.

Utazás a föld központja felé. Forditotta *Beöthy* Leo. 2. kiadás. 58 képpel. 2 K 80 f. Vászonkötésben 4 K.

A hóditó Robur. Regény. Ford. *Huszár* Imre. 2. kiad. 44 képpel 2 K 40 f. Vászonkötésben 3 K 60 f.

Az uszó város. — Az ostrom-záron keresztül! Francziából forditotta *Zigány* Árpád. Férat 42 eredet. rajzával 2 K. Vászonkötésben 3 K 20 f.

Az uszó sziget. Regény. Ford. *Gaal* Mózes. 79 képpel. 4 K. Vászonkötésben 5 K 20 f.

Egy khinai viszontagságai Khinában. Francziából forditotta *Zigány* Árpád. Benett 52 eredeti rajzával 2 K. Vászonkötésben 3 K 20 f.

II. sorozat.

Eddig megjelentek:

A Jangada. Nyolczszáz mérföld az Amazonon. Regény Francz. ford. *Visi* Imre. 3. kiadás. 77 képpel. 3 K 60 f. Vászonkötésben 4 K 80 f.

Sándor Mátyás. Regény. Ford. *Huszár* Imre. 2. kiadás. Benett L. 115 eredeti rajzával. 4 K 80 f. Vászonkötésben 6 K 40 f.

A zöld sugár. Francziából forditotta *Zigány* Árpád. Egyedül jogositott magyar kiadás. 44 képpel. 2 K. Vászonkötésben 3 K 20 f.

Két évi vakáczió. Regény. 90 képpel. Forditotta *Huszár* Imre 2. kiadás. 3 K 60 f. Vászonkötésben 5 K.

Világfelfordulás. Regény. Ford. *Huszár* Imre. 2. kiadás. 34 képpel. 2 K. Vászonkötésben 3 K 50 f.

Várkastély a Kárpátokban. Regény. Forditotta *Huszár* Imre. 2. kiadás. 34 képpel. 2 K. Vászonkötésben 3 K 50 f.

Észak a dél ellen. Forditotta *Huszár* Imre. 85 képpel. 2. kiadás 4 K. Vászonkötésben 5 K 50 f.

Cascabel Cæsar. Regény. Forditotta *Huszár* Imre. 4 K. Vászonkötésben 5 K 50 f.

Egy sorsjegy 9672-dik szám. Regény. Forditotta *Huszár* Imre. 38 képpel. 3. kiadás 2 K. Vászonkötésben 3 K 50 f.

A tizenötéves kapitány. Regény. Forditotta *Szász* K. 90 képpel. 3. kiadás. 2 K 80 f. Vászonkötésben 4 K 40 f.

A Bégum ötszáz milliója. — A Bounty lázadói. Francziából ford. *Szász* Károly. 47 képpel. 3. kiad. 2 K. Vászonkötésben 3 K 50 f.

Névtelen család. Regény. Ford. *Huszár* Imre. Második kiadás. 80 képpel. 4 K. Vászonkötésben 5 K 60 f.

Három orosz és három angol kalandjai. Regény. 3. kiads. 50 képpel. 2 K 40 f. Vászonkötésben 4 K.

Haza, Franciaországba! — Gil Braltar. Forditotta *Huszár* Imre. 38 képpel. 2. kiad. 3 K 20 f. Vászonköt. 4 K 60 f.

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

PH
3261
S92
1907
köt.2

Jókai, Mór
Szélcsend alatt